

Univerza
v Ljubljani
Fakulteta
*za gradbeništvo
in geodezijo*

Jamova cesta 2
1000 Ljubljana, Slovenija
<http://www3.fgg.uni-lj.si/>

DRUGG – Digitalni repozitorij UL FGG
<http://drugg.fgg.uni-lj.si/>

V zbirki je izvorna različica izdajatelja.

Prosimo, da se pri navajanju sklicujete na bibliografske podatke, kot je navedeno:

University
of Ljubljana
Faculty of
*Civil and Geodetic
Engineering*

Jamova cesta 2
SI – 1000 Ljubljana, Slovenia
<http://www3.fgg.uni-lj.si/en/>

DRUGG – The Digital Repository
<http://drugg.fgg.uni-lj.si/>

This is a publisher's version PDF file.

When citing, please refer to the publisher's bibliographic information as follows:

Zavodnik Lamovšek, A. (ur). 2015. Razvojni potenciali podeželskih območij in celovita prenova vasi. Mednarodna študentska delavnica Istra 2015. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 116 str.

<http://drugg.fgg.uni-lj.si/5162/>

RAZVOJNI POTENCIALI PODEŽELSKIH OBMOČIJ IN CELOVITA PRENOVA VASI

Mednarodna študentska delavnica

ISTRA 2015

**RAZVOJNI POTENCIALI PODEŽELSKIH OBMOČIJ IN
CELOVITA PRENOVA VASI**

Mednarodna študentska delavnica

Istra 2015

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

711.1(497.472)(082)(0.034.2)

RAZVOJNI potenciali podeželskih območij in celovita prenova vasi [Elektronski vir] : mednarodna študentska delavnica Istra 2015 / urednica Alma Zavodnik Lamovšek. - El. knjiga. - Ljubljana : Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, 2015

Način dostopa (URL): <http://drugg.fgg.uni-lj.si/5162/>

ISBN 978-961-6884-28-0 (pdf)

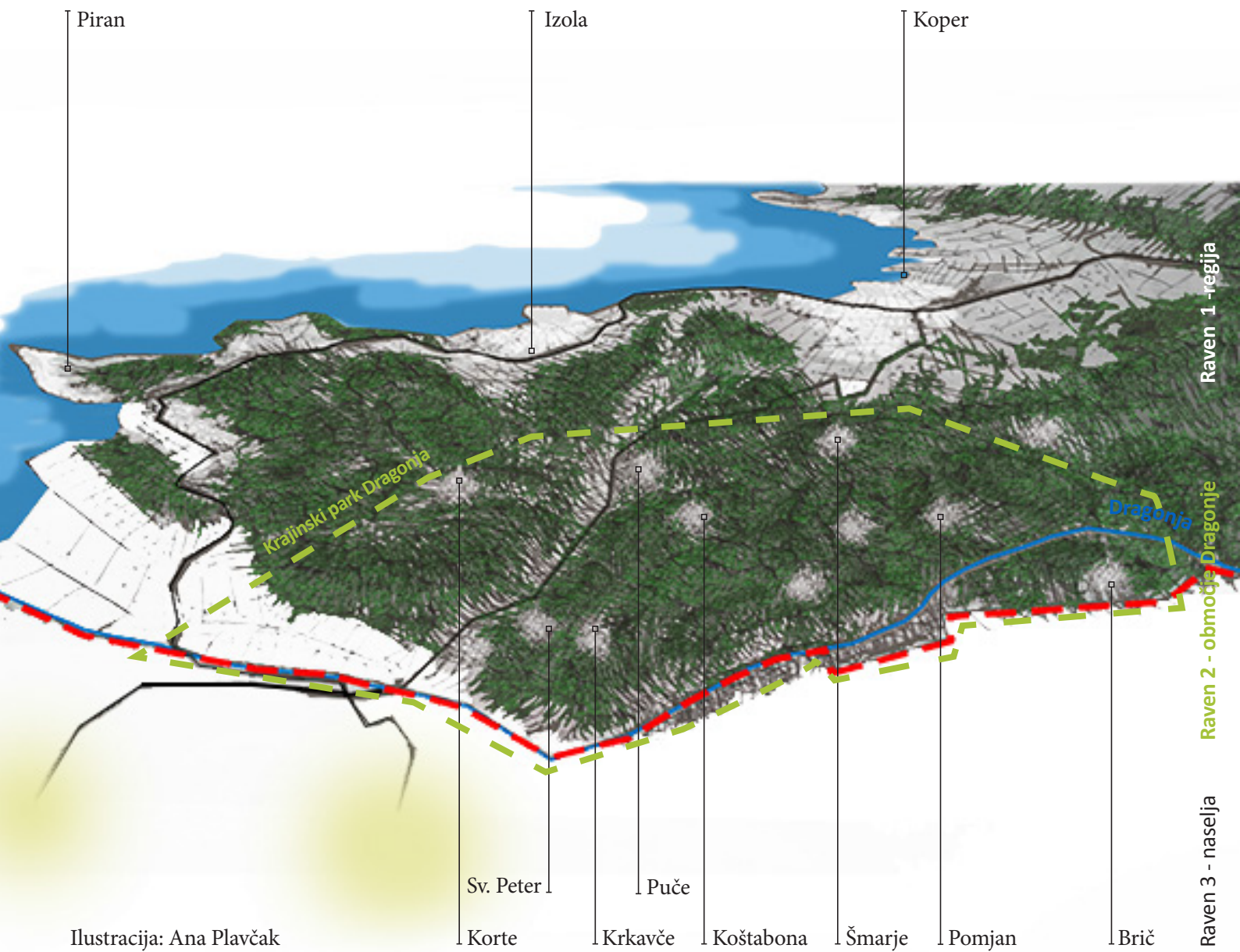
1. Zavodnik Lamovšek, Alma

280263680

Kazalo

PREDGOVOR	5
STROKOVNI PRISPEVKI	7
Regionalni razvojni program Južne Primorske za obdobje 2014–2020	9
Planiranje ruralnog prostora u Hrvatskoj	15
Razvoj podeželja - odvisen je od prebivalcev	21
Identitet prostora kao pokretač razvoja	31
Razpršeni hotel kot priložnost	36
ŠTUDENSKO DELO	41
Namen in cilji	43
Metodološki pristop	45
Predstavitev obravnavanega območja	49
Kooperativa	56
Padna: razpršenost - povezovanje	63
Zemlja povezuje	67
Življenje v istrske vasi	71
PRISPEVKI ŠTUDENTOV	77
SKLEPNA BESEDA	104
AVTORJI	105
Razvojni potenciali podeželskih območij in celovita prenova vasi: mednarodna študentska delavnica	3

Ilustracija: Ana Plavčak

Predgovor

Maja Simoneti in Alma Zavodnik Lamovšek

Strokovna monografija povzema delo mednarodne študentske delavnice »Razvojni potenciali podeželskih območij in celovita prenova vasi«, ki je v organizaciji Fakultete za geodezijo in gradbeništvo Univerze v Ljubljani potekala v slovenski Istri v sodelovanju s Fakulteto za arhitekturo Univerze v Zagrebu.

Pozornost vseh sodelujočih, študentov z dveh fakultet Univerze v Ljubljani in Univerze v Zagrebu, gostujočih predavateljev in predstavnikov lokalnih razvojnih partnerjev, smo skušali usmeriti v celostno fizično geografsko in družbeno ekonomsko obravnavo razvoja podeželja na območju slovenske in hrvaške Istre, bolj konkretno na razširjenem območju reke Dragonje. Območje je bilo obravnavano kot del regije (raven 1), kot vplivno območje reke Dragonje (raven 2) ter na ravni posameznega naselja (raven 3), pri čemer je bil upoštevan tudi element čezmejnega povezovanja na obravnavanem območju. V vseh fazah študentske delavnice so se udeleženci skušali posvetiti endogenim potencialom območja kot so: ljudje, kulturna in naravna dediščina, pridelovalne površine in grajene strukture. Nanje so skušali opreti nove razvojne predloge in razmišljanja ter tako po svoje prispevati k obstoječim prizadevanjem posameznikov, lokalnih skupnosti, občin in regionalne agencije za razvoj.

Poleg ugotavljanja endogenih potencialov in oblikovanja predlogov za sprostitev tega potenciala, je bil poglavitni cilj delavnice sprožiti zanimanje deležnikov za sodelovanje v procesu razvojnega načrtovanja in širiti znanje za sodelovanje. V ta namen je delo vključevalo različne metode razisko-

vanja in povezovanja deležnikov (npr. predavanja, panelne razprave, intervjuji...).

Rezultati delavnice kažejo, da so cilji delavnice dosegli namen in sprožili nov razmislek o konkretnih razvojnih pobudah. K uspehu delavnice sta gotovo pripomogla možnost dela na terenu in mednarodni značaj zato se tako financerju kot vsem sodelujočim pedagogom, strokovnjakom s terena in študentom zahvaljujemo za uspešno delo, ki je omogočilo zanimivo izmenjavo znanja ter nas vse obogatilo z novimi izkušnjami s področja prostorskega načrtovanja razvoja podeželja.

Zasnovo in izvedbo programa delavnice so omogočili:

- Operativni program razvoja človeških virov za obdobje 2007-2013, Ministrstvo RS za izobraževanje, znanost in šport, ki je delno financiran iz Evropskega socialnega sklada,
- lokalni partnerji: Slavko Mezek, Regionalna razvojna agencija Koper, Andrej Medved, Lokalna skupnost Šmarje, Dane Podmenik, Ekohumanitatis, Nara Petrovič, Trajnostni park Istra v Hrvojih, Janez Forte, Ekološka kmetija Forte pri Sv.Petru,
- mentorji in gostujoči predavatelji: izr. prof. Krunoslav Šmit, doc. dr. Sanja Gašparović in viš. asist. dr. Lea Petrovič Krajnik (vsi FA Zagreb), izr. prof. Mojca Golobič (UL BF), doc. dr. Alma Zavodnik Lamovšek, viš. pred. mag. Maja Simoneti in asist. Gašper Mrak (vsi UL FGG).

STROKOVNI PRISPEVKI

Regionalni razvojni program Južne Primorske za obdobje 2014–2020

Slavko Mezek

Uvod

V Sloveniji se zaključuje priprava regionalnih razvojnih programov za programsko obdobje 2014–2020. Ti dokumenti so temeljni razvojni strateški in programski dokumenti na regionalni ravni. Vključujejo ključne analize regionalnega razvoja, vizijo ter podrobnejši opis razvojnih prioritet in ukrepov, časovni načrt za izvedbo, okvirni finančni načrt in predvidene vire financiranja. Opredeljujejo tudi sistem spremljanja, vrednotenja in organizacijo izvajanja ter sistem informiranja in obveščanja javnosti. Regionalni razvojni center Koper je koordiniral pripravo Regionalnega razvojnega programa za plansko regijo Južna Primorska (v nadaljevanju: RRP JP).

Južna Primorska obsega območje obalno-kraške statistične regije, ki je ena od dvanajstih statističnih regij Slovenije. Obsega občine Divača, Hrpelje - Kozina, Izola, Komen, Mestna občina Koper, Piran in Sežana, po novem pa tudi občino Ankaran. Z regijo pri razvojnih vprašanjih sodeluje tudi občina Ilirska Bistrica. Tako razširjeno »plansko regijo« imenujemo Južna Primorska.

V prispevku podajam ključne vsebinske poudarke RRP JP.

Regionalni potenciali, razvojne prednosti in ovire

Obalno-kraška regija je edina slovenska regija, ki leži ob morju, s katerim so povezani ključni deli njenega gospodarstva. Po razvitosti se je redno uvrščala med najboljše v Sloveniji, takoj

za osrednjeslovensko regijo, v zadnjem obdobju pa je zaostala tako za svojimi najbolj razvitimi sosedi čez mejo kot tudi v primerjavi z drugimi regijami v Sloveniji (po indeksu razvojne ogroženosti).

V regiji največ bruto dodane vrednosti ustvarijo v storitvenih dejavnostih, med katerimi so najbolj zastopane trgovina, gostinstvo (turizem) in promet (steber je trgovsko pristanišče v Kopru), po drugi strani pa upada delež gradbeništva in predelovalnih dejavnosti. Pristanišče ima dobre perspektive za nadaljnji razvoj. Turistični sektor ima dolgo tradicijo, razvito turistično infrastrukturo in turistične produkte.

Finančna in gospodarska kriza, predvsem pa kapitalsko izčrpavanje podjetij, so regijo prizadeli bolj kot nekatere druge regije, kar se kaže predvsem v visokem padcu gospodarske aktivnosti. Podjetja v regiji so po izgubah in zadolženosti nad povprečjem, regija je po letu 2008 izgubila veliko delovnih mest, upadla je stopnja delovne aktivnosti, povečala se je stopnja brezposelnosti (nadpovprečna je v kategoriji starejših, močno se je povečala tudi med mladimi). Težave v gospodarstvu, večja brezposelnost in nižje plače se zato kažejo v nižji ekonomski moči prebivalstva regije in tudi v naraščanju revščine in socialne izključenosti. Regija se danes po najpomembnejših kazalcih raziskovalno-razvojnih dejavnosti (po deležu inovacijsko aktivnih podjetij, izdatkih za raziskave in razvoj, po številu zaposlenih v tej dejavnosti) uvršča v spodnjo polovico slovenskih statističnih regij.

Ključni razvojni potenciali regije so geostrateška lega v povezavi s koprskim trgovskim pristaniščem in napovedni prihodnjih blagovnih tokov; razvoj turistične ponudbe in učinkovitejše trženje na temelju že zgrajene in nove infrastrukture ter kompetenc; krepitev vloge znanja in povezovanje/sodelovanje v gospodarstvu; ustvarjalni potenciali ljudi, vključno z brezposelnimi; spodbujanje zdravega sredozemskega sloga življenja, pridelovanje kakovostne hrane v povezavi z razvojem podeželja, trajnostni vzorci gospodarjenja in življenja (npr. promet, energetika, prostorsko urejanje) ter kakovostno okolje, kulturna dediščina in narava.

Razvojna vizija, cilji in prioritete

Vizijo razvoja regije Južna Primorska za obdobje 2014–2020, kot so jo opredelili partnerji v procesu priprave dokumenta, lahko povzamemo v naslednje:

Južna Primorska – evropsko okno v svet. Regija uspešnega gospodarstva visoke kakovosti bivanja na podlagi ustvarjalnosti ljudi in trajnostnega gospodarjenja z dobrinami.

V regiji so kot strateški opredeljeni naslednji cilji: Izboljšati konkurenčnost regije, Okrepiti ustvarjalnost in inovativne dejavnosti v regiji, Graditi ljudem prijazno, vključujočo regijo, Razviti podeželje in trajnostno gospodarjenje z naravnimi in kulturnimi dobrinami ter Vzpostaviti trajnostno gospodarjenje z energijo, okoljem, prostorom.

Strateški cilji se bodo uresničevali skozi razvojne prioritete. Te so: Krepitev konkurenčnosti gospodarstva in zaposlovanje, Krepitev kakovosti življenja in vključujoča družba, Razvoj podeželja in trajnostno gospodarjenje z naravnimi in kulturnimi dobrinami ter Infrastruktura, okolje in trajnosten prostorski razvoj. V nadaljevanju povzemam vsebino zadnjih dveh prioritet.

Prioritete razvoja regije

Razvoj podeželja in trajnostno gospodarjenje z naravnimi in kulturnimi dobrinami

Prioriteta vsebuje programe: Ohranjanje narave in biodiverzitete, Sonaravno kmetijstvo, Razvoj podeželja in Razvoj ribištva. Glavni cilj programa Ohranjanje narave in biodiverzitete je prispevati k ugodnem stanju ciljnih zavarovanih vrst in habitatnih tipov ter razvoj dejavnosti na območjih Nature 2000, ki temeljijo na aktivnem ohranjanju narave in ohranjanju kulturne dediščine, povezane z naravo. Ukrepi bodo usmerjeni na območje Krasa z Brkini in območje slovenske Istre. Predvideni so ukrepi za razvoj turistične, parkovne infrastrukture ter prenova objektov kulturne dediščine. To bo izboljšalo pogoje za razvoj dejavnosti, predvsem zelenega turizma in kmetijstva. Obenem bo ukrep prispeval k zmanjšanju pritiska na naravo in ogrožene habitate. Na območjih Natura 2000 bomo podprli celostno upravljanje, prilagojeno pogojem varovanih območij. Zato bomo na območju Krasa vzpostavili upravljanje v okviru geoparka Kras, ki bo usmerjeno v razvoj specifičnih naravnih potencialov ob upoštevanju omejitev varovanega območja. Tudi na območju slovenske Istre (območje Dragonje) bomo podprli participativno celostno upravljanje.

Program Sonaravno kmetijstvo izpostavlja pomen integralnega pristopa in krepitev sodelovanja akterjev kmetijstva, ribištva in turizma, ob podpori znanstveno raziskovalne sfere na drugi strani. V okviru ukrepa krepitev vloge znanja bomo povezali akterje v inovacijsko partnerstvo, ki bo usmerjalo raziskovanje in spodbujalo uporabo rezultatov v praksi. Okrepili bomo vlogo Centra mediteranskih kultur za dvig sektorja na višjo strokovno raven: pri uvajanju standardov kakovosti, certificiranju in nadzoru, pri povezovanju proizvajalcev, pri promocijskih aktivnostih, pri raziskovalno-razvojnih dejavnostih ter pri izobraževanju, na vseh ravneh. Spodbujali bomo različne vrste povezovanja (med proizvajalci samimi, s potrošniki, z zadrugami) za večjo profesionalizacijo, kakovost in tržno uspešnost proizvodnje. Ukrep Krepitev naravnih potencialov bo usmerjen

predvsem v dolgoročno zagotavljanje zadostnih količin vode, za pripravo strokovnih podlag, projektno-tehnične dokumentacije in izvedbo projektov namakanja.

Infrastruktura, okolje in trajnosten prostorski razvoj

Prioriteta obsega programe Prometna infrastruktura, trajnostna mobilnost; Trajnostna energetika; Infrastruktura za varstvo okolja, Oskrba s pitno vodo; Podporne storitve za prostorsko načrtovanje; Trajnostni razvoj urbanega somestja.

Cilja programa Prometna infrastruktura, trajnostna mobilnost sta dva: zagotoviti potrebno prometno infrastrukturo za uspešen razvoj gospodarstva (pristojnosti države) ter krepiti trajnostne oblike mobilnosti kot cenejše in okolju prijaznejše oblike mobilnosti. Prvi ukrep bo vključil projekte prometne infrastrukture, ki bodo del celovite Resolucije o nacionalnem programu razvoja javne prometne infrastrukture. Drugi ukrep Trajnostna mobilnost je usmerjen v vzpostavitev učinkovitega sistema trajnostne mobilnosti, ki bo izhajal iz regionalnega pristopa in zajema aktivnosti na ravni strateškega, prostorskega načrtovanja, pripravo tehnične dokumentacije in izvedbo projektov pa tudi podpornih aktivnosti, kot so vzpostavitev centra za mobilnost, krepitev javnega prometa, informatizacija, promocijske aktivnosti.

Program Trajnostna energetika vključuje ukrep Učinkovita raba energije, ki obsega energetske sanacije javnih stavb v lasti lokalnih skupnosti ter projekte sanacije javne razsvetljave in podporne aktivnosti. Vlaganja bodo zmanjšala stroške za energijo, oživila gradbeništvo, zmanjšala ogljični odtis. Ukrep Potenciali alternativnih in obnovljivih virov energije bo obsegal pripravo strokovnih podlag za oceno potenciala za energetska izrabo toplote morja in geotermalnega vira oz. potencialno zanimivih virov ter pripravo študije izvedljivosti (tehnične možnosti izrabe ter ekonomičnost postavitve elektrarne).

Program Infrastruktura za varstvo okolja bo v okviru ukrepa Odvajanje in čiščenje komunalnih odpadnih voda podprl izva-

janje investicij operativnih programov, tj. za aglomeracije nad 2000 PE, ter podprl sanacijo dotrajanih kanalizacijskih omrežij v obalnih mestnih središčih. Cilj programa Oskrba s pitno vodo je zagotovitev dolgoročno varne in cenovno ugodne oskrbe s pitno vodo (povezava treh vodovodnih sistemov (rižanskega, kraškega in ilirsko-bistriškega) Klariči–Rodik).

Aktivnosti v okviru Podpornih storitev za prostorsko načrtovanje bodo usmerjene v izboljšanje razvojnih potencialov in večjo konkurenčnost čezmejne urbane mreže. Okrepljene bodo dejavnosti za pripravo strateških projektov regijskega pomena. Vzpostavljeno bo tesnejše medobčinsko sodelovanje pri pripravi strokovnih podlag, investicijske, projektne in tehnične dokumentacije za ključne regijske projekte, kar bo med drugim znižalo stroške in okrepilo usmerjenost k skupnim ciljem v regiji. Podprli bomo sodelovanje akterjev v mestnih jedrih za njihovo oživitev in izboljšanje privlačnost tako za prebivalce kot za turiste. Vzpostavljeno bo integralno upravljanje obalnega območja, pripravljene bodo prostorski dokumenti za morje (na podlagi pred kratkim sprejete Direktive o prostorskem načrtovanju morja) in za obalni pas. Območje potrebuje usklajeno prostorsko zasnovo za obalno somestje Koper–Izola–Piran, ki bi izpostavila usklajeno načrtovanje in urejanje ključnih prostorskih vsebin. Ena takih je ureditev ožjega obalnega pasu. Cilj je ureditev promenade ob celotni dolžini slovenske obale, ob kateri bodo nanizani projekti v povezavi z razvojem turizma, ohranjanjem kulturne dediščine, rekreacije, varstva narave, trajnostne mobilnosti in urbane prenovne, s čimer se bodo odprle nove zaposlitvene možnosti.

Prostorski razvoj regije

Vizija prostorskega razvoja čezmejnega prostora temelji na tesnejšemu sodelovanju med mesti/naselji. Razvoj bo usmerjen v nastanek močnejše integrirane (čezmejne) regije, ki bo zagotavljala dobro dostopnost do storitev za podporo gospodarstvu, visoko stopnjo socialne kohezije, socialnih, zdravstvenih, izobraževalnih storitev, kompaktno strukturo poselitve v povezavi s transportno in ostalo infrastrukturo, visoko raven varstva okolja in kakovosti bivanja v mestih in okolici.

Tabela 1: Vloge naselij

Vloga naselja	Ime naselja	Območje	
Nacionalno središče mednarodnega pomena	Koper	J Primorska	
Središče nacionalnega pomena	Koper–Izola–	Obala	
	Piran (–Portorož–Lucija)	Obala	
Regionalno središče	Sežana	Kras	
Pomembnejše lokalno središče	Ankaran	Obala	
	Dekani	Obala	
	Šmarje	Obala	
	Škofije	Obala	
	Gračiče	Obala	
	Bertoki - Prade	Obala	
	Sečovlje	Obala	
	Hrpelje - Kozina	Obala	
	Komen	Kras	
	Divača	Kras	
	Dutovlje	Kras	
	Senožeče	Kras	
	Strunjan	Obala	
	Sv. Peter	Obala	
	Lokalno središče	Marezige	Obala
		Štanjel	Kras
		Lokev–Lipica	Kras
Tomaj–Križ–Šepulje		Kras	
Štorje		Kras	
Povir		Kras	
Obrov		Kras	
Gorjansko		Kras	
Vremski Britof		Kras	

Omrežje naselij regije je skladno s Strategijo prostorskega razvoja Slovenije in občinskimi prostorskimi načrti plansko strukturirano v naslednje kategorije (tabela 1.): **Nacionalno središče mednarodnega pomena** (Koper), nacionalno središče (Izola, Piran (–Portorož–Lucija); **Regionalno središče** (Sežana), **pomembnejše lokalno središče in lokalno središče**. Prve tri navedene kategorije mest (in pomembnejše lokalno središče Ankaran) bodo nosilci tesnejšega sodelova-

nja v bodočem somestju, ob krepitevi sodelovanja pri urbanih vprašanjih s čezmejnimi sosednjimi mesti.

Na ravni regije in tudi na ravni subregij slovenska Istra in Kras bo dosežen dogovor o rabi prostora. Pripravljene bodo strokovne podlage in trajnostna urbana strategija za mesto Koper in prostorske zasnove za obe subregionalni območji. Usmerjena bo v ključne teme, kot so omrežje naselij, vzpo-

stavitev sheme trajnostne mobilnosti, urejanje priobalnega pasu morja, infrastruktura za varstvo okolja, prenova degradiranih območij ter vzpostavitev pogojev za razvoj zelenega in kulturnega turizma.

Razvoj podeželja v regiji

Program razvoja podeželja se bo izvajal v okviru izvajanja lokalnega razvoja, ki ga vodi skupnost (CLLD). Pristop pomeni nadgradnjo uveljavljenega programa LEADER, ki omogoča lokalnim akterjem spodbuditi lokalni razvoj z optimalnim vključevanjem endogenih razvojnih potencialov. V novem programskem obdobju se na podlagi dosedanjih izkušenj programa LEADER pristop razširja tako teritorialno kot glede sodelovanja skladov EU. CLLD bodo podpirali Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja, Evropski sklad za regionalni razvoj in Evropski sklad za pomorstvo in ribištvo. Ukrepi CLLD so izjemnega pomena za razvoj tako podeželskih kot urbanih območij, ki imajo posebne razvojne potrebe, probleme in priložnosti, ki zahtevajo tudi drugačen razvojni pristop.

Program bosta vodili lokalni akcijski skupini (LAS), LAS Krasa in Brkinov ter LAS Istre, ki bo vključeval tudi lokalne akterje ribištva. LAS je javno-zasebno partnerstvo. Zadolženo je za pripravo strategije lokalnega razvoja (SLR) in izvedbo.

Ključna novost je zahteva, da SLR zagotovi večjo osredotočenost. Lokalna partnerstva morajo pri pripravi SLR izhajati iz naslednjih ključnih izzivov: prispevek k ustvarjanju delovnih mest, razvoj osnovnih storitev, varstvo okolja in ohranjanje narave ter večja vključenost mladih, žensk in drugih ranljivih skupin.

Razvoj in deverzifikacija dejavnosti na podeželju

Podeželje in podeželska naselja v regiji so se v preteklosti pogosto spremenila v »spalna naselja«, saj na podeželju primanjkuje delovnih mest. Podeželje ima mnoge neizkoriščene potencialne za zaposlovanje, kar je treba izrabiti, še posebno v času, ko regijo pesti visoka stopnja brezposelnosti. Regija bo v okviru prioritete:

- okrepila podporne storitve za razvoj podjetništva (vključno s socialnim podjetništvom) na podeželju na vseh relevantnih področjih, zlasti pa na področju ekološke pridelave in predelave, turizma, ohranjanja in oživljanja kulturne dediščine, vzdrževanja kulturne krajine in varovanja okolja ter izboljševanja ponudbe socialnega varstva na podeželju,
- izvedla pilotne projekte zaposlovanja na podeželju, v katere se bodo vključevali tudi mladi, invalidi, starejši, dolgotrajno brezposelni, osebe z motnjami v duševnem razvoju ter zdravju in neaktivni,
- spodbujala ohranjanje tradicionalnih obrti in znanj, ob vključevanju oz. zaposlovanju ranljivih skupin, razvijala storitve za podeželje (medgeneracijski centri, razvoj socialnega turizma ter ustvarjanje zelenih delovnih mest v okviru varovanja naravnih virov) v povezavi s kmetijskimi dejavnostmi, vzpostavila vzdrževanje kulturne krajine (odpravljanje zaraščanja), javnih površin in zavetišč za živali, ohranjanje naravne in kulturne dediščine, vzpostavila centre ponovne uporabe ipd.,
- obstoječe turistične ponudnike bomo povezali in spodbudili sodelovanje pri zagotavljanju skupnih funkcij (npr. v okviru ponudbe dediščinskega turizma in »razpršenega hotela« na podeželju).

Projekte bodo definirala partnerstva LAS. V dosedANJI komunikaciji so bili evidentirani obetavnejši projektni predlogi, kot npr.: Razvojni inkubator za podeželje (vključno z ekoturizmom), Podpora podjetništvu in zaposlovanju (vključno s socialnim podjetništvom), Demonstracijski center Trajnostni park Istra (Hrvoji–Močunigi), Integralni ekoturistični projekt Istre, Vzpostavitev in oblikovanje (čezmejno) ekoturistične regije in integralne ekoturistične blagovne znamke, Razpršeni podeželski hotel: usposobitev objektov kulturne dediščine.

Urejanje vasi, obnova skupnih objektov, obnova objektov za turizem, infrastruktura

Podeželje predstavlja potencial tudi z vidika kakovostnega bivanja. Zato so potrebna vlaganja v ureditev vasi oz. v javno in-

frastrukturo ter pomembnejše javne objekte in tiste v zasebni lasti.

V preteklosti je bilo podeželje izpostavljeno gradbenim posegom, ki so degradirali ambientalne kvalitete in kulturno dediščino. Zato bomo vzpostavili strokovno svetovanje investitorjem, ki se lotevajo gradbenih posegov na podeželju, s področja arhitekture in kulturne dediščine. Vzpostavili bomo sistem promoviranja primerov dobre prakse za širšo javnost in investitorje (npr. dnevi odprtih vrat strokovno obnovljenih objektov), program izobraževanja, namenjenega tudi izvajalcem gradbenih in obrtniških del.

Če bodo to podprli LAS-i, bomo izvajali ureditvene posege na javnih prostorih v vaseh (trgi) in pomembnejših primerih kulturne dediščine (vključno z objekti kulturne dediščine za potrebe turizma). V tem primeru bi bila vlaganja lahko usmerjena tudi v športnorekreacijsko infrastrukturo (npr. sprehajalne tematske poti, kolesarske steze, razgledišča), prodajo lokalnih proizvodov itd.

Pozornost bo namenjena razvoju turizma, ekoturizma, turizma v povezavi s kulturno dediščino in naravo na podeželju. V ta namen bomo spodbujali povezovanje turističnih ponudnikov in oblikovanje turističnih produktov ter njihovo skupno promocijo. Lastnike zanimivih objektov kulturne dediščine (hiše na podeželju) bomo spodbudili k prenovi teh objektov in usposobitvi za turistično dejavnost.

Na podeželju je ponekod dostopnost do širokopasovnega omrežja nezadovoljiva. Dostop do širokopasovnega omrežja je pomemben za različne kategorije prebivalcev: podjetja na podeželju, mladi, šoloobvezni pa tudi starejši. Dostopnost je še toliko pomembnejša zato, da se tudi podeželskemu prebivalstvu omogoči dostop do čedalje večjega obsega storitev, ki jih ponuja internet. Izboljšali bomo dostopnost do širokopasovnega omrežja in tako izboljšali pogoje za življenje in delo na podeželju.

Projekte bo definiralo partnerstvo LAS. V dosedANJI komunikaciji so bili evidentirani naslednji obetavnejši projektni predlogi: Izgradnja turistične infrastrukture (urejanje poti, kolesar-

skih stez), Urejanje vaških središč, objektov, lokalnih tržnic in Širokopasovno omrežje elektronskih komunikacij.

Zaključek

Regionalni razvojni program Južne Primorske je integralni strateški in programski razvojni dokumenti na regionalni ravni. Je osnova za kandidiranje za sredstva evropske kohezijske politike za obdobje 2014–2020 (Evropski sklad za regionalni razvoj, Evropski socialni sklad, Kohezijski sklad).

RRP JP vključuje tudi teme razvoja podeželja, čeprav ima to področje poseben program razvoja podeželja (PRP), ki predstavlja programsko osnovo za črpanje finančnih sredstev iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP).

Z vključitvijo tematike podeželja v RRP JP smo skušali doseči čim boljše integracijo razvoja in vzpostaviti pogoje za sinergije med različnimi razvojnimi vprašanji v regiji, pri čemer je razvoj podeželja v povezavi z razvojem gospodarskih aktivnosti, odpiranjem delovnih mest, zagotavljanjem socialne vključenosti, varstvom in sonaravnim gospodarjenjem z naravnimi dobrinami med obetavnejšimi področji.

Pomemben instrument podpore razvoja podeželja je prostorsko načrtovanje, ki mu v RRP JP posvečamo potrebno pozornost. Opredeljeno omrežje naselij v regiji naj bi zagotovilo tako usmerjanje prostorskega razvoja, ki bo po eni strani okreplil urbane razvojne potencialne regije (s spodbujanjem sodelovanja v okviru obalnega somestja in čezmejno), po drugi strani pa ohranil vitalno podeželje z izboljšanjem dostopnosti do ključnih storitev za prebivalce. Omrežje je treba usmerjati v čezmejnem kontekstu, saj bo le tako mogoče preseči neravnovesja, ki so jih ustvarile neorganske (državne) meje v zadnjih nekaj desetletjih.

Vir

Mezek, S., Jančar Matekovič, T., Gorup, S., Primožič, T., Cergol, I., Matevljič, N., Sluban, V., Olenik, H. (2015). *Regionalni razvojni program za Južno Primorsko 2014–2020, RRC Koper-Capodistria, Koper.*

Planiranje ruralnog prostora u Hrvatskoj

Mogućnosti implementacije koncepcije prostornoga razvoja u pograničnom području Istre

Krunoslav Šmit

Uvod

U Republici Hrvatskoj u tijeku je donošenje Strategije prostornoga razvoja koja se temelji na koncepciji prostornoga razvoja. Planira se ostvariti uravnoteženi održivi razvoj kojim se podiže kvaliteta življenja i ublažavaju negativni demografski procesi. Koncepcija prostornoga razvoja implementira se na cjelokupan prostor Republike Hrvatske i sve aspekte njegova razvoja.

U radu želi se prikazati kako se koncepcija prostornoga razvoja odražava na ruralni prostor u Hrvatskoj, kao i na pogranično područje između Slovenije i Hrvatske u prostoru Istre.

U istraživanju je korištena komparativna analitičko-sintetska metoda rada s tri dijela istraživanja: opisa stanja ruralnoga prostora u Republici Hrvatskoj, opisa koncepcije prostornoga razvoja i interpretativno-kompilacijskog dijela istraživanja u funkciji utvrđivanja uzročno-posljedičnih veza radi analize mogućnosti implementacije koncepcije prostornoga razvoja u ruralnome prostoru.

Stanje ruralnog prostora u Republici Hrvatskoj

Recentni opis stanja ruralnoga prostora u Republici Hrvatskoj analiziran je u studijama koje su prethodile izradi Strategije prostornoga razvoja, a izradu kojih je naručio Hrvatski zavod za prostorni razvoj.

To su studije:

- "Krajolik – čimbenik strategije prostornog razvoja" (Obad Šćitaroci, 2014.),
- "Demografski scenariji i migracije" (Čipin, 2014.),
- "Razvoj gospodarskih djelatnosti u prostoru" (Tišma, 2014.),
- "Regionalni razvoj, razvoj sustava naselja, urbani i ruralni razvoj i transformacija prostora" (Kranjčević, 2014.),
- "Analiza prostornih planova županija" (Pilar-Katavić, 2014.).

Krajolik

"Krajolici/krajobrasi u Hrvatskoj štite se dvama zakonima – Zakonom o zaštiti prirode i Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Zakonom o zaštiti prirode uglavnom se štite velika područja od državnog značenja (strogi rezervati, nacionalni parkovi, posebni rezervati i parkovi prirode) i od lokalnog značenja (regionalni park, spomenik prirode, značajni krajobraz, park-šuma i spomenik parkovne arhitekture/perivoj). Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara krajolik se štiti kao nepokretno kulturno dobro – povijesno karakteristične strukture koje svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru – od gradova, sela i građevina s okolišem do perivoja i parkova. Dok zaštita krajobraza (temeljem Zakona o zaštiti prirode) obuhvaća razmjerno velike površine teritorija (u tisućama i desetcima tisuća hektara), zaštića

krajolika (temeljem Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara) obuhvaća razmjerno malene površine terena. Dio krajolika/krajobraza štiti se prostorno-planskom dokumentacijom – županijskim prostornim planovima i prostornim planovima uređenja gradova i općina (ukupne površine nisu poznate, vjerojatno se ne radi o velikim površinama). Ipak, veći dio krajolika Hrvatske nije obuhvaćen nikakvom zaštitom krajolika.”

“Za zaštićene krajolike u Hrvatskoj postoji razmjerno dobra formalna pa i provedbena zaštita, premda još uvijek izostaje, osim rijetkih iznimaka, zadovoljavajuće upravljanje i gospodarenje takvim krajolicima. Problem su krajolici koji nisu zaštićeni ni na koji način, a takav je najveći dio krajolika Hrvatske. Europska konvencija o krajoliku najvećim je dijelom posvećena upravo takvim nezaštićenim krajolicima. Pitanje je kako se ponašati u takvim krajolicima, kako ih zaštititi, koristiti, nadzirati i upravljati da budu gospodarski i društveno korisni za lokalnu zajednicu i Hrvatsku u cjelini, bez degradacija i uništavanja. Rješenja tih problema moguća su jedino u kontekstu aktivne krajolične/krajobrazne politike koja će krajolik prepoznati kao posebnu vrijednost Hrvatske, jednakovrijednu prostoru/teritoriju, koja će uspostaviti mehanizme za primjenu potpisanih konvencija te jačati svijest stanovnika o prepoznavanju krajolika kao prostornog i gospodarskog resursa.” (Obad Šćitaroci, 2014.)

Demografija

“Demografsku sliku Hrvatske u posljednjih 15 godina karakteriziraju: pad ukupnog broja stanovnika, neprekidna prirodna depopulacija odnosno veći broj umrlih nego živorođenih, pojačano starenje stanovništva te disbalansi u dobnoj strukturi stanovništva, kontinuirano povećanje očekivanog trajanja života pri rođenju i pozitivni saldo neto migracija s inozemstvom, koje je ipak od 2009. godine poprimilo negativni predznak.”

“Brzinu i tempo starenja kao i produljenje životnog vijeka u Hrvatskoj oslikava i podatak da se od 2001. do 2014. gotovo

udvostručio broj 'najstarijih starih' (80 i više godina), i to s 98.802 na 189.923 stanovnika.”

“Prema većini demografskih pokazatelja starenja stanovništvo Hrvatske spada među 10-15 demografski najstarijih nacija na svijetu.”

“Vrlo je izgledno smanjenje broja stanovnika na brojku manju od 4.000.000 stanovnika (preciznije 3.918.127 stanovnika početkom 2030. godine). Vjerojatnost ostvarenja projekcije je vrlo velika, a u najoptimističnijoj varijanti moguć je ostanak na istom broju stanovnika kao i u 2013. To bi bilo ostvarivo jedino u slučaju značajnije imigracije - preko 350.000 viška doseljenih nad iseljenima u tom razdoblju, ili manja pozitivna neto migracija uz značajno povećanje fertiliteta. No obje te varijante su malo vjerojatne, dok je smanjenje broja stanovnika najizglednije.”

“Pad ukupnog broja stanovnika vrlo je izgledan za sve županije osim Grada Zagreba koji će doživjeti blagi porast populacije, a stagnaciju broja stanovnika ili blagi pad očekujemo u Zadarskoj, Splitsko-dalmatinskoj, Istarskoj i Zagrebačkoj županiji. Najveći pad ukupnog broja stanovnika, za više od 30%, mogla bi zabilježiti Sisačko-moslavačka, te za više od 20%, Vukovarsko-srijemska i Karlovačka županija.” (Čipin, 2014.)

Gospodarstvo

“Turizam - Turizam se temelji na atraktivnosti prostora i značajno pridonosi gospodarstvu Republike Hrvatske. Nužno je određivanje i provođenje kriterija za korištenje područja pojačanoga ulagačkog interesa (obala, lovna i rekreativna područja, marine, urbane jezgre) radi osiguranja održivosti. Prioritet je prilagođavanje turizma uvjetima i osobitostima prostora što podrazumijeva uvažavanje nosivog kapaciteta prostora, fleksibilnost, integriranost u strukture naselja i krajobraza. Definiranje ograničenja utječe na mogućnost financiranja infrastrukturnih zahtjeva i/ili isplativost ulaganja u turizam. Pri definiranju takvih ograničenja nužno je razmotriti razvojne potrebe lokalnog stanovništva i utjecaj infrastrukture na gospodarstvo.”

“Industrija - Industrijske/poslovne zone svojom opremljenošću (blizina luke, željeznice, dostupnost plina, električne energije, vode, kanalizacije) i specifičnim zahtjevima vezanim uz zaštitu okoliša mogu privući/isključiti neke djelatnosti, ali ipak industrija u Republici Hrvatskoj bilježi negativne trendove. Sektori koji su prijedlogom industrijske strategije prepoznati kao pokretači mogu imati negativne učinke na okoliš (farmaceutska industrija) ili imaju posebne zahtjeve vezane uz zbrinjavanje otpada (proizvodnja računala te elektroničkih i optičkih proizvoda). Uz njih su prepoznate prehrambena i drvna industrija kao one s potencijalom za rast, prije svega zbog prostornih resursa i mogućnosti plasmana u turizmu.”

“Poljoprivreda - Usitnjenost poljoprivrednog zemljišta ugrožava gospodarsku održivost poljoprivrednih gospodarstava, a usko je povezana s načinom korištenja prostora. Povezivanje i udruživanje poljoprivrednika (uz mjere otkupa i zamjene zemljišta) moglo bi pomoći u rješavanju ovog problema, te pomoći razvoju tržišta, smanjenju troškova te jačanju produktivnosti. Uočeno je smanjivanje poljoprivrednih površina zbog izgradnje prometnica, naselja i gospodarskih objekata. Osim toga, dio poljoprivrednih zemljišta se ne koristi zbog depopulacije i/ili miniranosti.”

“Šume - Šume obuhvaćaju značajan dio površine Republike Hrvatske. Dosljedno i održivo gospodarenje šumama i šumskim zemljištem, uz kontinuirano poboljšanje stanja šuma, treba biti strateška odrednica razvoja šumarskog sektora. Povezivanje šumarstva s turizmom (lovni turizam i odgovarajuća gastronomska ponuda), poljoprivrede s turizmom i prehrambenom industrijom stvara uvjete za gospodarski rast, ali i ruralni i urbani razvoj.” (Tišma, 2014.)

Ruralni prostor

“Sustav prostornog planiranja u Hrvatskoj prvenstveno se temelji na upravno-teritorijalnom principu, a ne na funkcionalnom pristupu planiranju. Time se, posebno u slučaju gradskih regija ili većih specifičnih prostornih područja razvojnih obilježja (npr. pogranična područja, otoci, planinska područja,

ruralna periferija itd.), smanjuju potencijali zajedničkog sinergijskog planiranja i djelovanja.”

“Na prostoru Hrvatske postoji veliki regionalni disparitet: u strukturi naseljenosti, funkcionalnoj razvijenosti i stupnju regionalnog razvoja (indeks razvijenosti, indeks konkurentnosti, BDP itd.). Također, vidljiva je prenaplaštena polarizacija Zagreba u odnosu na druge prostore Hrvatske. Najveće opterećenje prostora (potražnja za prostorom – širenje građevinskog područja) je uz obalu hrvatskog Jadrana.”

“Ruralni prostor Hrvatske, prosječno gledajući na razini Hrvatske, karakteriziraju negativni demografski, gospodarski i opći razvojni trendovi. Uz mnogo malih naselja, temeljno je obilježje ruralnih područja Hrvatske i disperzna naseljenost, iz čega proizlazi vrlo razgranata, ali ne i dobro hijerarhijski ustrojena, razvijena i povezana naseljska mreža. To je pak jedan od uzroka slabije prometne dostupnosti i nedostatne infrastrukturne opremljenosti (tehničke i socijalne) većine ruralnih naselja u Hrvatskoj.”

“Tipologija izvangradskih (ruralnih i urbaniziranih) naselja Hrvatske jasno potvrđuje raznolikost tih naselja s obzirom na prirodno-geografske, demografske, gospodarske i funkcionalne aspekte te s obzirom na značaj i karakter poljoprivrede. Prepoznato je šest osnovnih tipova ruralnih i urbaniziranih naselja: Dinamična, strukturno jača naselja; Dostupnija, o cirkulaciji ovisna naselja; Tržišno orijentirana poljoprivredna naselja; Ekonomski diverzificirana, pretežito turistička naselja; Naselja poljoprivredne ekstenzifikacije i slabe demografske dinamike; Naselja ruralne periferije.”

“Poseban izazov planiranju prostornog razvoja predstavlja činjenica da je gotovo petina državne teritorije (18%) prepoznata kao tip ruralne periferije sa samo 1.3% ukupnog stanovništva i brojnim razvojnim ograničenjima.” (Kranjčević, 2014.)

Prostorno planiranje

Sustav prostornoga planiranja u Republici Hrvatskoj sastoji se od Strategije prostornoga razvoja - temeljnog državnog

dokumenta za usmjerenje razvoja u prostoru, kao i od prostornih planova kojima se - u svrhu ostvarivanja ciljeva prostornog uređenja - sukladno s načelima prostornog uređenja uređuje svrhovita organizacija, korištenje i namjena prostora te uvjeti za uređenje, unaprjeđenje i zaštitu prostora države, županija, gradova i općina.

“U Republici Hrvatskoj je u tijeku razvoj Geografskih informacijskih sustava (GIS) kojima su se otvorile nove mogućnosti upravljanja prostornim podacima i njihovim osobinama, razvija se Nacionalna infrastruktura prostornih podataka (NIPP) koja je definirana kao skup tehnologija, mjera, normi, provedbenih pravila, usluga, ljudskih kapaciteta i ostalih čimbenika koji omogućavaju djelotvorno objedinjavanje, upravljanje i održavanje dijeljenja prostornih podataka u svrhu zadovoljenja potreba na nacionalnoj, kao i na europskoj razini u skladu sa INSPIRE direktivom. Uz to, u tijeku je i razvoj Informacijskog sustava prostornog uređenja (ISPU) koji je uspostavljen za potrebe izrade, donošenja, provedbe i nadzora prostornih planova te izradu izvješća o stanju u prostoru.” (Pilar-Katavić, 2014.)

Koncepcija prostornoga razvoja

Prostorni razvoj Republike Hrvatske definira se Strategijom kojom se planira realizirati koncepcija prostornoga razvoja koja je pregledno predočena u radu "Ususret Strategiji prostornog razvoja Republike Hrvatske" (Matković, 2015).

Koncepcija prostornoga razvoja sadrži devet ključnih elemenata:

- afirmacija policentričnosti,
- ublažavanje tempa depopulacije najugroženijih područja,
- očuvanje identiteta hrvatskog prostora,
- korištenje prednosti geoprometnog položaja,
- održivi razvoj gospodarstva i infrastrukturnih sustava,
- povezivanje s europskim prostorom,
- integrirani pristup prostornom uređenju,
- aktivna prilagodba dinamici promjena.

Afirmacija policentričnosti želi se ostvariti jačanjem makroregionalnih centara Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka, ali i ostalih niže rangiranih središta radi uspostavljanja uravnotežene prostorne strukture koja je umrežena u policentrične saveze što čine temelje održivih, ali i otpornih regija.

Ublažavanje tempa depopulacije najugroženijih područja želi se ostvariti socijalnim uključivanjem i ravnopravnim pristupom javnim i pratećim sadržajima, pravom na rad i osobni napredak, a uz korištenje inovativnih tehnologija i aktiviranje turističkih potencijala.

Očuvanje identiteta hrvatskog prostora želi se ostvariti zaštitom cjelokupnog teritorija i njegova krajolika, ravnopravnim tretmanom kopna i mora te provođenjem održivog razvoja.

Korištenje prednosti geoprometnog položaja želi se ostvariti značajnijim aktiviranjem koridora između zapadne i srednje Europe, između jugoistočne Europe i Bliskog istoka, kao i usmjeravanjem prema Podunavlju, Jadranu i Mediteranu.

Održivi razvoj gospodarstva i infrastrukturnih sustava želi se ostvariti odmjeranim korištenjem uz usmjeravanje razvoja prema već korištenom zemljištu, kao i razvojem mreža svih infrastrukturnih prometnih sustava.

Povezivanje s europskim prostorom želi se ostvariti sudjelovanjem u izradi dokumenata intereuropskoga prostornog razvoja, te primjenom ili provedbom zajedničkih vizija, politika, mjera i standarda.

Integrirani pristup prostornom uređenju želi se ostvariti nadgradnjom sektorskog pristupa razvoju prostora s planiranjem koje integralno sagledava i usmjeruje razvoj uvažavajući potrebe i dobrobit svih aktera i dionika u prostoru.

Aktivna prilagodba dinamici promjena želi se ostvariti uspostavom sustava koji se može jednostavno prilagoditi posljedicama klimatskih, društvenih, gospodarskih i tehnoloških promjena.

Mogućnosti implementacije koncepcije prostornoga razvoja u ruralnom prostoru pograničnoga područja Istre

Mogućnosti implementacije koncepcije prostornoga razvoja u ruralnom prostoru pograničnoga područja Istre analizirane su u području koje obuhvaća gradove i naselja “Koper – Izola – Portorož – Umag – Buje – Momjan – Puče – Šmarje”.

Koncepcija prostornoga razvoja pograničnoga područja Istre kojom se afirmira policentričnost značila bi razvoj središta uravnotežene prostorne strukture koja su usmjerena prema Rijeci kao makroregionalnom centru, u kojima se može osjetiti utjecaj Trsta, te koja u području uz granicu razvijaju policentrične saveze što nastaju umrežavanjem gradova i naselja u području koje obuhvaća naselja neovisno o državnim granicama – na primjer, u potezu “Koper – Izola – Portorož – Umag – Buje – Momjan – Puče – Šmarje”.

Pogranično područje Istre dijelom je depopularizirano, ali se očekuje primjena koncepata kojima se ublažava depopulacija područja. To bi na primjeru poteza “Koper – Izola – Portorož – Umag – Buje – Momjan – Puče – Šmarje” moglo značiti zajedničku mrežu javnih i pratećih sadržaja, omogućavanje zapošljavanja i osobnog napretka u području unutar saveza gradova, kao i razvijanje zajedničkih oblika inovativnih tehnologija ili zajedničko aktiviranje turističkih potencijala.

Koncepcija zaštite identiteta što se usmjeruje na cjelokupni teritorij i njegov krajolik, na ravnopravni tretman kopna i mora, kao i na provođenje održivoga razvoja - primjenjiva je i može se implementirati u pograničnom području Istre, dok je iskorištavanje svih elemenata koncepcije razvoja posebno ostvarivo u zoni koja obuhvaća područje “Koper – Izola – Portorož – Umag – Buje – Momjan – Puče – Šmarje”.

Korištenjem prednosti geopromentog položaja ruralnoga pograničnog područja Istre moguće je značajnije aktivirati koridore unutar Europe koji se usmjeravaju prema Jadranu i Mediteranu – na primjer za područje “Koper – Izola – Portorož – Umag – Buje – Momjan – Puče – Šmarje” u vidu pomorskih prometnih koridora ili cestovnoga prometnog koridora E751.

Koncepcija održivoga razvoja gospodarstva usmjerena prema već korištenom zemljištu uz razvijanje mreža postojećih infrastrukturnih prometnih sustava upravo je oblik aktivacije prostora primjeren za ruralni prostor pogranične Istre i područje “Koper – Izola – Portorož – Umag – Buje – Momjan – Puče – Šmarje”.

Koncept povezivanja s europskim prostorom ako se primjenjuje u pograničnom području Istre mogao bi rezultirati izradom zajedničkih dokumenata intereuropskoga prostornog razvoja primijenjenih lokalno - primjerice u području “Koper – Izola – Portorož – Umag – Buje – Momjan – Puče – Šmarje”, kako bi se mogle koordinirati zajedničke vizije, politike, mjere i standardi.

Nadgradnja sektorskog pristupa razvoju prostora s planiranjem koje integralno sagledava i usmjeruje razvoj uvažavajući potrebe i dobrobit svih aktera i dionika u prostoru, također je primjenjiva i u pograničnom području Istre jer se, naprimjer, primjenom koncepta integriranog pristupa prostornom uređenju može ostvariti zajednički napredak cjeline, ali i dodane vrijednosti u svim dijelovima pograničnog područja “Koper – Izola – Portorož – Umag – Buje – Momjan – Puče – Šmarje”.

Aktivna prilagodba dinamici promjena za područje ruralnoga prostora u pograničnim dijelovima Istre kao element koncepcije prostornoga razvoja može u predjelu “Koper – Izola – Portorož – Umag – Buje – Momjan – Puče – Šmarje” rezultirati implementacijom onih oblika funkcionalnih rješenja organizacije prostora koja su prilagodljiva, koja nisu pretjerano ovisna o samo jednom usmjerenju razvoja te kojima se potiče istodobna raznovrsnost međusobno nadopunjujućih smjerova razvoja kako bi se stvorio sustav koji se može jednostavno prilagoditi posljedicama klimatskih, društvenih, gospodarskih i tehnoloških promjena.

Zaključak

Istraživanje je pokazalo da se implementacijom planirane koncepcije prostornoga razvoja u ruralnom prostoru pogra-

ničnoga područja Istre može očekivati ostvarivanje održivoga razvoja kojim se podiže kvaliteta življenja i ublažavaju negativni demografski procesi.

Ruralni prostor u pograničnom području između Slovenije i Hrvatske u prostoru Istre izrazito je pogodan za razvijanje inovativnih modela prekogranične suradnje što je usmjerena na zajedničke oblike regionalnoga prostornog razvoja kojima se afirmiraju svi ključni elementi koncepcije prostornoga razvoja Republike Hrvatske, kao što su: razvijanje policentričnosti, ublažavanje depopulacije, očuvanje identiteta, aktiviranje geoprometnog položaja, poticanje održivoga razvoja, povezivanje s europskim prostorom, nadgradnja integriranog pristupa prostornom uređenju i razvijanje sustava prilagodljivog dinamici promjena.

Bibliografija

Čipin, I. (2014.): *Demografski scenariji i migracije*, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet, Zagreb

Kranjčević, J.; Lukić, A.; Kušen, E.; Klarić, Z. (2014.): *Regionalni razvoj, razvoj sustava naselja, urbani i ruralni razvoj i transformacija prostora*, Institut za turizam, Zagreb

Matković, I. (2015.): *Ususret Strategiji prostornog razvoja Republike Hrvatske*, Javna ustanova Zavod za prostorno uređenje Primorsko-goranske županije, Rijeka

Obad Šćitaroci, M.; Dumbović Bilušić, B.; Bojanić Obad Šćitaroci, B.; Božić, N. (2014.): *Krajolik – čimbenik strategije prostornog razvoja*, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet

Pilar-Katavić, J.; Putar, A.; Di Giusto, R.; Vujčić, S.; Lukinić, I.; Sadek, J.; Filipović, R. (2014.): *Analiza prostornih planova županija*, Urbanistica, Zagreb

Tišma, M.; Boromisa A.-M.; Maleković, S.; Čermak, H.; Radytija Ležaić, A.; Troha, D. (2014.): *Razvoj gospodarskih djelatnosti u prostoru*, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb

*** (2013.): *Zakon o prostornom uređenju*, Narodne novine, 153/13, Zagreb

Razvoj podeželja - odvisen je od prebivalcev

Maja Simoneti in Alma Zavodnik Lamovšek

Uvod

Izpraševanje o razvoju podeželja je, tako kot tisto o razvoju mest, zavarovanih območjih ali kulturnih krajin, treba najprej povezati z ljudmi, ki jih naslavlja. Vse razvojne ideje, načrti in programi se namreč slej ko prej soočijo z vprašanjem, kako zagotoviti njihovo izvedbo. Vse prepogosto se zgodi, da na to pomislimo prepozno in zato zagnani programi in novo zgrajeni objekti ne zaživijo. Ko govorimo o turističnem razvoju ali samooskrbi s hrano, so zmogljivosti res pomembne, a še prej so pomembni ljudje, ki bodo v lokalnem okolju skrbeli za karseda avtentično turistično ponudbo in se ukvarjali s pridelovanjem hrane. Merilo in značilnosti slovenskega ozemlja, podeželskega še posebej, niso primerni za globalizirano in velikopotezno delovanje. Čeprav obstaja zelo široko soglasje o pomenu razvoja podeželja in so mu namenjena tudi konkretna razvojna sredstva, je, še posebej zaradi razsežnosti in pestrosti narave podeželja, treba za pripravo novih načrtov treba zagotoviti dovolj časa in možnosti za aktivno sodelovanje lokalnega prebivalstva in različnih zasebnih in javnih partnerjev, ki delujejo v konkretnih lokalnih okoljih. Hkrati pa je za zagon razvoja na podeželju zelo pomembno tudi vključevanje novih partnerjev, ki prihajajo od drugod in so potencialno zainteresirani za razvoj programov in dejavnosti v novem okolju. Izkušnje kažejo, da je za vzpostavitev širokih in učinkovitih razvojnih partnerstev ključno, da so partnerji v proces priprave načrtov povabljeni pravočasno, ko je še mogoče vplivati tudi na vsebino, in pošteno, da

lahko pričakujejo podporo in sodelovanje ostalih udeležencev tudi pri realizaciji v načrte vgrajenih pričakovanj. Kako sprožiti tako sodelovanje, se upravičeno sprašujemo tudi pri obravnavi slovenske Istre.

Slovenska Istra je podobno kot evropsko podeželje nasploh predmet novega razvojnega zanimanja. Tradicionalno pospeševanje razvoja podeželja kot način posredovanja v spontani razvoj, kakršen je bil posebej značilen za 20. stoletje, se v času splošne ekonomske krize razširja na nova področja iskanja razvojnih priložnosti na podeželju. Če so bila v preteklosti ključna področja posredovanja na podeželju povezana s kmetijstvom in pogoji bivanja, se jim danes pridružuje pospešeno iskanje novih razvojnih dejavnosti in programov, od turizma do ohranjanje narave in ponovno obujenega zanimanja za lokalno pridelavo hrane. Raziskovalci v mednarodnem projektu EDORA, katerega namen je bil proučiti razmere na evropskem podeželju, da bi bolje podprli razvojne ukrepe Evropske komisije, govorijo o strukturnih spremembah, ki vodijo v novo podeželsko ekonomijo (New Rural Economy – NRE), ki se razvija na prehodu od pretežno primarne produkcije v ekonomijo, v kateri imajo pomembnejšo vlogo sekundarne in terciarne dejavnosti. Pri tem je opozarjajo, da podeželje še zdaleč ni univerzalno okolje in da za podeželska območja podobno kot za urbana območja velja, da imajo specifične fizičnogeografske in socialnodemografske značilnosti, da so torej svojstvena (EDORA, 2011). Za razliko od splošnega prepričanja so tako tudi življenjske prakse

na podeželju bistveno bolj raznolike, kot so bile v preteklosti. Pestrost načinov življenja in dela na podeželju je velika, predvsem pa že dolgo ni več povezana zgolj z obdelovanjem zemlje. Slednje je treba upoštevati pri načrtovanju razvoja, še posebej razvoja kulturne krajine in ohranjanja narave, ki vključujeta tudi potrebno obdelovanje zemljišč in različne vrste vzdrževalno-negovalnih del v krajini.

Na svojstven način razmerje med podeželskim prostorom in človekovo dejavnostjo odražajo krajinski parki. Pomen razmerij med prostorom in človekom, konkretno zvezo med rabo prostora in ohranjanjem narave, lahko pomagajo razumeti kot izbrana, zavarovana, območja kompleksnega prepleta naravnih danosti in človekove dejavnosti. Če je zaščiten vlažen travnik, to pomeni, da mora biti košen. Sama ohranitev travnika je odvisna od dinamike košnje in odstranjevanja odkošene vegetacije. Način upravljanja, ki ga v razglašeni krajinskih parkih vzpostavlja država, v praksi deluje različno učinkovito. Z vidika v tej razpravi izpostavljene primerjave so ključne razlike med zavarovanimi območji ohranjene narave v stopnji poseljenosti, rabi in lastništvu zemljišč. Kjer je stanje v prostoru odvisno od številnih lastnikov in obdelovanja zemljišč kot na primer na Ljubljanskem barju ali na Goričkem, je model upravljanja s strani parkovne uprave kot organa, ki ga imenuje država, bistveno manj samoumevno učinkovito, kot to velja za primere konsolidiranega lastništva in enovite rabe, na primer Sečoveljske soline ali konjerejsko posestvo Lipica. Vpeljava nove, dodatne ravni upravljanja, ki pooseblja javni interes za ohranjanje narave, je na območju, katerega stanje je odvisno od dela in odločitev številnih lastnikov, bistveno zahtevnejša kot v primeru manjšega števila lastnikov ali celo enega samega lastnika (Simoneti, Vertelj, 2011). Pri tem ni ključno lastništvo samo po sebi pač pa dejstvo, da morajo biti predvideni ukrepi za doseg načrtovanih ciljev ohranjanja narave tudi udejanjeni v prostoru. Zato so bolj kot lastništvo pomembni aktivni uporabniki zemljišč. Dokler se raba, ki vodi v biotsko pestrost in je vzpostavila stanje, ki je vredno ohranjanja, izvaja, ni problemov. Problemi nastopijo z umikom interesa za rabo, ki zahteva da uprava

parka v javnem interesu ohranjanja narave izvaja dejavnost, ki ni več ekonomsko zanimiva iz drugih vidikov, ki so motivirali tradicionalne uporabnike.

Ko tako Ogorelčeva leta 2012 poroča o začasni zaustavitvi ustanavljanja krajinskih parkov s strani države zaradi pomanjkanja sredstev, med drugim tudi odstira pogled na omejeno učinkovitost upravljanja, ki je predpostavljeno z varstvenimi režimi in ne upošteva lokalnih razmer in možnosti za delitev odgovornosti na širša razvojna partnerstva (Ogorelec, 2012). Ohranjanje narave, ki zahteva redne posege, kot je na primer košnja, je naloga, ki postane javnofinančno močno vprašljiva, če jo v celoti prenesemo na državni proračun oziroma je ne povežemo z novo dejavnostjo kot je na primer izdelava senenih izolacijskih plošč. Če naj košnja, ne postane delo javne službe, je vse odvisno od lastnikov in najemnikov zemljišč. Podobno velja za dejavnosti na drugih področjih. Realizacija načrtovanih programov je v vsakem primeru na svoj način odvisna od ljudi – prebivalcev, zaposlenih v območju in obiskovalcev. Na podeželju, kjer ljudi rado primanjkuje hkrati pa imajo prebivalci različne svoje interese, je zato še toliko bolj pomembno, da prebivalci – ter tudi potencialni novi prebivalci in novi izvajalci dejavnosti – načrtovane razvojne programe sprejmejo za svoje in znajo ter zmorejo delovati tudi v skladu z njimi. Na mednarodni konferenci projekta Vitalne krajine v Ljubljani jeseni leta 2011 je strokovnjak za trženje in komuniciranje, profesor Miro Kline, med predavanjem o razvoju krajinske blagovne znamke, o katerem se veliko govori pri upravljanju krajinskih parkov, posebej opozoril udeležence, da krajino ustvarjamo in soustvarjamo ljudje. Kline pravi, da so v storitveni ekonomiji, to je ekonomiji izkušenj, ljudje, torej prebivalci in obiskovalci, pomembnejši od klasičnega tržnega komuniciranja. Ljudje so pravzaprav ključni menedžerji, ustvarjalci blagovne znamke krajine, ki nastaja implicitno, sama po sebi, vsebino pa ji vlivajo življenje prebivalcev, doživetja in vtisi obiskovalcev, interes investorjev, medijev in drugih deležnikov (Ljubljansko barje ..., 2011, str. 65). Zato je odnos prebivalcev do krajine izjemno pomemben. Deluje kot podlaga za razmislek o razvoju, za sprejemanje odločitev in izvajanje razvojnih

ukrepov. Podlaga je plodna, če je odnos do krajine ozaveščen, če lokalni prebivalci razumejo in prepoznavajo pomen krajine za kakovost bivanja in razvoj. Proces utrjevanja krajinske identitete in ustvarjanja blagovne znamke iz krajine mora zato potekati od spodaj navzgor, od ljudi, ki v krajini živijo, do tistih, ki jim vladajo, in ne obratno. »Živeti blagovno znamko« je prvi pogoj za njen razvoj. Ko pridejo uporabniki, gostje ali investitorji, je treba poskrbeti, da bodo krajino spoznali, da ji bodo postali naklonjeni in da bodo o njej poročali drugim. Če se lokalni deležniki, udeleženci, prebivalci, proizvajalci in drugi, zainteresirani za razvoj krajine, naučimo posredovati močne in pristne izkušnje, lahko zelo učinkovito podpremo razvoj. S krajino seznanjeni, z doživetji okuženi in ljudem, izdelkom in storitvam naklonjeni obiskovalci namreč lahko postanejo novi glasniki kakovosti in partnerji v razvoju in varstvu krajine.

V duhu zapisanega tudi praksa kaže, da informiranje in izobraževanje, o pomenu ohranjanja lokalne narave ali možnosti za razvoj turizma na podeželju na primer, sama po sebi nista dovolj učinkovita in ne vplivata na vsakdanje prakse rabe in dela v prostoru. Implementacijske učinke planov, programov in načrtov pa je po izkušnjah sodeč možno bistveno izboljšati z vključevanjem prebivalcev, lastnikov in najemnikov zemljišč, zainteresiranih posameznikov in lokalne skupnosti v samo pripravo razvojnih programov in načrtov. Kot uči tudi teorija in praksa prostorskega načrtovanja, vključevanje dokazano vpliva na kakovost rešitev in na reševanje problemov, predvsem pa tudi na višjo stopnjo posebljenja z razvojnimi programi. Slednje vodi k bolj učinkovitemu upoštevanju dogovorjenih pravil in rešitev ter predstavlja možnost, da vključeni v novih razvojnih programih zaznajo razvojne priložnosti zase, za svojo dejavnost, področje ali interesno skupnost ter so zato še dodatno motivirani za njihovo uresničevanje v praksi (Involving Rural Residents ..., 2008). Ne le da sodelovanje lokalnih prebivalcev pri razvoju programa poveča učinkovitost njegovega izvajanja v praksi, temveč obstaja utemeljeno pričakovanje, da tako sodelovanje vpliva na razvoj novih praks, dejavnosti in programov, ki se brez tega ne bi pojavili, so pa v celoti usklajeni z razvojnimi programi oziroma jih ustrezno dopolnjujejo.

Zapisano pomeni, da prebivalci, vključeni v načrt upravljanja krajinskega parka ali programa razvoja podeželja, pravočasno razumejo cilje, ki jih program zasleduje, ter jih vgradijo v svoje ravnanje, način pridelave in razmišljanje o prihodnosti.

Vključevanje prebivalcev v razvojno načrtovanje – primer projekta Vitalne krajine

Namen načrtovanja je zagotoviti, da posamezni interesi ne prevladajo nad skupnimi, da en vidik razvoja ne postane ovira za druge vidike, da se varstvo okolja, ohranjanje narave in varstvo kulturne dediščine obravnavajo in usklajujejo z drugimi razvojnimi programi. Krajine, med njimi najbolj znane, kot sta Provansa in Toskana, ali med slovenskimi na primer Istra in Ljubljansko barje, so odraz človekovega delovanja v prostoru. Njihovo pojavnost in uporabnost bistveno zaznamuje dejavnost ljudi, ki v njih bivajo in delujejo oziroma so tam bivali in delovali v preteklosti. Krajina¹ je preplet naravnih danosti in rabe prostora. V Evropski skupnosti je krajina prepoznana kot vrednota in prvina skupne dediščine, zato Evropska konvencija o krajini (ELC, 2000) poziva k varstvu krajine in hkrati opozarja, da je krajina tudi pomemben razvojni potencial. Kompleksna, kot je, je podvržena spremembam, ki izvirajo iz rabe prostora in dinamike naravnih procesov. Zaradi posebne kulturne vrednosti, ki jo pripisujemo krajini, naj bi usklajevanje teh sprememb poskušali obvladovati v procesih načrtovanja.

V evropskem projektu Vitalne krajine (Vital Landscapes)² so partnerji iz sedmih držav proučevali možnosti za trajnostni razvoj kulturne krajine s pomočjo inovativnih tehnik sodelovanja. V Sloveniji je bilo za pilotno območje izbrano Ljubljansko barje. V naboru kulturnih krajin je barjanska predstavljala poseben izziv. V nasprotju s številnimi ogroženimi evropskimi

1 Evropska konvencija o krajini (ELC, 2000) opredeljuje krajino kot območje, kot ga zaznavajo ljudje in katerega značilnosti so dosežek delovanja in medsebojnega vplivanja naravnih in človeških dejavnikov.

2 Projekt Vitalne krajine (Vital Landscapes) je bil izveden v okviru programa transnacionalnega teritorialnega sodelovanja Srednja Evropa (2010–2013). V njem je sodelovalo osem partnerjev iz sedmih držav: Nemčije, Avstrije, Češke, Slovaške, Poljske, Madžarske in Slovenije. Slovenski partner v projektu je bil LUZ, d.d., za pilotno območje je bilo izbrano Ljubljansko barje. Več: www.vital-landscapes.eu

krajinami območje ni razvojno zapostavljeno, demografsko izpraznjeno ali monokulturo obdelano. Nasprotno, dragocena naravna in kulturna dediščina na Barju že stoletja dinamično sobivata z ljudmi. Razvojni izziv na Ljubljanskem barju je zato, kako v tem izjemnem in vitalnem podeželskem območju še naprej učinkovito varovati naravno in kulturno dediščino, pri čemer si to učinkovitost posamezniki, sektorji, lastniki in uporabniki razlagamo zelo različno.

Pilotni projekt Ljubljansko barje – moj navdih se je posvetil vprašanju o razvoju kulturne krajine Ljubljanskega barja skozi perspektivo lokalnih prebivalcev. Izhajal je iz izhodišča, da vsesplošno prisotne, prepoznavne podobe in zgodbe Ljubljanskega barja in Krajinskega parka Ljubljansko barje poudarjajo lepote narave in poleg na primer močvirskega tulipana in ptiča kosca prikazujejo še naravnost osupljivo lepe podobe kultivirane barjanske krajine – meglene, poplavljene, zasnežene, ujete v ivje in različne letne čase –, nikjer pa ni človeka. Projektno skupino Vitalne krajine³ so zato zanimali predvsem ljudje, ki krajino obdelujejo, ki v njej živijo in delajo, pri čemer je znano, da večina lokalnega prebivalstva na Barju že dolgo ni več odvisna od obdelovanja zemlje in kmetijstva. Namen vseh dejavnosti je bil prebivalcem Ljubljanskega barja nazorno pokazati, kako lahko lokalna dediščina

3 Ljubljansko barje – moj navdih je kot pilotni projekt vključeval partnerje: Krajinski park Ljubljansko barje, Regionalna agencija Ljubljanske urbane regije, Turizem Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Ministrstvo za kulturo, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (vsa ministrstva do 2012) in 7 občin z območja Ljubljanskega barja.

Avtorica projekta je avtorica prispevka s projektno skupino podjetja LUZ, d.d.: Urška Kranjc, Irena Balantič, Ana Cerk, mag. Urška Podlogar Kos, Klara Sulič, Tina Verbič, Miha Nagelj, Matej Mišvelj in zunanji sodelavci: Alma Zavodnik Lamovšek (UL FGG), Jelka Hudoklin (Acer Novo mesto), Alenka Repič, Urška Hočevnar in Meta Wraber (Kaaita d.o.o.), Igor Medjugorac (Rdeči oblak), Urša Štrukelj, Maja Modrijan, Maja Rijavec, Ana Ličina (vse Smetumet), filmski mentor in avtor novega filma: Max Sušnik, ilustracije: Brina Torkar, prevodi: Maša Šorn in Anja Musek, sodelavci na terenu: Ana Bezek, Tina Debevec, Žiga Munda, Dejan Sotirov, Katarina Vrhovec, uredniki spletne strani: Žiga Munda, Tadeja in Janez Vadnjak, fotografije: Luka Vidic, Maša Šorn, Smetumet.

Rezultati projekta na pilotnem območju Slovenije so objavljeni na strani <http://www.visitbarje.si/>

in celovito upravljanje krajine, naravne in kulturne dediščine postaneta priložnost za razvoj novih dejavnosti in storitev. Pri tem smo zasledovali tri cilje:

- da se med prebivalci dvigne zavest o pripadnosti krajini kot skupnemu razvojnemu viru,
- da lokalne razvojne vire, od človeških do naravnih in kulturnih, obogatimo z novimi, zunanjimi in
- da poskrbimo za medgeneracijsko oplajanje.

Osrednja projektna aktivnost so postale kreativne delavnice. Služile so kot metoda za vključujoč razvoj novih dejavnosti

Slika 1: Otroške poletne delavnice pri lokalnih rokodelcih in pridelovalcih kot priložnost za ozaveščanje vrednot krajine. Foto. Luka Vidic

in kreativno izmenjavo znanja ter hkrati predstavljale poletni program za otroke, priložnost za prenos znanja in za informiranje o pomenu kulturne krajine ter postale poligon za pripravo novih lokalnih izdelkov in programov. Z izvedbo petih delavnic pri različnih nosilcih lokalnih tradicionalnih dejavnosti smo s pomočjo kreativne skupine mentorjev in otrok – udeležencev delavnic – uspeli povečati zanimanje lokalnega prebivalstva in širše javnosti za barjansko krajino, izdelati nove izdelke iz lokalnih virov ter posneti serijo otroških kratkih filmov in nov profesionalni promocijski film o barjanski krajini.

Slika 2: Kreativne delavnice kot prizorišče za snemanje promocijskih filmov. Foto: Luka Vidic.

Kratki film⁴ o Ljubljanskem barju, ki povzema bistvo sodelovanja, razvitega na delavnicah, in predstavlja nov pogled na območje in stanje v prostoru povezuje z ljudmi, je bil zelo dobro sprejet med prebivalci in predvsem tudi med predstavniki institucij s področja ohranjanja narave. Večina je priznala, da je človeška komponenta v tradicionalnih filmih, ki promovirajo ohranjanje narave zapostavljena. Dodati je treba, da so bile lokacije delavnic skrbno izbrane, da so bile enakovredno razmeščene v območje krajinskega parka. Eden od ciljev projektnega dela je namreč bil, pokazati prebivalcem sedmih občin, da je območje Barja, tudi novega Krajinske-

Slika 3: Rezultati kreativnih delavnic: novi izdelki iz lokalnih virov. Foto: Luka Vidic

⁴ Promocijski film Ljubljansko barje – moj navdih (<https://www.youtube.com/watch?v=Ree9mzOeyag>)

ga parka, njihovo skupno območje in ena fizično geografska celota. Zato so bile tako delavnice kot drugi dogodki projekta skrbno umeščeni v prostor in vsa vabila opremljena z grafičnimi prikazi lokacij na zemljevidu krajinskega parka brez označb meja med občinami. Same delavnice so bile izvedene v okviru razpisa za otroški filmski natečaj tako, da so bili otroci deležni tudi kratkega izobraževanja o izdelavi promocijskega filma in za nagrado popeljani z balonom čez Ljubljansko barje. Pogled na Barje iz zraka namreč velja za daleč najbolj impresivnega in z vidika ozaveščanja krajine

gotovo tudi najbolj učinkovitega. Delavnice so se izkazale za izjemno uspešne v vseh ozirih. Ne le da so se nanje zelo dobro odzvali lokalni rokodelci in pridelovalci, zanimanje staršev in otrok za delavnice na Barju tudi po nekaj poletnih sezonah še ni pojenjalo. Ob zaključku projektne dejavnosti prvo leto je bilo organizirano srečanje vseh udeležencev delavnic in zainteresirane javnosti, na katerem smo rezultate s pomočjo gostov predstavili v živo, razdelili sveže natisnjeno publikacijo (Ljubljansko barje ..., 2011) in vse udeležence razglasili za ambasadorje Ljubljanskega barja.

VOLNENI IZDELKI

Večino slovenske ovčje preje se danes zavije ali zažge kot odpadni material. Vsih so jo povsod po svetu uporabljali kot vir energije dragoznanega surovina. Iz nje je mogoče izdelovati preproge, copate, obilnice, torbe in okrasje, zelo primerno je tudi na trilestija prostora. Ovčja dlaka je različna z lastnostim, ki je zaradi kalikavostne različice na uporabo v naravnih kozmetiki. Valno je hvaljeno material, saj hladi in greje obtem.

Na delavnici se spoznamo s postopkom priprave ovčje preje za predejanje in polstenje ter si izdelamo kos nakita s suhim polstenjem. Da izstopimo iz naravnih barv kombinacij volne, bomo barve popelstili z naravnim pigmentom čebule.

LESENI IZDELKI

Slovenija je eno najbolj godnatih dežel v Evropi. Vrednosti lesa so se naki pretekli dobri zvezdali, poznali so različne vrste lesa in njihovo uporabo. Tradicionalno znanje o lesu vključuje poznavanje vst. dreves, optimalen čas sečnje, sušenja, predelave, obdelave in njegove različice. Posušeno naravno in lesno podlago izvajajo življenjske dobo, zato je les trajen material, s katerim se danes spet vračamo.

Na delavnici se spoznamo s starimi načini ravnanja z lesom in izdelamo kuhinjski nož in obesek. V les izrezljamo ali s pomočjo sončne svetlobe vžgemo unikativne vzorce, ga napojimo z rastlinskimi esenci in zaščitimo s čebeljim voskom.

PLETARSTVO

Pletenje je tradicionalna slovenska obrt, prirota tudi na Ljubljanskem barju. Pleten izdelki so lahko etnotski, soderen in uporaben. Barjanci so včasih sami izdelovali predpradlinje, praproge, kolare, klate, metle, slamenke, torbe in copate, danes pa le še redki ustvarjajo pri tradiciji.

Na delavnici si izdelamo majhno namizno košaro in se spoznamo z različnimi barjanskimi materiali ter tehnikami pletenja. Tradicionalno znanje o pletenju vključuje poznavanje rastlin, optimalen čas spravila in načine sušenja, priprave in zaščite materialov.

TKANINA

Škarni, so se ljudje že sami gajili len, ga tkali ter izdelovali posteljnine, brisače, obilnice in spodnje perilo pa je tag rastlini ime dobila vasa Lančice. Sostranke obilnice, žene in tonke žilnice, ste z velikim trudom vzdrževali tradicionalen postopek vgoje in predelave rastline v kleno tkano.

Na delavnici bomo iz rahljenih kosov platna, s tradicionalno vrednostjo, izdelali lične vrečke za shranjevanje. Potiskali jih bomo s svežimi listi in cvetovi ter jih opremili z vrvico, ki jo bomo sami spredli. V zimskem času bomo aplikacije ustvarili in šivanjem ali vezanjem.

NARAVNA KOZMETIKA

Naravna kozmetika iz lokalnih pridelanih naravnih in etnobioloških sestavin lahko vsebuje tudi različne uporabljene esence ter manj kalikavostno kozmetiko.

Na delavnici se spoznamo s problematiko kozmetične industrije in možnosti samoskrbe ter spregovimo o zeliščarstvu in trajnih embalah. Izvemo tudi, da so lahko sami izdelavo vst. od zobe pasta do kreme, masaznega olja, deodoransa, mila in šampona ter si izdelamo preprosto, univerzalno mazilo iz hladno stisnjenega olja in čebeljega voska, ki je primerno za vse vrste kože in vse dele telesa.

DIVERZNA HRANA

Krajina Ljubljanskega barja je polna ašinskih samoniklih rastlin, ki si jih lahko sami naberejo. Duja hrana je zdravje prehransko dragoceno. Samonikle rastline imajo 1-4x višjo vsebnost rutina in vitamini kot domače ekološko vzgajene rastline.

Na delavnici spoznamo zdrave rastline in izdelamo divji pesto s hladno stisnjeno oljem in soljo, ki je zelo oblaten. Uporaben je kot namaz za na kruh ali preliv za testenine in dodatke k omakam. Shrani ga bomo v reciklirano stekleno embalažo.

PONUDBA	Iz. oseba	cena v EUR
Delavnica	4-8	49,00 (na osebo)
	9-15	78,00 (na osebo)
Vedno ogled Ljubljanskega barja s vključeno prevozno in delavnico	4-8	206,00 (na skupino)
	9-15	326,00 (na skupino)

DIVERZNA HRANA

Izdelki: divji pesto

Količina: kmetarji per Anjo, Lipo 29, Črna vs. žarnica

cena za TAD prevoz: 23 EUR na skupino (do 4 osebe)

NARAVNA KOZMETIKA

Izdelki: univerzalno mazilo

Količina: Centralno Družbo Bedevca, Poldražice 20, Marzane Gorice

cena za TAD prevoz: 31 EUR na skupino (do 4 osebe)

TKANINA

Izdelki: vrečka za izsuševanje

Količina: pr. Ribarije, Šenčurje cesta 89, Lančice pri Šturju

cena za TAD prevoz: 28 EUR na skupino (do 4 osebe)

VOLNENI IZDELKI

Izdelki: nakit

Količina: Deklars. Jones, Zuhova 4, Borovnica

cena za TAD prevoz: 58 EUR na skupino (do 4 osebe)

PLETARSTVO

Izdelki: košarica

Količina: Jozef Jančič, Puka 1, Borovnica

cena za TAD prevoz: 32 EUR na skupino (do 4 osebe)

LESENI IZDELKI

Izdelki: nakit na mazanje in zaščiten obesek

Količina: Franja Tuh, Klenkova 14, Bistrica

cena za TAD prevoz: 29 EUR na skupino (do 4 osebe)

Slikovita krajina Ljubljanskega barja je s svojim kulturnim in naravnim bogastvom zanimiva za obisk v vseh letnih časih in ob različnih urah dneva.

Zgodnje jutranje letenje za opazovanje ptic in daljše sprehode med travniki ter kulturnimi znamenitostmi lahko obklopiš s prejetimi in izdelanimi ustvarjalnimi izdelki **LJUBLJANSKO BARJE - MOJ NAVDIH**. Če vas zanima objavo tradicionalnih rokodelskih znanj in naravnih izdelki, lahko sodelujete med šestimi različnimi delavnicami. Med ustvarjanjem lastnega spominka, uporabljenih izdelki kot je na primer divji pesto, ali povsem naravna krema za telo, se boste seznanili z lastnostmi naravnih materialov in s postopki obdelave ter predelave izdelke.

Delavnice so prikladne za mlade in starejše ljubitelje lokalnega okolja za vse generacije.

O REDNIH TERMINIH DELAVNIC SE POZANIMATE V TURISTIČNO - INFORMACIJSKIH CENTRIH TURIZMA LJUBLJANA!

*Delavnice trajajo 3 ure in so brezplačne za najmanj 4 in največ 15 udeležencev. Organizator si pridržuje možnost kalikavostne obdelave delavnic, predlaga pravnico do spremembe lokacije. Za nepopolnosten skupen se termin in kalikavost lahko sprejmeta.

*Postoje dodatne potne v slovenskih ali angleških jeziki. Za dodatne delavnice v nemškem, francoskem, španskem ali italijanskem jeziku je predloženo dodatno 7€ EUR.

*Delavnice so brezplačne za mlade od 7 let, ki se v spremstvu odrasle osebe.

Cena za TAD prevoz ni vključena po ceni 100€ Petra, septil 2013.

Slika 4: Prospekt nove turistične ponudbe. Foto: arhiv projekta.

Postali smo nosilci sporočil o pomenu kulturne krajine, ohranjenosti dragocenega naravnega in človekovo dejavnostjo, razvili smo razumevanje za skupne razvojne interese in dvignili ozaveščenost partnerjev za vse nadaljnje razprave o novih razvojnih načrtih in programih.

V nadaljevanju projekta so bile delavnice še razvite v novo turistično ponudbo. Rezultat projekta so tako postali tudi inovativni obiski Barja v organizaciji kreativnih vodičev, ki jih ponujajo prospekti v petih svetovnih jezikih. Po novem je možno na Barju doživeti pet različnih pristnih srečanj s prebivalci, lokalnimi rokodelci in pridelovalci ter si pod men-

torstvom kreativnih vodičev izdelati originalen turistični spominek.

S projektom Ljubljansko barje – moj navdih smo nakazali, kako ohranjanje naravne in kulturne dediščine z aktivnim vključevanjem lokalnih prebivalcev lahko postane poslanstvo prebivalcev in motiv za razvoj. Ko smo skupaj z ljudmi, ki živijo in delujejo v krajini, iskali navdih in nove možnosti za razvoj okolju prijaznih, ustvarjalnih dejavnosti in izdelkov, smo skupaj tudi utrjevali zavest o pomenu lokalnih materialov in o kulturi rabe prostora. Ko smo novo znanje in veščine ustvarjalcev, ki jih Barje navdihuje, povezali z lokalnimi materiali in tradicijami, so se porodili novi izdelki in predvsem tudi spoznanje, da je lokalno zanimivo in da v sebi skriva še nove priložnosti. Mladi in starejši, domačini in gostje smo postali ambasadorji Ljubljanskega barja in glasniki zanimanja za lokalno sodelovanje. Prav sposobnost sodelovanja, razumevanja drugih in sprejemanja novih idej pa je ključna za učinkovito upravljanje krajine in za sprostitvev razvojnega potenciala, ki ga predstavljata v krajino vtisnjeni kulturna dediščina in narava.

Zaključek

Podeželje je predmet številnih in različnih obravnav, programov in politik, ki govorijo o veliki razvojni zanimivosti tega prostora in o potencialu, ki ga v teh območjih očitno prepoznava sodobna družba. Pojav ni nov in tudi ni omejen samo na izbrane, denimo manj urbanizirane države, kot tudi še zdaleč ni zanimiv izključno z vidika kmetijske pridelave. Še več, kljub temu, da se o razvoju podeželja govori pretežno v kontekstu kmetijske politike in z njo povezanih sredstev (Program ..., 2014), razvoj podeželja danes zanima tako lokalne skupnosti kot gospodarstvo. Prve zanima izboljšanje pogojev za življenje in delo lokalnega prebivalstva, drugo išče nove razvojne izzive. Podeželje in z njim povezani viri poleg tradicionalno zainteresiranega turizma zanimajo tudi druge dejavnosti postindustrijske narave. Poleg kmetijstva in turizma razvoj podeželja nagovarja tudi ohranjanje narave, varstvo okolja in varstvo kulturne dediščine.

Zanimanje za podeželje je tako po eni strani povezano s preobrazbo podeželja kot posledico industrializacije in z njo povezanega premika prebivalcev s podeželja v mesta, po drugi strani pa s širšim kontekstom družbenoekonomskih sprememb, ki smo jim priča ob preobrazbi industrijske družbe v informacijsko in trajnostno naravnano družbo. Podeželje se ob tem kot prostor, ki naj bi ga fizično določala predvsem primarna raba in prisotnost prevladujoče kmečkega prebivalstva, fizično in družbeno spreminja. Proces preobrazbe, ki je določena podeželska območja praktično izpraznil in sočasno v drugih, za industrijsko pridelavo zanimivih, sprožil intenziviranje in monokulturno rabo, je dinamičen in še vedno poteka. Predvsem pa, kot omenja Ravbar (2006), se podeželje ob tem družbeno in fizično razslojuje, se drugače spreminja na intenzivnem stiku z večjimi mesti kot v bolj oddaljenih predelih, ki se jih sodobni tokovi delovne migracije manj dotikajo. Prav te spremembe pa motivirajo programe in politike, s katerimi si družba prizadeva obvladovati procese preobrazbe podeželja oziroma iskati nova razvojna ravnovesja. Ravbar (2006) pravi, da se začetno spontano preobrazbo podeželja želi preusmeriti v skladu z novimi pričakovanji in ob tem postavlja zelo pomembno vprašanje, kdo ali kaj bo nadomestil kmetijstvo oziroma kmečko prebivalstvo pri izvajanju narodno gospodarsko tako pomembnih dejavnosti, kot so oskrba s kakovostno hrano in ohranjanje kulturne krajine ali skrb za razvoj podeželja in ohranjanje poseljenosti. Ključno se – razvojno gledano – zdi prav prebivalstvo. Medtem ko se kmečko prebivalstvo v Sloveniji kot tudi drugod v razvitem svetu vztrajno krči (Popis, 2010) in se podeželje obenem prazni, se hkrati podeželje polni z nekmečkim prebivalstvom.

Odvisnost stanja v prostoru od prebivalcev se zdi na podeželju prav zaradi pomena in narave kmetijstva še veliko večja kot v naseljih. Po ugotovitvah staroste slovenske prostorske sociologije, profesorja Zdravka Mlinarja, ki izvirajo prav iz proučevanja razmer v slovenski Istri, brez prisotnosti ljudi, tudi tistih, ki se ne ukvarjajo s kmetijsko pridelavo, v podeželskem prostoru ni mogoče zaustaviti procesov zaraščanja kmetijskih površin (Mlinar, 2008: 105), kar posredno pome-

ni, da brez lokalnih prebivalcev tudi ni možno sprožiti drugih procesov razvojne narave, ki se opirajo na lokalne vire, prostor ter grajeno in naravno okolje. Čeprav se ugotovitev zdi logična, kaže, da se tega morda odgovorni ne zavedajo dovolj dobro in se še vedno bolj kot na lokalne prebivalce zanašajo na dokumente in programe ter zato ne uspejo sprožiti procesov, potrebnih za učinkovito razvojno sodelovanje. Na to po svoje kaže tudi primer ustanavljanja Krajinskega parka Dragonja, ki se v slovenski Istri vleče že skoraj trideset let. Ideja o zavarovanju območja izvira iz upora lokalne skupnosti proti velikim hidrotehničnim in agromelioracijskim načrtom v dolini Dragonje, ki so bili leta 1987 argumentirano zavrnjeni. Sledilo je prvo zavarovanje dela območja v občini Piran, pa kasneje v delu območja, ki sega v občino Koper, in nato vključitev zelo razsežnega območja, dolinskega dela in rečnega zaledja na slovenskem bregu reke Dragonje, poimenovanega Krajinski park Dragonja, v Dolgoročni plan Republike Slovenije. Kljub temu in kasnejši skupni pobudi občin državi, naj ustanovi Krajinski park, ki ji je sledila izdelava strokovnih podlag regionalnega zavoda za ohranjanje narave (Strokovne podlage, 2009), v katerih je potrjena naravovarstvena vrednost območja, tako zaželeni Krajinski park še ni zaživel. Formalna razglasitev Krajinskega parka s strani države je, kot so pozimi 2015 poročali mediji, zaenkrat odložena, je pa država opozorila občini Koper in Piran, da lahko park razglasita sami (Hlaj, 2015). Kot kaže, tudi različna prostorsko načrtovalska raziskovanja območja, kot je na primer delo arhitektov Tomšičeve in Koželja (2012), zaenkrat niso dovolj dobra podlaga za ustanovitev parka.

Čeprav bi bilo zanimivo proučiti, od kod vsem vpletenim sploh prepričanje, da bo park kot formalna oblika ohranjanja narave pospešil razvoj doline reke Dragonje, je očitno, da se prizadevanja za ustanovitev parka povezuje tudi s pričakovani pobjudnikov, da bo za razvoj območja poskrbela država oziroma z njene strani imenovana uprava parka. Če odmislimo dejstvo, da se mimo teh prizadevanj v dolino Dragonje ponovno vrača kmetijstvo in je ta vsako leto bolj obdelana, tudi izkušnje iz Ljubljanskega barja in Logarske doline, dveh

izrazito kulturnih krajin s statusom Krajinskega parka, kažejo, da ustanovitev parka v območju kulturne krajine sama po sebi ne zadošča za nov razvojni zagon. V Logarski dolini je park ustanovilo lokalno prebivalstvo in tako tudi formalno poudarilo dogovor lokalne skupnosti o dolgoročni naravnosti razvoja v območju. Primer Ljubljanskega barja pa nasprotno kaže, da je razglasitev parka – ki je bil tam ustanovljen že leta 2008, načrta upravljanja za območje pa v sedmih letih še niso uspeli sprejeti – lahko šele začetek procesa uglasovanja lokalnega prebivalstva z novimi, skupnimi razvojnimi cilji.

Rešitev, kot se nakazuje skozi zelo različne izkušnje Krajinskih parkov, je očitno v oblikovanju razvojnega programa izbrane krajine ali podeželskega območja na način, ki vključuje lokalno prebivalstvo ali vsaj že v osnovi vključuje tudi pošten in nedvoumen program upravljanja. Pri tem je v obeh primerih pomembno vsebinsko vključevanje (angl. meaningful participation), ki zaradi načina izvedbe omogoča izmenjavo mnenj in oblikovanje novih, skupnih rešitev. Razvoj novih programov in rešitev mora odgovarjati na lokalne probleme, upoštevati lokalne vire – človeške, kulturne, okoljske in finančne – ter vključevati tudi nove vire – ljudi, znanje, kapital.

V slovenski Istri se pomen vključevanja kaže v razlikah med razvojnim razmislekom v naseljih, ki so že bila deležna vključujočih metod obravnave, in tistimi, ki se jih tovrstni pristop še ni dotaknil. V Šmarjah, kjer so že leta 2003 na pobudo lokalnih nevladnih organizacij in krajevne skupnosti sprožili projekt Šmarje – vrata v osrčje Istre, z namenom, da bi uredili vaško jedro, zato predstavniki lokalne skupnosti predvsem govorijo o pomenu prenove in novih programov za lokalne prebivalce. Nasprotno pa v Padni in Pučah o razvoju še vedno razmišljajo skozi potrebne nove gradnje in projekte prenove. V Šmarjah so bile s presledki organizirane različne delavnice, na katerih so se prebivalci ukvarjali s prenovo v sodelovanju z različnimi strokovnjaki, kar je vplivalo tako na zanimanje za prenovo kot na odzivnost lokalnega prebivalstva na nove pobude.

Sodeč po tem in po primerih drugih projektov sociologinja, profesorica Ana Barbič, sicer poroča, da množično sodelovanje domačinov v lokalnih razvojnih projektih ostaja bolj ali manj »dolgoročna perspektiva« (Barbič, 2005), in ob tem navaja Mlinarja, ki opozarja na to, da se bo lahko ta uresničila šele po prenovi/odpiranju formalno-institucionalne sfere »participacije« raznovrstnih lokalnih akterjev (Mlinar, 2008: 363). izkušnje projekta Vitalne krajine na Ljubljanskem barju in predvsem učinek delavnic na obravnavo lastnikov zemljišč s strani parkovne uprave pa kažejo, da je tudi z neformalno obliko participacije, kakršna je kreativna delavnica, mogoče doseči pomembne premike v odnosih med nosilci razvojnih interesov in lokalnimi prebivalci. Projekt Vitalne krajine je s kreativnimi delavnicami najprej vzbudil zanimanje partnerjev za široko vključujoč razvoj krajine, nato pa v nadaljevanju še z drugimi dejavnostmi, ki so se dotaknile predvsem primarne rabe in pridelovalnega potenciala območja, potreb lokalnih pridelovalcev in možnosti, ki se odpirajo na tem področju, utrdil vtis o koristnosti sodelovanja. Glede na število organiziranih dogodkov v dveh letih in pol ter vključene lokalne partnerje, od predstavnikov občin do prebivalcev in krajinskega parka, je projektno delo potrdilo predvidevanje, da sta pomembna tako število kot narava priložnosti za sodelovanje. Ker so bile tako kreativne delavnice kot različni drugi projektne dogodki izvedeni z neposredno udeležbo lokalnih prebivalcev in predstavnikov drugih lokalnih partnerjev, so ti prepoznali svoj pomen za razvoj, razvili razumevanje za druge, vzpostavili aktiven odnos do razprav o razvoju ter se sorazmerno spontano vključili v proces oblikovanja novih zaveznih zavezništva za razvoj.

Metoda kreativnih delavnic je zato podobno kot druge oblike neformalnega vključevanja prebivalcev in drugih lokalnih deležnikov v razprave o razvoju in načrtovanje novih rešitev v več ozirih koristna, saj olajša proces konstruktivnega sodelovanja, ustvari pogoje za premagovanje razlik v znanju ter predvsem tudi omogoča sprostitve kreativnega potenciala, ki se skriva v lokalnih virih in pride do izraza v sodelovanju z novimi, dodatnimi, zunanji viri znanja, veščin in sredstev.

Tako primer projekta Vitalne krajine kot način dela v Šmarju pa kažeta na to, da je za produktivno razvojno ozračje, ki ga povezujemo z za razvoj zainteresirano lokalno skupnostjo in za vključevanje v razvojne programe zainteresiranimi prebivalci, nujno treba zagotoviti pogoje za pravočasno, strokovno podprto in dobro organizirano sodelovanje lokalne skupnosti. To je, kot kažejo izkušnje in dobra praksa, enako pomembno, ko gre za izvedbo programa razvoja podeželja kot ko gre za izvedbo programa ohranjanja narave ali za razvoj turizma.

Viri

- Barbič, A., 2010. Ali zapostavljeno podeželje Mestne občine Koper prevzema odgovornost za svoj lastni razvoj? *Teorija in praksa*. 47, 2–3: 550–563.
- http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20102-3_Barbic.pdf (dostop 15. 4. 2015).
- Barbič, A., 2005. Izzivi in priložnosti podeželja. *Ljubljana. Fakulteta za družbene vede*. 343 str.
- EDORA *European Development Opportunities in Rural Areas*, 2011. ESPON & UHI Millennium Institute.
- http://www.espon.eu/main/Menu_Projects/Menu_AppliedResearch/edora.html (dostop 25. 5. 2015).
- Hlaj, N., 2015. Država nima denarja za ustanovitev parka v Dragonji. *Primorske novice*: 2. 2. 2015.
- <http://www.primorske.si/Novice/Istra/Drzava-nima-denarja-za-razglasitev-parka-v-Dragonj> (dostop 10. 6. 2015).
- Involving Rural Residents in Community Led Planning*. 2009. *The Rural Action Research Programme Brief Series*. Carnegie UK Trust.
- <http://www.carnegieuktrust.org.uk/carnegie/media/sitemedia/Community-Led-Planning.pdf> (dostop 10. 6. 2015).
- Ljubljansko barje – moj navdih*, 2011. Cerk, A. (ur.), Kranjc, U. (ur.), Podlogar Kos, U. (ur.), Simoneti, M. (ur.), LUZ d.d., Ljubljana. str 103.
- http://www.visitbarje.si/Data/Sites/1/zakljucki/brosura_ljbarje-slo-net.pdf (dostop 15. 6. 2015).
- Mlinar, Z., 2008. *Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi*. Prva knjiga. *Prostorsko-časovna organizacija bivanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede in Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 504 str.

Mušič, B., Stanič, I., 2005. Razvoj podeželske skupnosti Šmarje. *Urbani izziv*. 16, 2: 112–117.

<http://urbani-izziv.uirs.si/Portals/uizziv/papers/urbani-izziv-2005-16-02-016.pdf> (dostop 5. 6. 2015).

Ogorelec, B., 2012. Načrtovanje in ustanavljanje novih naravnih parkov v Sloveniji: prvo desetletje začasne zaustavitve ustanavljanja regijskega parka Snežnik. v: *Narava kot vrednota*. Ur. Torkar, G. in Anko, B. Društvo za ohranjanje naravne dediščine Slovenije, Ljubljana, 2012.

http://www.naravnadediscina.org/?page_id=53 (dostop 5. 5. 2015).

Popis kmetijstva 2010 – vsaka kmetija šteje! 2012. Statistični urad RS.

<http://www.stat.si/dokument/1163/kmetija.pdf%20> (dostop 5. 6. 2015).

Program razvoja podeželja RS za obdobje 2014–2020. EAFRD

http://www.program-podezelja.si/images/Programme_Commission_Decision_2014SI06RDNP001_1_3_sl.pdf (dostop 5. 6. 2015).

Ravbar, M., 2006. Slovensko podeželje na preizkušnji – kdo bo nadomestil kmetijstvo? *Dela* 25: 207–221.

<http://revije.ff.uni-lj.si/Dela/article/view/dela.25.16.207-221/1354> (dostop 3. 6. 2015).

Simoneti, M., Vertelj Nared, P., 2011. Varstvo kot razvojna priložnost ob upoštevanju kompleksnosti. V: *Razvoj zavarovanih območij*. ur. Nared et al. GIAM ZRC SAZU. str. 91–100.

Simoneti, M., Kranjc, U., Vertelj Nared, P. 2015. Varstvo krajine med načrtovanjem in rabo prostora: primer Ljubljansko barje. *Arhitektov Bilten*. 61, 201–202: 52–55.

Simoneti, M., Kranjc, U., 2015. Krajina, razvojni vir – primer Ljubljansko barje. *Arhitektov Bilten*. 61, 201–202: 34–37.

Strokovni predlog za zavarovanje krajinskega parka Dragonja. 2009. Zavod RS za varstvo narave – OE Piran. 60 str.

http://www.zrsvn.si/dokumenti/63/2/2012/SP_pKPD_ZRSVN_feb09_2673.pdf (dostop 5. 6. 2015).

Race, H., 2013. Krajinski park bi postal vrt Istre. *Primorske novice*. Koper, 4. februar 2013. <http://www.primorske.si/Primorska/Istra/Krajinski-park-bi-postal-vrt-Istre.aspx> (dostop 5. 6. 2015).

Tomšič, M., Koželj, J., 2012. *Park Dragonja*. Fakulteta za arhitekturo. Ljubljana. 108 str. file:///C:/Users/maja/Downloads/park%20dragonja_knjiga-narocilo.pdf (dostop 5. 6. 2015).

Vital Landscapes. *Valorisation and Sustainable Development of Cultural Landscapes using Innovative Participation and Visualisation Techniques*. 2014. Tešitel, J. (ed.), Kolbmüller, B. (ed.) Stöglehner, G. (ed.). *Vital Landscapes Project Final Report*. NEBe. Češke Budejovice. 134 str.

http://www.vital-landscapes.eu/upload/docs/VL_final_publication_2014.pdf (dostop 5. 6. 2015).

Identitet prostora kao pokretač razvoja

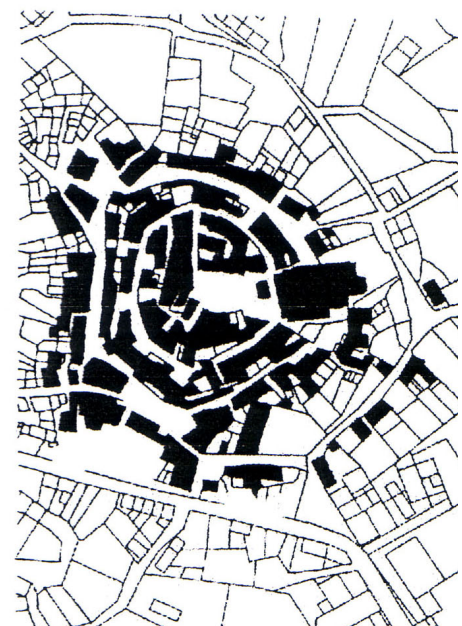
Sanja Gašparović, Lea Petrović Krajnik

Uvod - čitanje tragova prošlosti Istre

Svijest o značenju prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite karakterističnog ambijenta istarskoga prostora traje u stručnim i znanstvenim krugovima već više od pola stoljeća. Istraživanja Istre pri Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu datiraju još od prvih poslijeratnih godina Drugoga svjetskog rata, kada prof.dr.sc. Andre Mohorovičić započinje s djelomičnim snimanjima graditeljske baštine. Od 1970-ih godina sustavnim se arhitektonskim snimanjem povijesnih gradova Istre bavi prof. dr.sc. Vladimir Bedenko pri Katedri za teoriju i povijest arhitekture i umjetnost, u sklopu kojeg cijeli niz godina provodi studentske ljetne škole snimanja istarskih gradova. Tema "Gradovi središnje Istre" od 1987. godine sastavni je dio znanstvenoga projekta "Građa za povijest urbanizma Hrvatske" emeritusa prof.dr.sc. Brune Milića, a nastavlja se i kroz daljnje znanstvene projekte Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Tijekom 1990-ih godina izrađuju se i dvije sveobuhvatne znanstvenostručne studije koje su imale za cilj cjelovito sagledavanje istarskoga prostora kroz međuodnos antropogenoga i prirodnoga pejzaža. Studije urbanoga i ruralnoga prostora Istre poslužile su kao podloga i smjernica za redefiniranje najnovije generacije planske dokumentacije Istarske županije.

Studija ruralnoga prostora Istarske županije iz 1997. godine polazi od hipoteze da tradicijska ruralna Istra postoji još u tragovima te je cijeli prostor zahvaćen procesima urbanizacije koji ugrožavaju tradicijske fizičke strukture. Cilj je studije bio utvrditi ove temeljne procese preobrazbe i preporučiti postupke kojima bi se oni identificirali, kontrolirali i zaustavili. Studija je ukazala na potrebu jačanja svijesti o potrebi znatno veće skrbi za naslijeđeni prostor i očuvanje tradicionalne slike krajolika te naglasila važnost korigiranja dosadašnjih metodologija i ustaljenih shema izrade dokumenata prostornog uređenja.

"Terra recognita" - studija urbanističkih cjelina Istarske županije iz 1998. godine - utvrdila je poseban karakter poluotoka koji se, između ostalog, očituje u mnoštvu i manjih i većih urbanih cjelina, od kojih je čak tridesetak već zaštićenih urbanističkih cjelina. Njihova stopljenost s pejzažem i rijetka slikovitost ukupnog prostora temelj su za propitivanje razvoja i planerskih pretpostavki prostora, te nameću obveze ugrađivanja ambijentalne autohtonosti u novu generaciju planova. Studija je pokušala dati odgovore na pitanja gdje i kako nastaju pojedini gradovi te ukazati na povijesne promjene koje su dovele do jačanja, ali i gubitka njihove važnosti i populacije. Pokazano je da su usprkos propadanju većine analiziranih gradića u Istri ostale očuvane njihove fizičke strukture i najvažniji gradotvorni elementi, kao i obilježja krajolika koji su nositelji osobitosti i osjetljivosti prostora. Rezultati studije pokazali su da je neophodno očuvati posebnosti i različitosti prostora te u

Slika 1: Analiza morfoloških obilježja povijesne jezgre naselja Bale, Izvor: Studija Terra recognita, 1998

daljnjem planiranju ponuditi i preferirati specifične oblike razvoja.

Turizam kao temeljna odrednica suvremenoga prostornog razvoja Istre

Istra je hrvatska regija koja je jedna od najbolje pokrivenih prostornoplanskim dokumentima - još od regionalnoga plana Istre iz 1968. pa sve do niza prostornih, generalnih i detaljnih planova uređenja pojedinih lokalnih zajednica. Premda je komponenta zaštite prirodne i kulturne baštine bila sastavnim dijelom svih dosadašnjih planova, sve su više uočljivi polarizacijski procesi koji se očituju u populacijsko-demografskim, socioekonomskim i fizionomsko-morfološkim promjenama, posebice ruralnoga prostora. Temeljni generatori promjena i nove strukture istarskoga prostora jesu veća središta smještena u priobalju (Pula, Poreč, Rovinj, Umag i Labin) te unutrašnjosti (Pazin, Buje i Buzet), između kojih se smjestio ruralno-urbani kontinuum ostatka Županije s pre-

ostalnih 630 naselja, od kojih je znatan broj izrazitoga demografskog nazadovanja i fizionomsko-morfološke preobrazbe. Takvi procesi vode gubitku svojstvenoga krajobraznog identiteta prostora unošenjem globalnih oblikovnih vrijednosti (Grgurević i Lipovac, 2006.).

Jedna je od glavnih gospodarskih grana Istre danas - turizam, kojeg razvoj ostavlja evidentne posljedice u fizičkom prostoru. Njegovu pojavu moguće je pratiti od šezdesetih godina prošlog stoljeća, kada se odvijao manje-više stihijski i kada su građeni hoteli i turistička naselja s ciljem ostvarenja turizma velikih brojki. Takav masovni turizam tek je sporadično nudio kulturne, zabavne, trgovačke ili rekreacijske zone i sadržaje, a vrlo je malo koristio prirodne prednosti. Naglim razvojem turizma diverzifikacija u razvoju i promjenama prostora između obale i unutrašnjosti dodatno se naglašava. Razvijaju se prepoznatljiva turistička odredišta poput Rovinja, Umaga, Poreča, a to dovodi do dodatnog pražnjenja zaleđa.

U suvremenom planiranju turizma značajnu ulogu ima prostorno planiranje, i to ne isključivo kroz prizmu vizualno-etetskih i/ili arhitektonsko-građevinskih komponenti, već podjednako uvažava socijalne, ekonomske, pravne i kulturne dimenzije prostora. Zbog kompleksnosti i slojevitosti, a često i nejasnih odnosa između turizma i prostora, neosporno je da prostorno planiranje i planiranje turizma zahtijevaju interdisciplinarni pristup (Kranjčević, 2015.). Ovakva stajališta, koja zagovaraju interdisciplinarnost, slojevitost i kontinuitet planiranja, ali i praćenja promjena u prostoru, prisutna su u suvremenim planovima razvoja istarskoga prostora - kako na razini Županije tako i na primjerima koncepta razvoja lokalnoga mjerila.

Radi proširenja turističke ponude, ali i širenja prostornog radijusa utjecaja turizma od obale prema unutrašnjosti, posljednjih se desetak godina pokušavaju uobličiti novi segmenti ponude (poput vinskog ili "bike" turizma, turizma u zelenoj središnjoj Istri i sl.). Istraživanje slike ruralne Istre kao turističke destinacije pokazuje kako se radi o idiličnom i jedinstvenom prostoru povezanom s prošlošću, izvrsnošću, ljudskim kontaktom s okruženjem, a sve to pridonosi posebnosti turizma u Istri (Ružić, 2012.). Visoka razina atraktivnosti prirodne i kulturne baštine osigurava preduvjete za razvoj specifičnih oblika turizma zasnovanih na posebnosti mjesta, pa stoga suvremeni koncepti razvoja turizma sve više teže diverzifikaciji ponude istarskih turističkih odredišta prema prirodnim i stečenim razvojnim predispozicijama. Na tome tragu i Master-plan turizma Istre (2004.-2012.) prepoznaje različitosti pojedinih cjelina - clustera, kojih će datosti oblikovati u nove proizvode koji moraju biti konkurentni na tržištu i međusobno komplementarni. Nakon niza istraživanja, analiza, anketa, rasprava i radionica iskristalizirali su se obrisi nove istarske turističke budućnosti, u kojima je predloženo šest obalnih clustera i cluster što obuhvaća unutrašnjost Istre.

O razvoju ruralnih oblika turizma u Istri počelo se ozbiljnije govoriti u razdoblju stagnacije maritimnoga turizma u Hrvatskoj od 1990. do 2000. godine (Ružić, 2011.), pa je otad potražnja za takvim oblikom turizma u stalnom porastu. Ruralni turizam prepoznat je kao mogući važan pokretač ruralnoga razvoja te Istra, kao jedna od najrazvijenijih turističkih regija u Republici Hrvatskoj, već više od 25 godina uspješno razvija model razvoja ruralnoga turizma (Rajko, 2013.). Uspješno oblikovan i tržišno zanimljiv ruralni turistički proizvod temelji se na uključivanju elemenata ekologije i gastronomije, materijalne i nematerijalne kulturne i prirodne baštine (Ružić, 2012).

Model prostornoga razvoja Općine Bale – primjer dobre prakse

Područje Općine Bale zanimljiv je primjer koji je posljednjih godina epicentar svojevrsnoga političko-poduzetničkog eksperimenta. Jedno je od brojnih istarskih naselja koje je poprilično izgubilo populaciju pa danas pokušava ostvariti viziju prostora poželjnog za život. Brojnim aktivnostima tijekom posljednjih desetak godina Bale uspostavljaju model strategije održivog razvoja koji se temelji na postojećim vrijednostima prostora. Koncept razvoja zasniva se na zaštiti prirodnoga i kulturnoga krajolika te ne predviđa novu veliku izgradnju, a polazi od pretpostavke da turizam ili napredak nisu procesi koji se mogu zaustaviti, ali se mogu kontrolirati.

Studija valorizacije ruralnoga krajobraza, koju je Općina usvojila 2007. godine, dala je odgovor na pitanja u kojoj se mjeri i na koji način može razvijati ruralni turizam kao vodeći čimbenik u integralnom i održivom prostornom razvoju. Studija je posebno istaknula vrijednost poljoprivrednoga prostora – velikoga privrednog potencijala i generatora prosperiteta Općine, te naglasila uvjete uvažavanja prirodnih ambijenata. Utvrđeni su i mogući načini obnove stancija, tradicionalnih starih istarskih seljačkih imanja, kakvih je na području Bala osamdesetak.

1 www.3LHD

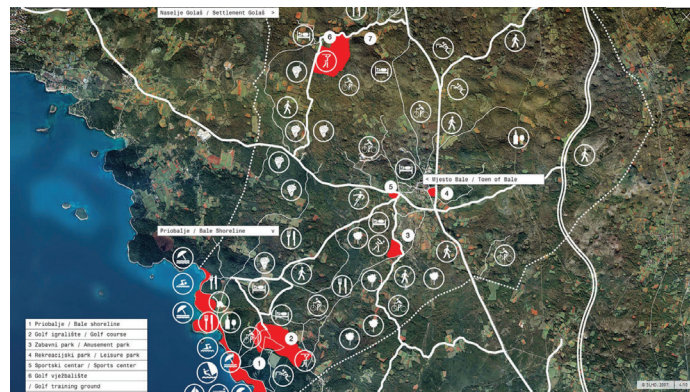

Prostornoprogramska studija² jedan je u nizu dokumenata kojem je cilj bio definirati prostor naselja Bale u budućnosti. Izrada studije prethodila je izradi prostornoga plana Općine, a multidisciplinarni tim izrađivača (stručnjaka iz područja brendinga, turizma, zaštite kulturne baštine, marketinga i financija) predložio je prostornoprogramsko rješenje i ponudio koncept turističkog proizvoda. Cilj je studije bio ponuditi cijeli niz različitih komplementarnih sadržaja i aktivnosti, koji će se nadovezati na postojeći kontekst pa na taj način obogatiti i istaknuti vrijednost i ljepotu baljanskoga priobalja. Važno je istaknuti da je to primjer procesa obrnutog od uobičajenog, gdje je lokalna zajednica procijenila koje lokalne resurse treba razvijati³. Upravo se po tome projekt očituje izuzetno jakom sociološkom komponentom, kao i politikom upravljanja prostorom.

Kao poželjan razvoj planiran je onaj koji će najmanje utjecati na okoliš, pa je tako na devet kilometara obale izbjegnuta bilo koja vrsta devatastacije, i to tako da su smještajni kapaciteti planirani na udaljenosti 700 metara od obale, a obala je prepuštena trima javno dostupnim rekreacijsko-zabavnim centrima. Studija planira da Bale u budućnosti funkcioniraju kao grad - hotel, a 80 povijesnih stancija u okolici planira se revitalizirati i prenamijeniti u turističku namjenu. Osmišljena je izgradnja triju novih hotela, od kojih je jedan najviše kategorije smješten u povijesnoj fortifikaciji Fort Forno. Predlaže se gradnja paleontološkoga edukacijskog parka na nalazištu ostataka dinosaura, zatim uređenje botaničkog vrta, konjičkog centra, uzletišta za balone na topli zrak, ronilačkog centra, maslinika iz 16. stoljeća, crkvice i vidikovaca. U priobalju se ne predviđa automobilski pro-

² Studiju je 2007. godine izradio projektni ured 3LHD, a obuhvatila je 9 kilometara obale i 450 hektara. (www.opcina.bale-valle.hr)

³ Građani Bala tajnim su se izjašnjanjem odlučili (to je presedan u Hrvatskoj) da Općina ne prodaje svoje zemljište, već da ga daje u dugoročni zakup. Jedan od njihovih glavnih interesa bila je zaštita obale od prevelike izgradnje. (<http://www.jutarnji.hr>: Bale - 180 milijuna eura za novu viziju života i turizma)

Slika 2: Izvod iz Prostornoprogramske studije razvoja Općine Bale (Izvor:www.3lhd.com)

met, a prometna sredstva bila bi električni vlak, električni automobil i bicikl.

Izrađena je i agronomska studija prema kojoj je Općina podijeljena na zonu maslinarstva, zonu vinogradarstva, ratarstva i ekološkog povrtlarstva, a u pojedinim zaseocima stimulira se određeni tip proizvodnje. Na taj je način moguće u gospodarskom smislu promovirati, primjerice, Bale kao grad ulja, Krmed kao grad sira i Golaš kao grad vina.

Uspješna politika upravljanja Općinom očituje se u brojnim poticajnim mjerama, među kojima se ističu one vezane za stanogradnju i poljoprivredu. Uza samu povijesnu jezgru Bala, Općina u sustavu davanja prava građenja besplatno dijeli terene za gradnju mladim obiteljima kako bi ostajale u Balama i dale nov razvojni impuls starome gradiću. Usto, svima koji se žele baviti poljoprivredom omogućeno je dobivanje poljoprivrednog zemljišta. Godine 2007. izgrađena je, prema projektu autorskog tima 3LHD, nova sportska dvorana u Balama, drugi najveći objekt u mjestu nakon crkve, publicirana kao uspješna arhitektonska realizacija u brojnim prestižnim stručnim svjetskim časopisima i koja danas predstavlja jednu od novih točaka javnoga života naselja.

Zaključak

Ostvarivanje osnova za održivi razvoj pretpostavlja kontinuirano planiranje i zaštitu vrijednosti prostora na svim razinama – od globalne, u ovom slučaju županijske, pa do lokalne - pojedinoga naselja. Geografska obilježja cjelovitoga istarskog prostora i specifične društveno-povijesne okolnosti rezultirale su ambijentom izuzetnih vrijednosti, u kojem su razvojni procesi prepoznati kao mogućnosti, ali i kao opasnosti koje mogu rezultirati prevelikim promjenama fizičkog prostora. Između želje da Istra ostane “svijet iz bajke” začaranih, napuštenih povijesnih gradića i velikih pritisaka suvremenoga razvoja treba pronaći optimalnu mjeru za ostvarivanje koncepata specifičnog razvoja koji naglašava i štiti upravo posebnosti prostora. Recentni primjeri dobre prakse poput Bala ukazuju na moguće modele planiranja prostora i turizma u suglasju sa zatečenim vrijednostima. Oni polaze od očitavanja povijesnih tragova, postojećih materijalnih i nematerijalnih vrijednosti prostora te afirmiraju specifičan, u lokaciji utemeljen, identitet. Sudjelovanje lokalne zajednice u kreiranju politike razvoja prostora nužno je za jačanje osjećaja zajedništva i svijesti o važnosti zalaganja za opće dobro – očuvanje identiteta prostora.

Bibliografija

- Gašparović, S., Petrović Krajnik, L., Mrđa, A., 2011: *Site Specific Tourism - Research of Tourism Development Scenarios for Areas of Former Specific Use in Croatia. 4th International Conference on Hazards and Modern Heritage - "The Importance of Place"*, Sarajevo.
- Grgurević, O., 1997: *Studija ruralnog prostora Županije istarske, Zagreb*
- Grgurević, O., Lipovac, N., 2006.: *Ruralni prostor Istarske županije u procesu urbane transformacije, Ruralni prostor u novim razvojnim uvjetima, Skopje.*
- Jurković, S., 1998: *"Terra Recognita" – Studija urbanističkih cjelina Županije istarske, Zagreb*
- Kranjčević, J., 2015: *Utjecaj prostornog planiranja na razvoj turizma, 30 godina Zavoda za prostorno uređenje Primorsko-goranske županije, Rijeka.*
- Milić, B., 1993: *Prologomena za urbanološki atlas Hrvatske, Prostor vol. 1, Zagreb.*
- Rajko, M., 2013: *Institucionalni model razvoja ruralnog turizma na primjeru središnje Istre, Oeconomica Jadertina, Vol.3. No.2.*

Ružić, P., 2011: *Ruralni turizam Istre, Pula.*

Ružić, P., 2012: *Analiza posebnosti i percepcije ruralnog turizma Istre, Ekonomska misao i praksa XX, 106, Dubrovnik.*

Sošić, L., 2007: *Studija valorizacije ruralnog krajobraza općine Bale, Rovinj Studio 3LHD, 2008: Baljansko priobalje - Prostorno programska studija razvoja, Mon Perin d.o.o.*

3LHD, 2005: *Studija razvoja Bale. Internet: <http://www.3lhd.com/hr/projekt/studija-razvoja-bale> (19.5.2015.)*

Internet: <http://www.istra-istria.hr/masterplan/> (22.4.2015.)

Strateški program ruralnog razvoja Istarske županije (2008.-2013.), Službene novine IŽ, br. 04/09.

Razpršeni hotel kot priložnost

Gašper Mrak

»Stare hiše nas ponesejo nazaj v počasni čas in v tišino preteklosti« (Pallasmaa, 2007: 91). To je eden od razlogov, da so sodobnemu turistu starodavne krajine, stari kraji, stara mesta ali stare hiše med najbolj privlačnimi elementi njihovih popotovanj. Tistemu turistu, ki mu zgolj sonce, pesek in morje ne prinesejo zadovoljivega oddiha, ampak išče tudi zgodovinsko, kulturno in etnološko bogate kraje. Prav turisti, ki se zanimajo za kulturo in dediščino, so v osnovi »pogosti popotniki, ki radi ostanejo dlje časa, med bivanjem potrošijo več denarja in se udeležijo več različnih aktivnosti kot drugi turisti« (McKercher et al., 2002). »Albergo diffuso« (v prevodu razpršeni hotel, v nadaljevanju: RH) nagovarja in vabi prav te turiste. Kot pravijo Vallone et al. (2013), je bivanje v RH kot življenje na vasi, kjer je obiskovalec v neposrednem stiku z ritmom vaškega življenja in dejansko »začasni prebivalec« lokalne skupnosti (Orlandini et al., 2014). RH omogoča pristni stik s starimi krajinami, izkušnjo in vonjave starih krajev, vzdušje, zvoke in okuse starih mest ter toplino in hlad materialov starih hiš. V zadnjih letih avtorji pogosto (Mandelli in La Rocca, 2006; Dropulić et al., 2008; Confalonieri, 2011) izpostavljajo razpršeni hotel kot eno od možnih rešitev za obnovo propadajočih in zapuščenih starih mest in vasi na podeželju. RH je »italijanska formula, zasnovana za ljudi, ki iščejo nekaj drugačnega, in ki vključuje prvine aktivnega dopusta, npr. kolesarjenja, v družbi s hedonističnimi in umetniškimi znamenitostmi« (Vallone et al., 2013).

Ideja RH sega v osemdeseta leta prejšnjega stoletja, v čas popotresne obnove v Furlaniji-Juljski krajini v Italiji. Prvič je bil RH predstavljen leta 1982, kot »pilotni projekt Comeglians«, avtorja Leonarda Zanierja (Orlandini et al., 2014). Predlagana je bila drugačna oblika namestitve turistov, pri čemer v hotelsko infrastrukturo ni potrebna velika investicija. Namesto novega hotelskega kompleksa se uporabi, prenovi in uredi obstoječe stavbe v naselju in se jih usposobi za turistične namestitve. Za takrat porušena in v veliki meri opuščena naselja so avtorji predlagali t. i. horizontalni hotel. Hotelsko ponudbo so enakomerno razporedili po vasi; recepcija je bila umeščena v objekt v središču vasi, sobe so predstavljali posamezni objekti v vasi, hodniki so bile kar ulice v naselju. Sama ideja je bila zanimiva in tudi izvedena – v naselju San Leo v Italiji (Confalonieri, 2011), kjer so v središču vasi s prestrukturiranjem starih – vendar kulturno pomembnih stavb – namesto gradnje novih turističnih objektov izvedli idejo razpršenih nastanitev kot nadaljevanje ideje o graditvi mreže turističnih namestitev (prav tam). Vendar je bil predlog za takratne čase množičnega turizma preveč napreden, inovativen in drugačen, da bi se uveljavil tudi drugje. Hkrati se ni dovolj osredotočil na primerno in zadovoljivo ponudbo gostoljubja kot tudi vpetost v lokalno kulturo in izročilo (Orlandini et al., 2014).

RH je nov zagon dobil konec devetdesetih let in v začetku 20. stoletja, ko so bili v ideji dodatno izpostavljeni tudi trajnostni vidiki. Poudarek je bil na večji povezanosti z lokalno kulturo,

etnologijo in kulinariko, navezanosti na tradicionalno arhitekturno izročilo, vpetosti delovanja v lokalni skupnosti in dodatnih zaposlitvenih možnostih za lokalno prebivalstvo prek različnih dogodkov in programov, ki se vzpostavijo vzporedno z zagonom RH. Tako preoblikovana ideja je bila bolje sprejeta in v zadnjih letih zasledimo porast (Confalonieri, 2011):

- organizacij, zasebnih ali regionalnih, ki se ukvarjajo z razvojem podeželja in promocijo takih oblik turističnega udejstvovanja,
- individualnih pobud, ki promovirajo namestitve kot del sistema, in
- zadrug, ki s pomočjo skupnega oglaševalskega nastopa omogočajo večjo vidnost in prepoznavnost namestitve.

RH je predstavljen kot model trajnostnega razvoja, ki teži k izkoriščanju lokalnih dobrin, tako stvarnih (kulturna dediščina, kmetijstvo in ročna dela) kot tudi nestvarnih (tradicija, znanje in družbeni stiki) (Vallone et al., 2013). Uspešne ureditve razpršenega hotela v devetdesetih letih 20. stoletja zasledimo v mestih Bosa, Sardinija (1996), Rovereto (1996), Urbino (1998) in Piazza Armerina (1998) (Confalonieri, 2011). Kasneje so jim sledile še mnoge, v različnih krajih ali regijah po Italiji, prav tako pa v zelo različnih organizacijskih oblikah. V tistem času je bila oblikovana tudi prva zakonodaja na regionalni ravni, ki je obravnavala prav tak način organizacije namestitvev in začrtala osnovne smernice, pravila in pogoje, ki so omogočili registracijo imena »albergo diffuso« – razpršeni hotel kot uradno priznane namestitve turistov. V Italiji je že vsaj 56 naselij z namestitvijo v obliki RH (Orlandini et al., 2014) in v vsaj 12 regijah (Confalonieri, 2011). Čeprav najdemo podobne namestitve tudi po drugih regijah ali krajih, pa te ne zadoščajo vsem merilom in izhodiščem RH (prav tam).

Za potrebe RH se ne gradi novih objektov, ampak se čim bolj skuša izrabiti obstoječi stavbni fond. Objekte se prenove v skladu z lokalnim arhitekturnim izročilom, notranjost pa se prilagodi sodobnim smernicam turistične namestitve. V stari ovoj se vstavi nova vsebina in nov program. Tak objekt

po videzu ne izstopa od ostalih v naselju, hkrati pa se mu z obnovo omogoči nadaljnji obstoj. Pri vprašanih prenove ali rekonstrukcije objektov v naselju pogosto trčimo ob problem opredelitve ločnice, ko je objekt še tako ohranjen, da ga je vredno obdržati in obnoviti, oziroma ga je primerneje podreti in ponovno zgraditi. Ker se rekonstrukcija odsvetuje, saj to ne sledi trajnostnim izhodiščem RH, smo pred večnim vprašanjem, kateri od obeh pristopov je primernejši in za posamezni objekt finančno izvedljivejši.

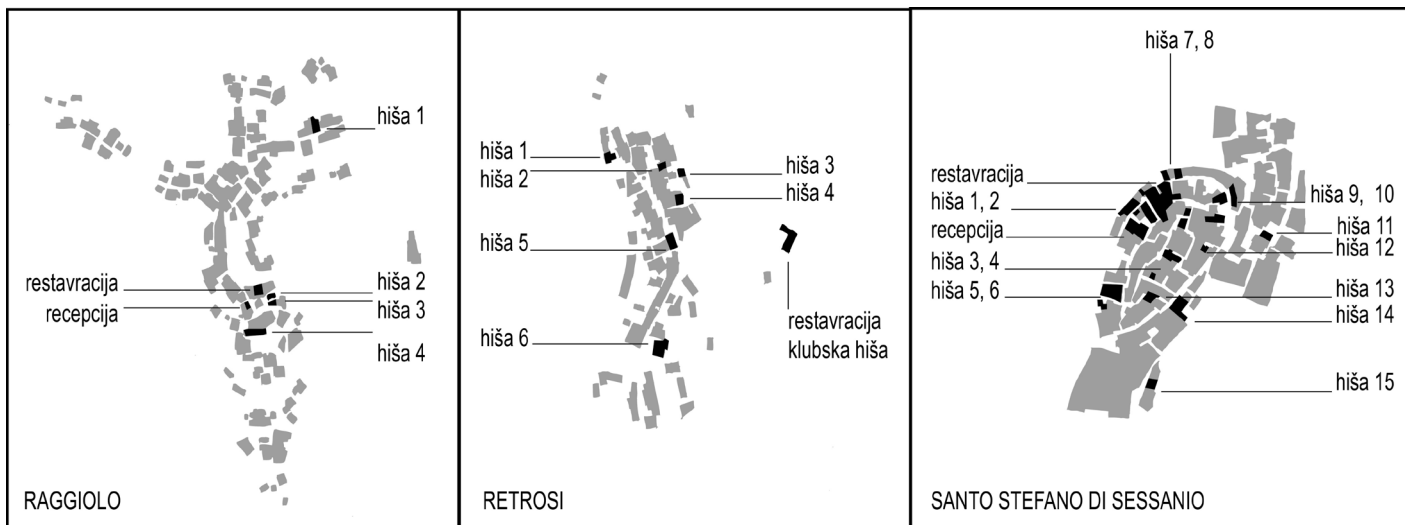
Pomembne prednosti razpršenega hotela (Orlandini et al., 2014):

- Omogoča prilagajanje storitev rasti prihoda turistov.
- Cenovna prilagodljivost ekonomski zmožnosti gostov. Sobe niso standardizirane, temveč se razlikujejo po velikosti in opremljenosti.
- Oglaševanje in promocija kulturne dediščine, obnova arhitekturne dediščine naselij, spoštovanje kulturne identitete in oživljanje tradicionalnih etnoloških dogodkov.
- Model RH je ekološko naravnano in sledi smernicam trajnostnih izhodišč.
- Vzpodbuja ekonomski razvoj manjših podeželskih mest in naselij.
- RH skuša obratiti depopulacijske trende in praznjenje krajev, ki imajo sicer bogato kulturno in umetniško zgodovino.
- RH svojih gostom omogoča, da postanejo del zgodbe kraja in vzpostavijo stike z lokalnim prebivalstvom.

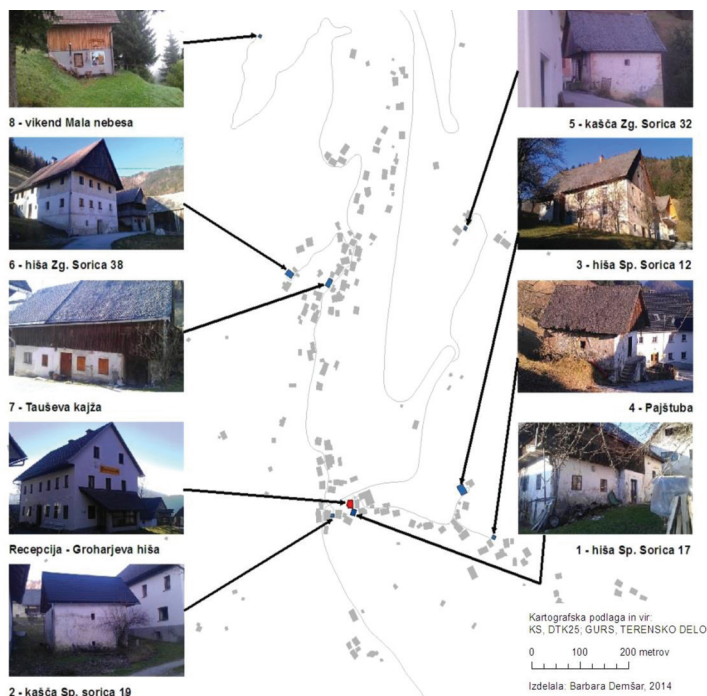
Navkljub vsem prednostim pa se izpostavlja tudi nekatere slabosti (Orlandini et al., 2014):

- Prav avtentična arhitektura RH potrebuje veliko začetnega kapitala in kasneje veliko sprotnega vzdrževanja v skladu z obstoječo stavbno tradicijo.
- Za uspešno poslovanje RH je potreben poslovodja z več organizacijskimi sposobnostmi in znanji, kot se to zahteva za tradicionalni hotel. Poslovodja mora delovanje RH vpeti v lokalno skupnost, s promoviranjem ali organizacijo lokalnih kulturnih ali etnoloških dogodkov.

Slika 1: Zasnove razpršenega hotela – »albergo diffuso«, primeri v naseljih Raggiolo, Retrosi in Santo Stefano di Sessanio v Italiji.

Slika 2: Umestitev razpršenega hotela v naselje Sorica, prikazani so objekti, primerni za nastanitve in recepcija RH, ki je umeščena v središču vasi. (Vir: Demšar, 2014, str. 71)

- Zaradi prostorske organizacije samih namestitev in v primerjavi s klasično hotelsko zasnovo je oteženo servisiranje, čiščenje in vzdrževanje sob ali objektov. Prav tako je težje organizirati in standardizirati ponudbo storitev, ki so na voljo gostom RH.
- Sprejemanje povečanega obiska turistov s strani lokalnega prebivalstva (Confalonieri, 2011), interakcija z njimi in sobivanje oziroma izmenjava kulturnih in etnoloških tradicij.

Če gledamo celotno strukturo hotela, potem naj bi bili skupni prostori – recepcija, jedilnica, pomožni prostori – postavljeni v središče, da ima vsak dostop do njih (Orlandini et al., 2014). Zasnova RH je odvisna od več izhodiščnih pogojev: od velikosti in tipologije naselja, zapuščenih ali poseljenih objektov, ohranjenosti in njihove dediščinske vrednosti, lastništva nepremičnin, pripravljenosti lokalnih prebivalcev za sodelovanje pri taki obliki namestitve ... Kot kažejo primeri vasi v Italiji (slika 1), se razmestitve sob po objektih v vasi v različnih RH držijo izhodišč čim večje razpršenosti namestitvenih objektov, v središču pa je umeščen glavni objekt – recepcija ali restavracija.

Na UL Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo smo študentom predstavili idejo razpršenega hotela kot enega od možnih pristopov k trajnostnemu razvoju podeželja tudi. Tako je Demšar (2014) v svoji diplomski nalogi podrobneje analizirala in ovrednotila naselje Sorica kot možno lokacijo RH (slika 2). Ugotovila je, da:

- je v naselju zadostno število ohranjenih stavb kulturne dediščine,
- da so v naselju na razpolago raznoliki objekti, ki bi ustrezali vzpostavitvi RH,
- da bližina smučišča Sorica že privablja večje število obiskovalcev in je v neki meri že generator obiska,
- da ima lokalna skupnost vplivno turistično društvo, ki je vpeto v življenje vasi,
- da je kar nekaj kmetijskih gospodarstev, ki proizvajajo pridelke, ki bi jih lahko prodajali skozi RH,
- z anketo med prebivalci je ugotovila, da je ideja izvedbe RH v vasi sprejemljiva in da je pripravljenost prebivalcev ustrezna.

Izpostavljamo primer vasice Santo Stefano di Sessanio, kjer se nahaja razpršeni hotel Sextanio (slika 3). Že skoraj opustelo vasico je odkril podjetnik Daniele Kihlgren. Po zbranem začetnem investicijskem kapitalu, okoli 5 milijonov evrov (Orlandini et al., 2014), je odkupil nekaj objektov v naselju in se njihove obnove lotil s prefinjenim čutom za lokalno arhitekturno dediščino in detajle. Njegova vizija je bila umestitev razpršenega hotela v prazne objekte v vasi in jih obnoviti s čutom za lokalno stavbarsko tradicijo in s pridihom modernejših elementov (Quattrocchi, 2008). Tako so sobe v hotelu užete v času, obnovljene po starih tradicionalnih metodah, pod katerimi so prefinjeno skrite sodobnejše tehnologije: npr. talno

Slika 3: Primer razpršenega hotela Santo Stefano di Sessanio (vir: sextantio.it, fotograf: Mario di Paolo)

ogrevanje, prekrito s tlakovanjem z mačjimi očesi (prodniki), kopalnice s sodobnimi in ponekod izbranimi oblikovalski elementi: tuš, kopalne kadi ali umivalniki. Stene so obnovljene in obarvane tako, da delujejo užete v času, obarvane z duhom in barvami stoletnega dima. Vsaka soba ima tudi odprt (delujoč) kamin, ki pričara element ognja in domačega (pozabljenega) kurišča, ob katerem se je nekoč zbirala vsa družina. Kot poudarja lastnik, je bil investicijski vložek zelo velik in je povratna doba investiranih sredstev daljša kot v primerljivih sodobnih hotelskih namestitvah. V RH Sextanio je na voljo 28 sob različnih velikosti, 61 ležišč, recepcija z gostinskim lokalom, galerija, delavnice s prikazom obrtniških in ročnih spretnosti, konferenčna dvorana, soba za pokušino vina, soba za masažo ... Samo naselje je tudi tesno povezano z doživetjem gostov, od kulinaričnih izkušenj, prikaza izdelave in tkanja blaga, do življenja v odmaknjeni gorski vasi (Orlandini et al., 2014).

Zaključek

Razpršeni hotel kot oblika »horizontalnega« hotela vzpodbuja turistične aktivnosti v lokalnih skupnostih in je ena od primernejših oblik razvoja turistične nastanitve v manjših mestih ali vaseh na podeželju. Ker tovrstna prostorska organizacija ne pomeni dodatnih okoljskih obremenitev z novimi velikimi turističnimi kompleksi, lahko rečemo, da je RH kot ideja in koncept turističnega bivanja prilagodljiv tudi na drugačna okolja in nudi trajnostno naravnano turistično priložnost teritorialnega razvoja. RH izpostavlja zaradi njegove avtentičnosti in vpetosti v sredozemski način življenja, prilagodljivosti glede števila in želja obiskovalcev, organizacije delovanja hotela znotraj mestnih ulic in hiš ter osnovnih družbenih interakcij med gostom hotela in lokalnim prebivalstvom. Naselje naj ima vsaj nekaj zgodovinskih in arhitekturnih značilnosti, ki jih je vredno ohraniti za prihodnost. Turist biva v vasi – hotelu, kamor pride na sproščujoče počitnice in odkriva kulturo, tradicijo in se udeležuje prireditvev, uživa v kulinariki, se udeležuje v športu in rekreaciji ter umiri svoj življenjski ritem v okolju, odmaknjenem od sodobnih ritmov stresnega mestnega vsakdana. RH varuje tudi kulturno krajino, okolje in družbo, značilnosti, ki so glavni zadržki pri uveljavljanju trajnostnega turizma (Confalonieri, 2011). Glavni namen razpršenega hotela je, da priložnosti v okolici združi z lokalnimi aktivnostmi, ki jih turisti občutijo kot nove in zanimive, in tako spodbuja predvsem lokalno dolgoročne rezultate in povečuje zaposlitvene možnosti na območjih, ki so podvržena močnim depopulacijskim trendom in kjer primanjkuje delovnih mest. Ugotovimo lahko, da je RH inovativna oblika gostoljubja, ki spodbuja trajnostni razvoj, ter nudi možnost in priložnosti za uravnovešeno uporabo lokalnih dobrin in turističnih potencialov. Vendar pa je za prepoznavnost in poenotenje takih oblik namestitve treba določiti tudi zakonodajno regulativo za to vrsto namestitve, od pravil organiziranja do pravil in pogojev pridobitve naziva, da se posamezna lokacija lahko oglašuje kot RH.

Viri

- Confalonieri, M., 2011. A typical Italian phenomenon: The »albergo diffuso«. *Tourism Management* 32, 3: 685–687.
- Demšar, B., 2014. *Trajnostne oblike turistične ponudbe v naselju Spodnja in Zgornja Sorica : diplomska naloga = Sustainable forms of the tourism offer in the Spodnja and Zgornja Sorica settlements. Thesis. Ljubljana, UL Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Oddelek za geodezijo, Katedra za prostorsko planiranje: 78 str.*
- Dropulič, M., Krajnovič, A., Ružič, P., 2008. *Albergo Diffuso hotels – A Solution to Sustainable Development of Tourism. Knowledge for Sustainable Development. Portorož, Slovenia, March 19– 21, 2008. 607–617.*
- Mandelli, A., La Rocca, A., 2006. *Networks in the Management of Heritage Tourism. Dostopno na: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=utf&AN=27204376&lang=sl&site=eds-live> 2006).*
- McKercher, B., Cros, H. d., McKercher, R., 2002. *Cultural tourism: the partnership between tourism and cultural heritage management. (ur.). Haworth Hospitality Press.*
- Orlandini, P., Vallone, C., Toni, A. D., Cecchetti, R., 2014. *Total Quality Research of Tourism Services. Special Case: »Albergo Diffuso«. Toulon-Verona Conference »Excellence in Services«.*
- Pallasmaa, J., 2007. *Oči kože : arhitektura in čuti. Zbirka Varia, Ljubljana, Studia humanitatis: 119 str.*
- Quattrocchi, A., 2008. *Santo Stefano di Sessanio – Sextantio – Daniele Kihlgren. V: TV, M. (ur.). <https://www.youtube.com/watch?v=saD5K0KkQdw>*
- Vallone, C., Orlandini, P., Cecchetti, R., 2013. *Sustainability and Innovation in Tourism Services: The Albergo Diffuso Case Study. Eurasian Journal of Social Sciences* 1, 2: 21–34.

ŠTUDENTSKO DELO

Namen in cilji

Maja Simoneti in Alma Zavodnik Lamovšek

Mednarodna študentska delavnica »Razvojni potenciali podeželskih območij in celovita prenova vasi – Istra 2015« je bila med drugim namenjena spoznavanju študentov s projektnim delom na terenu. Študenti so se s problemi prostorskega načrtovanja spoznavali in srečevali neposredno na terenu, v razgovorih s predstavniki regionalne razvojne agencije, lokalne skupnosti, lokalnimi strokovnjaki, predstavniki aktivnih društev in prebivalci. Tako so spoznavali razvojne potenciale območja slovenske Istre, konkretno na razširjenem območju doline reke Dragonje, ter v naseljih, ki dolino obdajajo na obeh straneh državne meje, torej na slovenskem in hrvaškem delu Istre. S pomočjo mentorjev so spoznavali različne metodološke pristope k načrtovanju razvoja podeželja in celovite prenove vasi.

Pedagoški cilji mednarodne delavnice so navezani na temeljna spoznanja o trajnostnem razvoju ter odgovornem ravnanju s prostorom, s čimer se bodo seznanili tudi sodelujoči študenti – bodoči strokovnjaki na področju prostorskega načrtovanja. V ta namen so gostujoči predavatelji s Fakultete za arhitekturo Univerze v Zagrebu pripravili tematska predavanja, ki so študente usmerila in jim pomagala pri doseganju zastavljenih ciljev delavnice.

Študenti – udeleženci delavnice so se na konkretnem primeru na območju Dragonje učili:

- razumeti soodvisnost treh vidikov trajnostnega prostorskega razvoja: okoljskega, ekonomskega in socialnega,
- spodbuditi zavedanje o pomenu preudarne rabe prostora ter krepiti odgovornost pri ravnanju s prostorom,
- spremljati naravne in družbene pojave ter se kritično in odgovorno opredeljevati glede škodljivih vplivov v prostoru in okolju,
- pridobiti večšine različnih načinov opazovanja in vrednotenja sprememb v prostoru (tako v odnosu do naravnega kot grajenega prostora),
- prepoznati prostorske vire in možnosti za njihovo sonaravno rabo ter razumeti vzroke in posledice človekovega poseganja v prostor,
- seznaniti se z metodološkimi pristopi načrtovanja in urejanja prostora,
- zavedati se vplivov človekovih dejavnosti na trajnostni prostorski razvoj,
- sprejemati pozitivne odločitve o ukrepih, ki vodijo k izboljšanju kakovosti življenja ter dolgoročni okoljski, gospodarski in družbeni blaginji,
- uporabljati primeren način komunikacije pri reševanju problemov, organizaciji dela in izvajanju posameznih nalog.

Poleg tega je bil namen mednarodne študentske delavnice tudi:

- odčitati prostorske potenciale obravnavanega območja doline reke Dragonje,
- prepoznati lokalne deležnike, ki predstavljajo potencialni človeški vir, na katerem bo slonel nadaljnji razvoj območja (npr. kdo so ljudje v območju, čemu dajejo prednost in čemu se naklonjeni, kakšen je njihov odnos do novih dejavnosti, turistov),
- prepoznati lokalna znanja, veščine in materiale kot izhodišče za razvoj novih programov,
- v sodelovanju z lokalnimi deležniki odčitati potrebe in možnosti razvoja na obravnavanem območju tako za prebivalce kot za obiskovalce (npr. razvoj novih delovnih mest, izkoriščanje lokalnih naravnih virov, raba grajenega prostora – predvsem morebitnih praznih objektov, funkcija javnih prostorov),
- pripraviti predloge in pobude, ki bodo lokalne deležnike spodbudile k njihovi izvedbi, predvsem lokalno skupnost in regionalno agencijo.

Slika 1: Pogled na Krkavče. Foto: Špela Blatnik

Metodološki pristop

Alma Zavodnik Lamovšek, Miha Bevcer, Špela Blatnik, Petra Cetin, Katarina Čirič, Anita Ferlin, Davor Grabar, Suzana Kužatko, Gašper Okršlar, Ana Plavčak, Matej Plešej, Nika Podbevšek, Eva Primožič, Irena Rojko, Maja Weisseisen

Mednarodna študentska delavnica »Razvojni potenciali podeželskih območij in celovita prenova vasi – Istra 2015« je potekala v času do oktobra 2014 do junija 2015 in je obsegala tri faze:

- I. Vsebinske priprave pred odhodom na terensko delo (sodelovali so le študentje UL FGG),
- II. Izvedba delavnice v slovenski Istri – terensko delo (vsi udeleženci, Korte, 8.–10. 4. 2015) in
- III. Zaključni del delavnice in priprava strokovne monografije (vsi udeleženci delavnice).

V času delavnice so se študentje spoznavali z različnimi metodami in orodji prostorskega načrtovanja, med katerimi smo posebej izpostavili dve:

- izmenjava znanja in informacij, ki so pomembne za projektno delo na terenu, in
- terensko delo z namenom spoznavanja obravnavanega območja in ljudi, ki v njem živijo.

S pridobljenim znanjem in informacijami ter terenskim delom so vsi udeleženci mednarodne študentske delavnice naredili korak k oblikovanju prispevkov za strategijo razvoja podeželja v slovenski Istri ter podrobnejših predlogov in pobud za njeno izvedbo. V predhodnih razgovorih z regionalnimi in lokalnimi deležniki so bila izpostavljena vprašanja trajnostne mobilnosti, prenove obstoječih, pogosto praznih

in opuščenih objektov, koncepta razpršenega hotela in revitalizacije vasi, umeščanja ekokmetijstva in ekoturizma ter razvoj trajnostnega parka.

I. Vsebinske priprave pred odhodom na terensko delo

V pripravljalni fazi so se študentje s pomočjo literature in drugih virov seznanili s stanjem, problemi in potenciali obravnavanega prostora. V ta namen so bile izdelane predhodne analize za več naselij podeželskega prostora slovenske in hrvaške Istre, ki obdajajo dolino reke Dragonje. Te analize so bile podlaga za delo na terenu za vse udeležence delavnice. Pri tem so študentje upoštevali, da je prostor sestavljen tako iz naravnih kot ustvarjenih danosti, socialnih mrež in povezav, kulturne identitete, gospodarskih dejavnosti ipd. Razdelili so se v štiri skupine in skušali razumeti obravnavano območje tako, da so svoja spoznanja v nadaljevanju vključili v kreativne prostorsko načrtovalske rešitve, ki so nastajale tudi s sodelovanjem lokalnih deležnikov:

- demografska izhodišča za razvojno načrtovanje (kdo so ljudje v območju: priseljeni, stalno prebivalstvo, čemu dajejo prednost in čemu se naklonjeni, kakšen je njihov odnos do novih dejavnosti, turistov) in opredelitev deležnikov,
- lokalni viri in dejavnosti kot izhodišče za razvojno načrtovanje: pregled razvojnih programov in načrtov, proučitev potencialov, kot so naravni in kulturni viri, lokalna znanja in veščine,

- dostopnost do območja (javni potniški promet, kolesarji) in virov (kateri viri so bolj in kateri manj prisotni, kaj je bolj posebno, značilno),
- analiza značilnosti grajene strukture: lastništvo, dejavnosti, prazni objekti, javni prostori.

V tej fazi so bile uporabljene različne analitične metode in predstavitvene tehnike, kot so proučevanje literature, analiza statističnih podatkov, kartografski prikazi prostora, zapiski, miselni vzorci, shematski in podrobni prikazi prostorskih vzorcev in morfološke analize. Študentje so si v skupinah organizirali in razdelili konkretne naloge za prikaz izbrane teme ter jo tekstualno in grafično prikazali v obliki plakatov.

II. Izvedba delavnice v slovenski Istri – terensko delo: Korte, 8.–10. 4. 2015

V okviru terenskega dela so predavanja izvedli gostujoči predavatelji s Fakultete za arhitekturo Univerze v Zagrebu in tako podali teoretično osnovo za nadaljnje delo. Predavanja so potekala v dopoldanskem času, medtem ko je bil popoldanski čas namenjen terenskemu delu in delu v skupinah.

Svoj pogled na problematiko obravnava območja so podali tudi predstavniki lokalnega okolja, ki so obravnavani prostor opisali z različnih vidikov in izpostavili težave, s katerimi se spopadajo tako na regionalni kot lokalni ravni.

MEDNARODNA DELAVNICA: Razvojni potenciali podeželskih območij in celovita prenova vasi – Istra 2015

Pristop „OD ŠIRŠEGA K OŽJEMU“

Študenti: Ana Plavčak, Davor Grabar, Irena Rojko, Katarina Čirič, Miha Bevcer, Nika Matičič

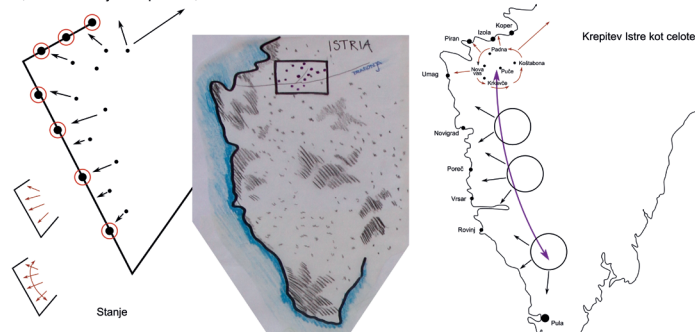
Mentorji: doc. dr. Alma Zavodnik Lamovšek, viš. pred. mag. Maja Simoneti, asist. Gašper Mrak, izr. prof. dr. Mojca Golobič, izr. prof. dr. Krunoslav Šmit, doc. dr. Sanja Gašparovič, viš. asist. Lea Petrovič

1. KORAK

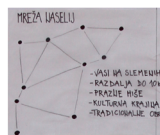
Razmišljanje o trenutnem stanju v Istri na regionalni ravni in ugotavljanje povezanosti naselij med seboj ter z večjimi centri, ki so večinoma locirani ob obali in so hkrati tudi večji turistični centri.

Prepoznavanje ožje lokacije Šavinskega gričevja v Istri ter lokacije vasi, na katerih bo podarek nadaljnjega razvoja.

Vizija razvoja vasi v notranjosti Istre v Šavrinih in navezava na večje centre, ki ležijo v neposredni bližini, ter prenos modela tudi na druga območja Istrskega polotoka.

2. KORAK

Prepoznavanje zakonitosti razvoja vasi na ožjem subregionalnem območju ter izpostavljanje specifičnih dejavnosti, ki so značilne za posamezno vas. Nadaljnjo povezovanje bo omogočalo vsem v Šavrinih lažjo povezavo in prepoznavnost v bližnjih centrih in s tem dodatno privlačnost in razvoj celotnega območja.

3. KORAK

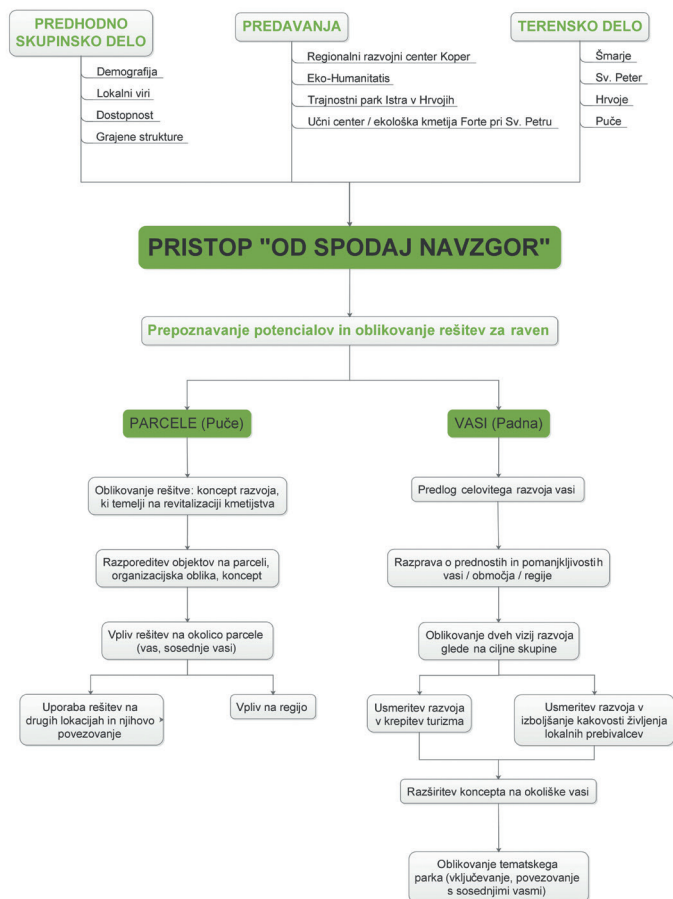
Osredotočanje na lokalno raven in prepoznavanje kvalitete, na katerih bo temeljil razvoj posamezne vasi. V tem delu se je vsaka skupina osredotočala na razvoj svoje vasi. To sta bili vasi Puče (levo) in Padna (desno). Pri tem je vsaka skupina grafično predstavila vizijo razvoja vasi.

Razvoj vasi Puče bo temeljil na povezovanju prebivalcev v obliki kooperative, ki bi nadzirala tudi zaplavljanje praznih objektov. Polnjenje praznih objektov bi potekalo na dva načina. Prvi način: poleg stanovanja bi dobil nov vaščan zemljo za obdelavo, drugi način: polnjenje objektov v središču vasi z vzpostavitvijo novih dejavnosti.

Pri iskanju novih prostorskih rešitev za Padno z okolico smo prepoznali prazne hiše kot osnovo razvoja ter izpeljali štiri možne scenarije: prazna hiša kot apartma, prazna hiša z neobdelanim kmetijskim zemljiščem, neobdelano kmetijsko zemljišče in prazna hiša kot družbeni center s pripadajočim trgov.

PRISTOP "OD SPODAJ NAVZGOR" – metode dela

Študent: Špela Blatnik, Petra Cetin, Anita Ferlin, Suzana Kužatko, Nika Matičič, Gašper Okršlar, Eva Primožič, Maja Weissesen
Mentorji: doc. dr. Alma Zavodnik Lamovšek, asist. Gašper Mrak, mag. Maja Simoneti Foto: 1 – Gašper Mrak, 2 – Špela Blatnik

V razpravi sta se nato izoblikovali dve nalogi:

- koncept razpršenega hotela in revitalizacije vasi na primeru naselja Padna ter
- umestitev ekokmetijstva in ekoturizma na izbrani lokaciji v naselju Puče.

Svoje ugotovitve iz pripravljalne faze delavnice so predstavili tudi študentje sami ter tako zaokrožili vsebinski okvir za terensko in skupinsko delo, ki je potekalo v štirih interdisciplinarnih skupinah. Vsaka skupina se je osredotočila na eno izmed nalog, pri čemer sta bila za vsako nalogo uporabljena dva pristopa: pristop »od zgoraj navzdol« (angl. top-down) in pristop »od spodaj navzgor« (angl. bottom-up).

Za nalogo razvoja koncepta razpršenega hotela in revitalizacije vasi na primeru naselja Padna in za nalogo umestitve ekokmetijstva in ekoturizma na izbrani lokaciji v naselju Puče je bil uporabljen pristop »od zgoraj navzdol«. Obe skupini, ki sta se na ta način ukvarjali z zadano nalogo, sta se najprej lotili proučevanja Istre kot regije in delo nadaljevali na podrobnejši ravni, kjer sta oblikovali rešitve za posamezna naselja ali njihove dele.

V prvem koraku so študentje analizirali trenutno stanje na območju Istre. Ugotoviti je bilo treba, kakšna je vloga naselij v širšem sistemu, kako se povezujejo v celoto in kakšna je njihova

prostorska razporeditev. Poudarek je bil na viziji razvoja naselij v notranjosti Istre in prenosu takega modela na druga območja na Istrskem polotoku. Na ta način so študentje želeli pokazati, da gre za enoten prostor, čeprav ga v administrativnem smislu loči državna meja.

V nadaljevanju so študentje prešli na podrobnejšo, subregionalno raven. Glede na izstopajoče dejavnosti so predvideli vlogo posameznih naselij pri razvoju ter predlagali povezovanje vasi, kar bo v prihodnosti predstavljalo primerjalno prednost za območje, saj bo povečalo njegovo privlačnost in tako spodbudilo razvoj.

Zadnji korak v tem pristopu je bilo proučevanje lokalne ravni – prepoznavanje kakovosti posameznega obravnavanega naselja (Padna in Puče). Tako sta nastala dva predloga vizije razvoja podeželja na območju Istre, v katerih državna meja ne predstavlja ovir za medsebojno sodelovanje in povezovanje.

Tudi pristop »od spodaj navzgor« sta preizkusili dve skupini, ki sta se ukvarjali z enakima nalogama, le da sta se problema lotili najprej na lokalni ravni ter nato svoje ugotovitve in predloge skušali prenesti na širše, regionalno območje.

III. Zaključni del delavnice in priprava strokovne monografije

Zaključni del delavnice je bil namenjen pripravi rezultatov mednarodne študentske delavnice za razširjanje rezultatov širši javnosti z namenom spodbujanja nadaljnjih razprav o razvoju Istre kot celote in podrobnejših ureditev v naseljih Padna in Puče.

V pomoč pri pripravi gradiv za to strokovno monografijo je bilo maja izvedeno še eno gostujoče predavanje, na katerem so se študentje seznanili z načini in oblikami predstavitev rezultatov skupinskega in individualnega dela.

Predstavitev obravnavanega območja

Miha Bevcer, Špela Blatnik, Petra Cetin, Katarina Čirič, Anita Ferlin, Davor Grabar, Suzana Kužatko, Gašper Okršlar, Ana Plavčak, Matej Plešej, Nika Podbevšek, Eva Primožič, Irena Rojko, Maja Weisseisen

V podrobnejšo analizo so bila vključena naselja Brič, Koštabona, Krkavče, Pomjan, Puče in Šmarje, ki ležijo v občini Koper, ter naselja Brdo, Brič, Kučibreg, Marušiči, Merišče, Momjan in Oskoruš v občini Momjan na Hrvaškem. Opravljena je bila analiza štirih izbranih področij raziskovanja: demografska struktura, dostopnost in grajena struktura, posvetili pa smo se tudi ključnim deležnikom, ki odločilno sooblikujejo prostorski in siceršnji razvoj obravnavanega območja.

Demografija

Sprva smo želeli primerjati hrvaške in slovenske statistične podatke obmejnega območja Istre, a smo ugotovili, da se načina zbiranja statističnih podatkov med državama zelo razlikujeta, zato smo se osredotočili zgolj na Občino Koper. Na podlagi pridobljenih podatkov smo ugotovili, da so velike razlike v gostoti poselitve mesta Koper in naselij, ki ležijo v njegovem zaledju, na območju Istre. Ta naselja so manj poseljena in imajo starejšo populacijo (izjema so Puče, kjer je za 24 % več mladega prebivalstva). Mladi prebivalci se odseljujejo v bližino mesta Koper ali druga večja naselja, saj si na tak način zagotovijo boljše kakovost življenja. Posledično je v obravnavanih naseljih več praznih stanovanj, ki služijo preživetju prostega časa ob koncu tedna. Naseljem je skupen tudi velik delež dnevnih migrantov, saj jih praviloma manj kot četrtnina opravlja delo v naselju bivanja. V povprečju imajo obravnavana naselja okoli 20 % otrok, dijakov in študentov (SURs, 2002; SURs, 2011).

Najbolj poseljeno in vitalno naselje Istre so Šmarje, ki po go-

stoti poseljenosti presegajo povprečje Občine Koper. Glede na dejavnosti imajo Šmarje vlogo centralnega naselja za širše območje Istre. Imajo tudi največ prebivalcev in najmanjši delež dnevnih migrantov. Delež ljudi z visoko izobrazbo je relativno visok, prav tako delež zaposlenih v storitvenih dejavnostih. Podobno velja za Pomjan, ki je med obravnavanimi naselji drugo najmanjše po številu prebivalstva (najmanjše je Brič). Indeks staranja in delež neaktivnih ljudi kažeta, da je Pomjan mlado naselje (SURs, 2002; SURs, 2011).

Glede na prikazano demografsko strukturo sta Šmarje in Pomjan naselji z največ razvojnih možnosti. Mlado in izobraženo prebivalstvo bo v tem delu koprskega zaledja nedvomno bolj odprto in dejavno pri iskanju odgovorov na razvojne spremembe in izzive na podeželju.

Sosednja naselja Puče, Koštabona in Krkavče imajo v primerjavi s povprečjem koprške občine kar za polovico manjši delež visoko izobraženih prebivalcev. Poleg tega se prebivalci v večini vozijo na delo v večja naselja, kar je značilno zlasti za Puče (90,2 %). V teh naseljih je tudi velik delež starejših prebivalcev. Naj na tem mestu izpostavimo Koštabono, ki jo lahko opredelimo kot mesto starih žena (65 in več let), saj jih je za 73,3 % več kot mladih (0–15 let).

Obravnavanim naseljem je treba dati nov zagon ter zmanjšati dnevno delovno mobilnost. Razvojne možnosti prepoznamo v razvoju storitvenih dejavnosti in tudi v kmetijstvu. V Krkavčah je vsekakor treba bolje izkoristiti potenciala kme-

Poleg cestnega omrežja je dobro razvita tudi druga prometna infrastruktura. Iz Ljubljane do Kopra je vzpostavljena železniška povezava, ki poteka severno od območja, slovenska obala ima zaradi svoje razgibanosti tudi močno pristaniško dejavnost. Pri tem najbolj izstopa Luka Koper, ostala manjša pristanišča pa so namenjena predvsem turističnim dejavnostim (marine v Portorožu, Izoli in Piranu). Na širšem obravnavanem območju je tudi mednarodno letališče Aerodrom Portorož, ki je namenjeno manjšim letalom za prevoz potnikov in tovora (Regionalni razvojni center, ..., 2014).

Na podlagi izdelanih analiz glede prometne dostopnosti ugotavljamo naslednje: (a) cestno omrežje je lokalno dobro razvito, a problemi so glede sanacije in vzdrževanja. (b) Občine nimajo celostnih prometnih strategij, ki bi bile usmerjene v krepitev trajnostne mobilnosti, problem je tudi nizka koncentracija avtobusnih prevozov (le 4–5 avtobusov dnevno). (c) V bližini je mednarodni mejni prehod Dragonja (PLDP 1000–5000 vozil na dan). V poletnih mesecih so zmogljivosti tega prehoda močno presežene, zato nastajajo daljši zastoji (Direkcija RS za infrastrukturo, 2013). (d) Analiza vplivnega območja je pokazala, da je dostopnost do oskrbnih dejavnosti (trgovine, zdravstvene, izobraževalne in kulturne ustanove) dobra in pokriva precejšnje območje, za razliko od turističnih dejavnosti (gostinska in ostala turistična ponudba ter predvsem prenočišča), ki so na obravnavanem območju slabše pokrita.

Turistična ponudba predstavlja pomemben potencial za razvoj območja, zato je pomembno, da se ta dejavnost čim bolj okrepi, morebiti tudi z umestitvijo turističnega informacijskega centra (sedaj so na voljo le turistične informacijske točke). Na ožjem obravnavanem območju je možen nakup nepremičnin, ki sicer imajo potencial za razvoj turistične dejavnosti, vendar gre večinoma za stare gradnje in vrstne hiše, katerih cene so razmeroma visoke in bi bilo treba vanje vložiti precej dodatnih sredstev.

Grajene strukture

Grajene strukture predstavljajo stavbe in ostali grajeni objekti, ki jih določajo lastnosti in razmerja med njimi (velikost, oblika, razporeditev, usmerjenost, gostota, leta in vzorec) (Ipop, 2015). Obravnavamo jo z vidika njene pojavnosti in funkcije v prostoru, zato smo izdelali morfološko analizo in analizo razvoja naselij. Morfološka analiza je bila narejena glede na lego, velikost in obliko objektov v naselju ter prikazuje zgradbo in obliko oziroma fizično strukturo naselij. Analiza je pokazala več tipov morfoloških enot: objekti na slemenski legi, objekti ob prometnicah, ki kažejo na širjenje naselij v različnih časovnih obdobjih, objekti v pobočni legi in razpršena gradnja. Prevladuje predvsem slemenska lega naselij.

V analizi razvoja naselij pa je zanimiv časovni razvoj naselij. Analizo smo izdelali v izbranih časovnih obdobjih do leta 1914, med letoma 1915 in 1938, 1939 in 1969, 1970 in 1991, 1992 in 2008 ter neznano. Pri tem so ključni mejniki obe svetovni vojni, razmah tipskih hiš v sedemdesetih letih in obdobje novejših zgodovine, ko se je v Sloveniji uveljavilo tržno gospodarstvo. Analiza je pokazala, da v obravnavanih naseljih prevladujejo predvsem stanovanjske hiše, ki so bile zgrajene pred letom 1970. Jedra naselij so zelo stara, saj so bili objekti v večini zgrajeni že pred letom 1914.

Izdelana je bila tudi analiza javnih in storitvenih dejavnosti v obravnavanih naseljih ter analiza območij in spomenikov naravnih vrednot in kulturne dediščine. Naselje namreč razumemo kot celoto grajenih in naravnih danosti, ki jih ljudje s svojo dejavnostjo pomembno sooblikujemo.

Opremljenost naselij z javnimi in storitvenimi dejavnostmi smo analizirali na podlagi dostopnih podatkov o avtobusnih postajališčih, trgovinah, cerkvah, sedežih krajevnih skupnosti, osnovnih šolah, zdravstvenih domovih, turističnih, kulturnih in ostalih društvih ter podjetjih. Najmanj razvito naselje glede opremljenosti z javnimi in storitvenimi dejavnostmi je naselje Brič, saj ima le cerkev in trgovino, najbolj razvito pa Šmarje, saj ima vse naštetu. Sledijo mu še Koštabona, Krkav-

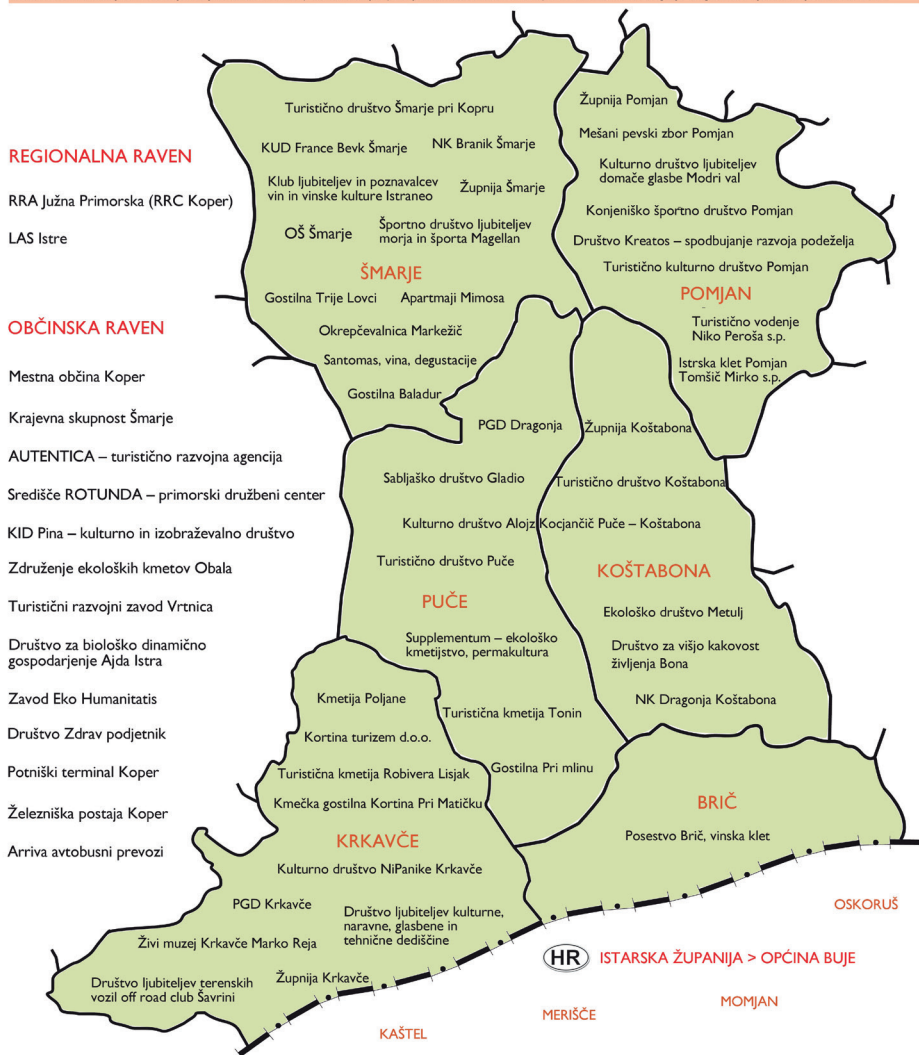

DELEŽNIKI V PROSTORU

Študenti: Miha Bevcer, Eva Primožič, Irena Rojko
Mentorici: doc. dr. Alma Zavodnik Lamovšek, mag. Maja Simoneti

Z razvojem podeželskega območja želimo spodbuditi lokalne prebivalce, da bi ostajali v domačih vaseh, oziroma privabili druge ljudi, ki bodo v tem prostoru videli potencial za preživljanje prostega časa. Želimo si novih delovnih mest, dobrih prometnih povezav, raznovrstno paleto družabnih, kulturnih in športnih dogodkov in priložnosti za kakovostno preživljanje prostega časa v naravi. Ena od potencialnih razvojnih usmeritev je vsekakor turizem, ki je poleg gospodarskega razvoja tudi priložnost za ohranjanje naravne in kulturne dediščine, vaških tradicij, običajev in kulinarike.

DELEŽNIKI V PROSTORU so institucije, društva in organizacije na regionalni, občinski in lokalni ravni. Tem javnim subjektom se na lokalni ravni pridružujejo še deležniki zasebnega sektorja (prenočišča, gostilne, okrepčevalnice, vinske kleti, turistične kmetije itd.). V oblikovanje prihodnosti danega prostora morajo biti vključeni vsi deležniki, saj lahko le s sodelovanjem in usklajenostjo dosežemo vsesplošen razvoj. Spodaj so na vseh treh ravneh prikazani deležniki, ki igrajo vlogo v razvoju območja skozi turizem.

Pri vsakem deležniku je pomembno vedeti, kaj lahko prispeva k doseganju strateških ciljev razvoja, kaj mu je pomembno, kakšna so njegova pričakovanja ter kako ga primerno in učinkovito vključiti v razvojni program. Deležniki v prostoru so institucije, društva in organizacije na regionalni, občinski in lokalni ravni. Tem javnim subjektom pa se na lokalni ravni pridružujejo še deležniki zasebnega sektorja (prenočišča, gostilne, turistične kmetije).

V okviru analize obravnavanega območja smo deležnike razdelili na tiste s širšim vplivnim območjem in na lokalne deležnike. Deležniki s širšim vplivnim območjem s svojim namenom in delom ne vplivajo le na območja obravnavanih naselij, temveč tudi širše. Sedeže imajo bodisi znotraj ali zunaj obravnavanega območja, najpogosteje pa v mestu Koper, ki je regionalno središče. Ti deležniki imajo pogosto bolj splošno, povezovalno ali regionalno vlogo.

Lokalni deležniki pa so najpogosteje zasebniki, društva in organizacije znotraj obravnavanih vasi in imajo lokalno vlogo. Ti deležniki so ključni za razvoj območja, saj je ravno vključitev lokalnega prebivalstva, v tem primeru že aktivnega prebivalstva, najmočnejše sredstvo za prihodnost in razvoj območja.

Za obravnavana naselja slovenske Istre je značilen preplet prevladujoče kmetijske dejavnosti s poudarkom na vinogradništvu, oljarstvu in sadjarstvu. Zaradi bližine večjih urbanih središč in

obalnega turizma je zanimiva možnost za razvoj dopolnilnih dejavnosti in raznih oblik podeželskega turizma. Slikovitost in neokrnjenost istrske krajine, tipična vaška arhitektura in bogata kulinarika to nedvomno omogočajo. V zadnjih letih se je izredno povečalo število družabnih srečanj, kulturnih dogajanj in oživljanje kmečkih praznikov (RRP Južna Primorska 2014–2020). Ugotovimo lahko, da se na ravni vasi kot deležniki pojavljajo zlasti subjekti turistično-gostinske dejavnosti ter raznolika športno-kulturna društva.

Naselja slovenske Istre imajo zaradi odlične lege v bližini turističnih središč velik razvojni potencial zlasti na področju turizma. Glede na identificirane lokalne deležnike in raziskan lokalni prostor smo ugotovili, da je v vsakem kraju (razen v Koštaboni) gostilna oziroma turistična kmetija, le v treh krajih pa so na voljo tudi prenočišča. Če bi želeli razvijati obravnavano območje v smislu razvoja turistične ponudbe, bi bilo treba dodatno raziskati, če je morda smiselno povečati prenočitvene kapacitete (turistične kmetije, apartmaji, kamp).

Zaključek

Odlična lega v bližini obmorskih turističnih središč za naselja slovenske Istre predstavlja izjemen potencial z vidika razvoja turizma. Zato bi bilo nadaljnji prostorski razvoj območja ob upoštevanju okoljskih omejitev smiselno usmerjati v krepitev te panoge in turistično ponudbo iz obmorskih letovišč razširiti tudi v zaledna območja.

V prihodnosti si je treba za razvoj Istre zadati konkretne cilje in ukrepe, ki bodo spodbujali vključevanje nevladnih organizacij (NVO), podaljšanje turistične ponudbe (povezovanje turističnih dejavnosti na podeželju med seboj in s turističnimi ponudniki na obrobju, trženje dediščine, lesena trajnostna gradnja za podaljšanje poletne sezone, razvoj mehkih oblik podeželskega turizma, izvajanje novih dejavnosti v prenovljenih objektih kulturne dediščine, razvojne možnosti ob revitalizaciji mestnih središč), širitev storitvenih (spodbude iskalcem novih oblik podjetništva, trgovini, vzdrževanju in popravilom motornih vozil, informacijskih in komunikacijskih dejavno-

sti, gostinstvu) in primarnih dejavnosti (aktivnih dejavnosti kmetijstva, gozdarstva in tudi dopolnilnih dejavnosti) ter čezmejno sodelovanje za skladnejši prostorski razvoj (RRP Južne Primorske 2007–2013, RRP Južne Primorske 2014–2020).

Viri

- ARSO. Agencija Republike Slovenije za okolje. 2014. Omejitve – Natura 2000, Register naravnih vrednot, Register nepremične kulturne dediščine. Shp datoteke. URL: www.gis.arso.gov.si (pridobljeno 20. 3. 2015).
- Bizi.si. Poslovni imenik Bizi.si. 2015. URL: www.bizi.si (pridobljeno 25. 3. 2015).
- Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo. 2013. Prometne obremenitve 2013. http://www.di.gov.si/si/delovna_podrocja_in_podatki/ceste_in_promet/podatki_o_prometu/ (dostopno 24. 3. 2015).
- IPoP. 2015. URL: <http://ipop.si/urejanje-prostora/izrazje/> (pridobljeno 26. 3. 2015).
- Posestvo Brič. URL: <http://www.vinabric.si/> (pridobljeno 29. 3. 2015).
- Regionalni razvojni center Koper, Razvojni svet južnoprimorske regije. Regionalni razvojni program Južna Primorska. Koper. 165 str. Priloga 4: Ocena stanja na področju infrastrukture, okolja in prostorskega urejanja. URL: http://www.rrc-kp.si/images/stories/dokumenti/RRP/29.12.2014/Priloga_4_RRP_Ju%C5%BENE_Primorske_2014-2020_Ocenja_stanja_infrastruktura.pdf (pridobljeno 3. 4. 2015).
- Regionalni razvojni program Južne Primorske regije 2007–2014, 2007. URL: <http://www.rrc-kp.si/sl/> (pridobljeno 6. 4. 2015).
- Regionalni razvojni program Južne Primorske regije 2014–2020, 2014. http://www.rrc-kp.si/images/stories/dokumenti/RRP/29.12.2014/RRP_Ju%C5%BENE_Primorske_2014-2020.pdf (pridobljeno 6. 4. 2015).
- Situla. 2015. Register nepremične kulturne dediščine. URL: www.rkd.situla.org (pridobljeno 20. 3. 2015).
- Statistični urad Republike Slovenije. URL: <http://www.stat.si/StatWeb/prehled-podrocja?id=17&headerbar=15> (pridobljeno 29. 3. 2015).
- Zavod za varstvo kulturne dediščine. 2015: URL: <http://www.zvkds.si/sl/zvkds/varstvo-kulturne-dediscine/o-kulturni-dediscini/kaj-je-kulturna-dediscina/> (pridobljeno 5. 4. 2015).
- Zorman, T. 2015. Park Škocjanske jame, naravna dediščina, URL: http://www.park-skocjanske-jame.si/slo/park-skocjanske-jame_obmocje_narava_dediscina.shtml

Kooperativa

Tadej Bevk, Davor Grabar, Irena Rojko, Nika Matičič, Ana Oršiček, Robert Słowikowski

Naloga naše skupine je bila načrtovati razvoj naselja Puče, in sicer po pristopu »od širšega k ožjemu« območju. Prek razprave in razmišljanj smo najprej ugotavljali, kaj tak pristop sploh pomeni. Sprva smo razmišljali o sami regiji, o območju slovenske Istre. Katere vloge ima regija, kako se povezuje z drugimi regijami, kakšne so povezave znotraj regije? Kako se slovenska Istra veže na ostalo Slovenijo in kako skupaj s hrvaškim delom Istre tvori prostorsko enoto, ki je delno že povezana, še bolj pa bo, ko se bodo meje med državama izbrisale (vstop Hrvaške v schengenski prostor)? Kakšno vlogo tukaj nosijo Puče? Kaj re-

Slika 1: Geografska lega Puč v Istri (Geopedia, 2015).

gija nudi Pučam in kaj Puče regiji? Kako lahko Puče uporabijo potenciale regije? Kako lahko regija aktivira potenciale Puč? Ali je potrebna priselitvena politika?

Ugotovili smo, da so Puče močno vezane na sosednje večje kraje. Lokalno središče so Šmarje, večino storitev pa Pučani koristijo v Kopru. S temi večjimi kraji so Puče povezane prek javnega prevoza. Problemi Puč so enaki problemom regije oziroma so problemi regije značilni tudi za Puče. Govora je o potrebi po povezovanju celotne regije in kmetov, povečanju njihove konkurenčnosti, o praznih objektih ter potrebni strategiji za razvoj. Naše rešitve bodo torej usklajene s sliko v regiji in jih bo mogoče uporabiti tudi širše, v drugih naseljih ter znotraj regije. Naš pristop pokriva najbolj podrobno raven, na kateri bomo iskali rešitve – naselje Puče, začenjamo pa na ravni regije – Istre.

Puč so naselje ob slovensko-hrvaški meji v Istri (slika 1). Močno identiteto jim daje lega, ki je obmejna, in prav ta lastnost bo imela v prihodnosti še večji vpliv. Hkrati so Puče ena od zalednih vasi slovenske obale, kar pomeni, da so turisti le streljaj stran, a v Puče ne zahajajo pogosto.

Leta 2014 so imele Puče 253 prebivalcev, v povprečju starih 43,5 let. Prebivalci iz 109 gospodinjstev se povečini (90 %) dnevno vozijo v službo zunaj naselja (SURs 2015). Naselje je tipično kmečkega značaja, obdajajo ga njive in nasadi. Iz slike 2 je razviden kmečki značaj Puč, iz zaraščenih delov okoli naselja pa se vidi, da je bilo obdelovane zemlje včasih bistveno več kot danes. Kmetovanje, poleg dohodka in prehranskih dobrin za

Slika 2: Tipična zemljiška struktura in raba površin v Pučah (Geopedia, 2015)

lokalno prebivalstvo, soustvarja tudi kulturno krajino in je zato dragocen element, ki ga je treba zavarovati. Z drugimi besedami: treba je omogočiti nadaljnjo obdelavo zemlje, urediti boljše pogoje za male kmete in po možnosti razširiti kmetovanje na že zaraščena območja. V regiji je zaznati potrebo po povezovanju kmetov, ki bi lahko skupaj dobavljali lokalno pridelano hrano, denimo hotelom ob obali, ali pa bi hrano skupaj prodajali v Ljubljani in drugih mestnih središčih v Sloveniji in na Hrvaškem.

Zelo opazna značilnost Puč so prazne hiše. Dve hiši od treh v naselju sta prazni in te hiše predstavljajo speči in propadajoči potencial Puč. Nekatere od teh objektov ima v lasti občina, zato je iz njih mogoče nekaj narediti na relativno preprost način. Potreben je strateški načrt, ki bi ob podpori in upoštevanju prebivalcev Puč poskrbel za ustrezen razvoj naselja.

Turizem da ali ne?

Na prvi pogled je za razvoj Puč ključen turizem. Trendi v razvoju podeželja po Evropi in širše nakazujejo, da je turizem

univerzalni recept za razvoj podeželskih krajev. Prebivalce je treba zaposliti v kmetijstvu, ki bo nahranilo turiste, ter v turističnih storitvah. S tem bi se morda strinjali tudi mi, če ne bi opravili analize regije in naselja ter tako prišli do kompleksnejših informacij o Pučah, ki jih ni mogoče uporabiti v preprostem pristopu »turizem za razvoj podeželja«. Razumemo, da je glede na lego Puč turizem eden od logičnih scenarijev, ki se bo zgodil in po njem že obstajajo težnje, a je naša naloga, da ustvarimo take pogoje, da se bo razvoj odvil v skladu s potrebami prebivalcev in da bo turizem uveden postopoma, brez poseganja v identiteto Puč. Raje kot zgolj na turizem smo se torej osredotočili na druge značilnosti in potenciale, ki bodo lokalnemu prebivalstvu zagotovili kakovostno bivanje, zaradi česar se bo naselje večalo in se bodo prebivalci tudi raje in lažje ukvarjali s turizmom. Vedeti pa je treba, da se vsi prebivalci Puč nikoli ne bodo ukvarjali samo s kmetijstvom ali turizmom.

Predlagana rešitev: KOOPERATIVA

Ugotovili smo, da je glavni potencial in problem, s katerim smo se ukvarjali, velika nezasedenost/neizkoriščenost objektov in zaraščanje obdelovalnih površin, s čimer se izgubljata identiteta in kulturna krajina. Kmetje z večinom malimi parcelami in majhnim, a kakovostnim pridelkom so nekonkurenčni.

Naša vizija so revitalizirane Puče s stalno naseljenimi objekti, trajnim obdelovanjem zemljišč in močno povezano skupnostjo lokalnih kmetov, ki postanejo konkurenčni znotraj in zunaj regije. V vizijo smo glede na naš metodološki pristop vključili še povezanost regije: celinska regija se povezuje znotraj sebe in navzven in je s svojimi proizvodi in kot destinacija konkurenčna ter privlačen kraj za bivanje in turizem.

Naš načrt vsebuje tri sklope ukrepov, in sicer:

- povezovanje regije,
- kooperativno bivanje in pridelovanje ter
- politiko priseljevanja.

Koncept smo poimenovali Kooperativa, saj vzpodbuja sodelovanje, povezovanje in samooskrbo v regiji. Idejo in potrebo po takšnem načinu smo dobili od domačinov, ki so jasno izrazili željo po povezovanju v regiji – ne zgolj na neformalni sosedski ravni, temveč tudi širše in z več kapacitetami ter moči.

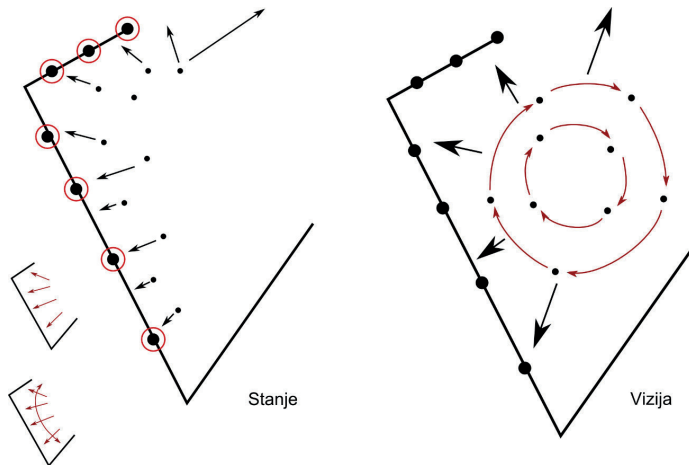
Povezovanje regije

Trenutno se kraji in zaledju istrske obale vežejo na svoje obmorske sosede, v smislu dnevnih odhodov v službo in uporabe tamkajšnjih storitev. Kooperativa na prvem mestu celinska naselja povezuje – v celinsko Istro, ki potem skupaj lažje nastopa kot enakopravni partner (slika 3). V splošnem to pomeni krepitev identitete celinske Istre, povezovanje na lokalni in regionalni ravni ter izkoristek potencialov regije.

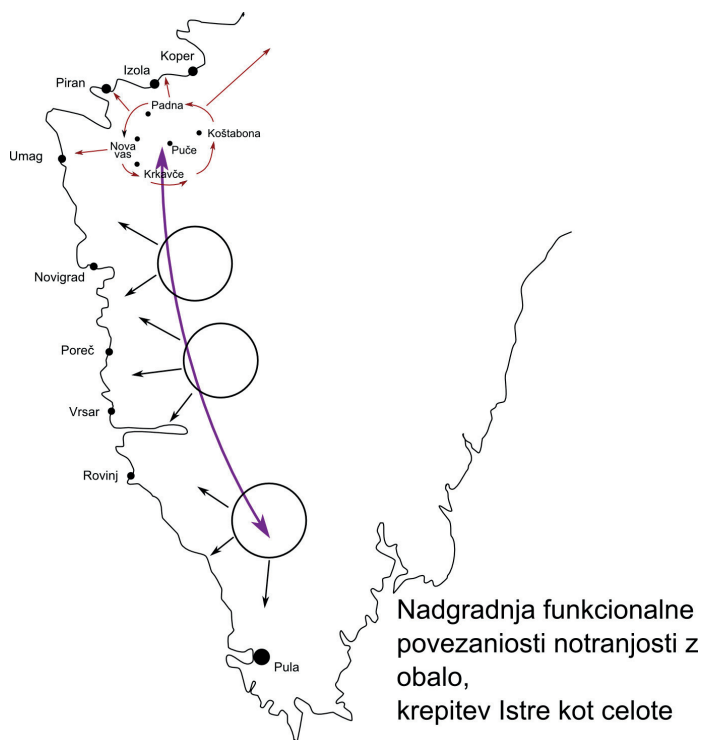
Na najvišji ravni smo torej razmišljali o povezovanju Istre kot regije, pri čemer državne meje nismo obravnavali kot oviro, saj je logična prihodnost te regije čezmejno povezovanje na vseh področjih. Istra postane prepoznavno območje kot celota, ne več le na ravni posameznega naselja. Močna obalna naselja in povezana notranjost Istre tvorijo simbiozo.

Celotna Istra torej postane povezana celota, a je za prebivalce in iz praktičnega vidika še vedno prevelika, da bi bila povezana tudi v vsakdanjih opravilih in osebnih poznanstvih. Na sliki 4 je prikazan sistem subregij, ki predstavlja funkcionalno povezanost znotraj regije. Ena od predvidenih subregij so Šavrini, območje, kamor spadajo tudi Puče. Subregije se skupaj povezujejo v regijo Istre.

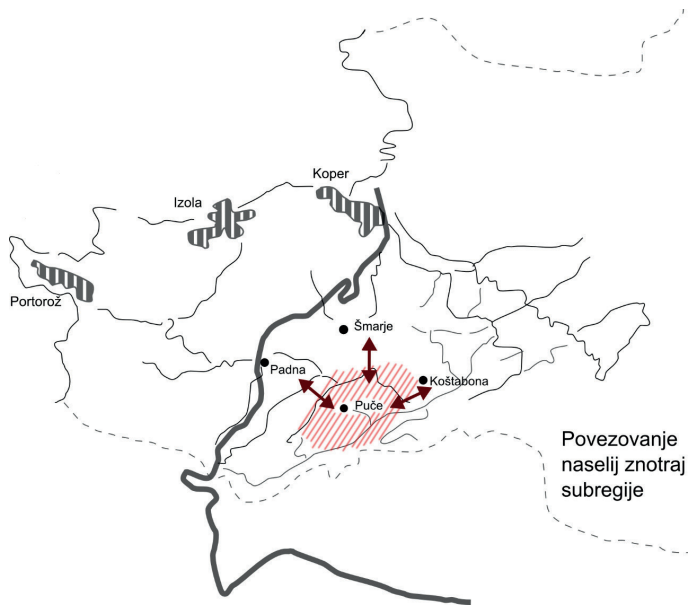
Znotraj subregije imajo naselja različne vloge, med njimi poteka vsakodnevna interakcija. Šmarje kot lokalno središče ostalim naseljem nudi nekaj centralnih funkcij, kot so trgovina, kavarna, šola in podobno. Ostala naselja imajo vsako svoje naloge. Kmetijstvo je na tem območju močno, izmenjava dobrin in storitev med naselji po principu kooperative obstaja v okviru kmečke zadruga, ki nastopa kot vezni člen skupnosti prebivalcev. Predstavljena je v enem od naslednjih poglavij. Na sliki 5 je grafično prikazano povezovanje znotraj subregije.

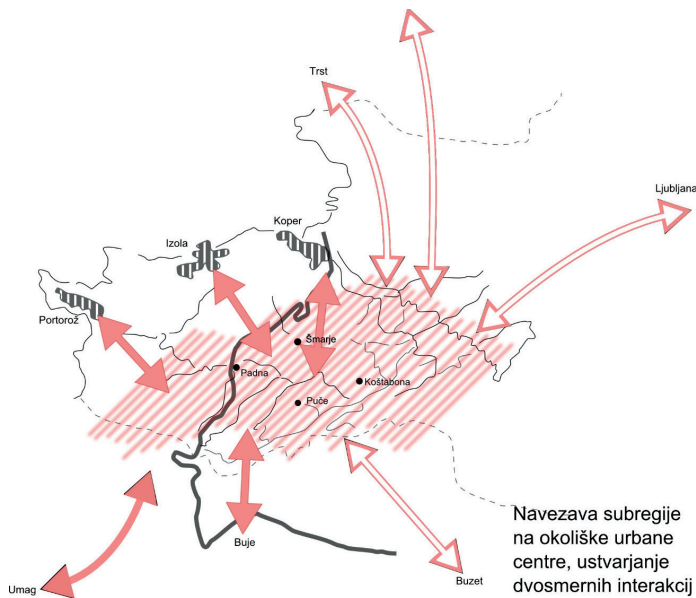
Slika 3: Stanje in vizija Istre skozi oči kooperative.

Slika 4: Subregije kot funkcionalne celote.

Slika 5: Interakcije med naselji znotraj regije.

Slika 6: Interakcije med subregijo in okoliškimi obalnimi in drugimi večjimi naselji.

Simbolično so interakcije med subregijo in bližnjimi obalnimi naselji prikazane že na slikah 3 in 4. Na sliki 6 omenjeno interakcijo prikazujemo podrobneje. Prej smo poznali zgolj enosmerno komunikacijo med zaledjem in obalo, saj so prebivalci zalednjih vasi hodili na obalo v službo, prek kooperative pa poznamo obojestransko interakcijo, saj zaledje zalaga obalo z domačimi kakovostnimi dobrinami, obala pa poleg služb zaledju zagotavlja tudi obisk turistov. Ti prosto prehajajo po notranjosti in obali Istre, po slovenskem in hrvaškem delu.

Kooperativno bivanje in pridelovanje

Za obravnavano območje je bistvenega pomena kmetijstvo. Medtem ko si kmetje želijo, da bi njihova lokalno pridelana hrana našla pot do obalnih gostincev, kjer si turisti želijo okusiti lokalno kulinariko, naletijo zgolj na gluha ušesa. Posamezni kmetje ne morejo konkurirati večjim ponudnikom. Od tod pobuda in ideja o kmečki zadrugi.

Ustanovi se kmečka zadruga, v katero se lahko vključijo vsi bližnji in tudi bolj oddaljeni kmetje, lahko tudi s hrvaške strani meje. Zadruga je smiselno umeščena v Šmarje, ki velja za lokalno središče, in ima naslednje naloge:

- prodaja in skladiščenje izdelkov na mestu zadruge,
- tržnica lokalnih – kmečkih storitev,
- povezava v skupno blagovno znamko,
- skupno nastopanje vseh vključenih kmetov kot ponudnikov hrane,
- skupna prodaja izdelkov po slovenskih tržnicah.

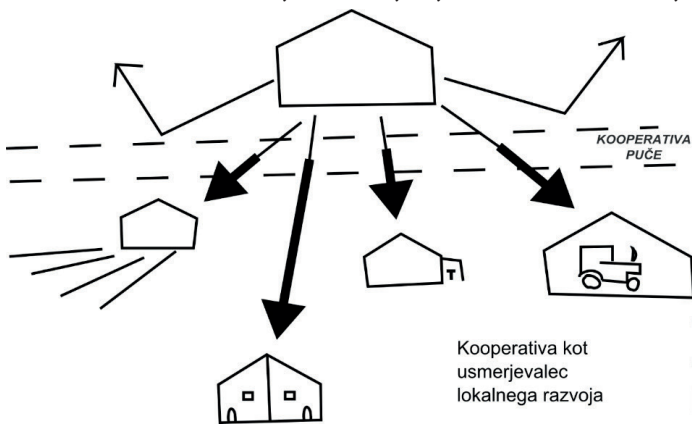
Kooperativa v obliki zadruge poleg praktične vloge in vloge povezovanja obstaja tudi kot »vplivno telo«. Člani zadruge se povezujejo, srečujejo in skupaj odločajo o mnenju glede sprememb v njihovem okolju. Zadruga kot močan predstavnik lokalne skupnosti podaja mnenje odločevalcem. Kot primer: polnjenje praznih objektov v Pučah in ostalih vaseh tako ni zgolj v domeni občine, temveč ima zadruga kot skupnost, skupaj z lokalno skupnostjo Šmarje, moč vplivati na potek procesa, kot je prikazano na sliki 7.

Politika priseljevanja

Pomembnejši razvojni cilj za naselje Puče je tudi zapolnjevanje praznih objektov. Za to smo predvideli več alternativ. Prva so neprofitna stanovanja, druga brezplačni najem z obveznim obdelovanjem zemlje, tretja alternativa je prosta oddaja na trgu in zadnja ureditev turističnih apartmajev. Z brezplačnim najemom z obveznim obdelovanjem zemlje bi okrepili kmetijstvo, kar je za razvoj kraja pomembno. Predvidena je uporaba vseh alternativ. Objekte je treba polniti postopoma, pred kakršnim koli posegom pa je treba pridobiti mnenje in zaupanje lokalnega prebivalstva.

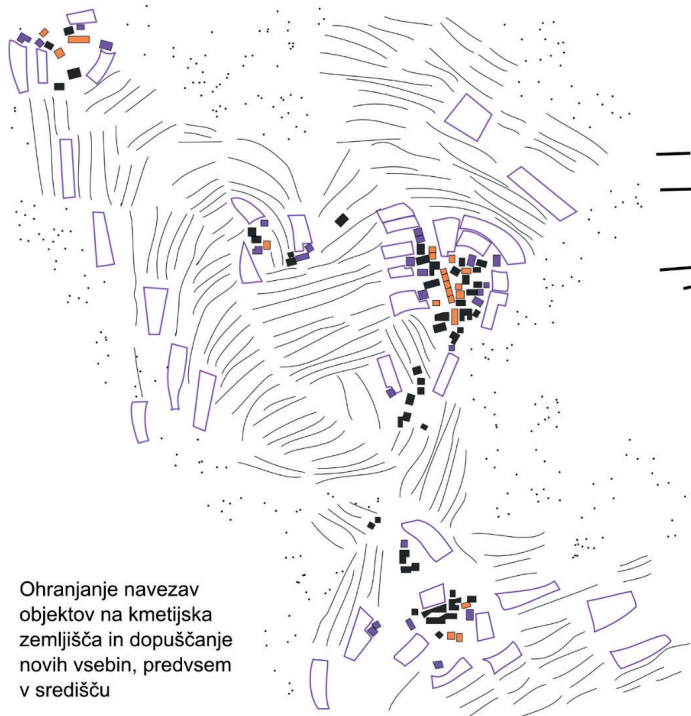
Na slikah 8. in 9 je prikazan koncept polnjenja praznih objektov v Pučah. Z vijolično barvo so prikazani objekti, ki bi jih oddali v brezplačen najem skupaj z obdelovalno zemljo, ki je tudi vijolične barve. Oranžne barve so drugi prazni objekti, ki bi jih oddali v neprofitni najem, tržni najem ali pa v njih uredili apartmaje. S črno so prikazani že naseljeni objekti (dejanska trenutna raba ni takšna, kot je prikazano na sliki, saj je prikazan simboličen).

S politiko priseljevanja bi dosegli, da se kraj okrepi. Mlade družine prinesejo v kraj življenje, prav tako pa prebivalce, ki jim ni vseeno, v kakšnem kraju odraščajo njihovi otroci. Povečanje

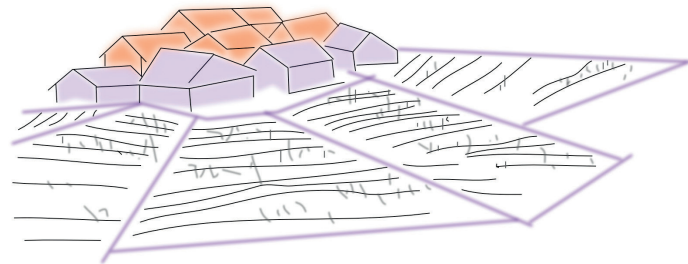
Slika 7: Kooperativa, kmečka zadruga, kot usmerjevalec lokalnega razvoja.

oziroma zaposlitev Puč bi poskrbela tudi za ohranjanje kulturne krajine. Hkrati pa bi se ob večjem številu prebivalcev ter s pametnimi spodbudami v kraju lahko dobro razvil tudi turizem.

Ohranjanje navezav objektov na kmetijska zemljišča in dopuščanje novih vsebin, predvsem v središču

Slika 8: Polnjenje praznih objektov - politika priseljevanja.

Slika 9: Objekti, vezani na zemljo na obrobju naselja, obarvani z vijolično, ter objekti brez navezave na zemljo, v središču naselja, obarvani z oranžno.

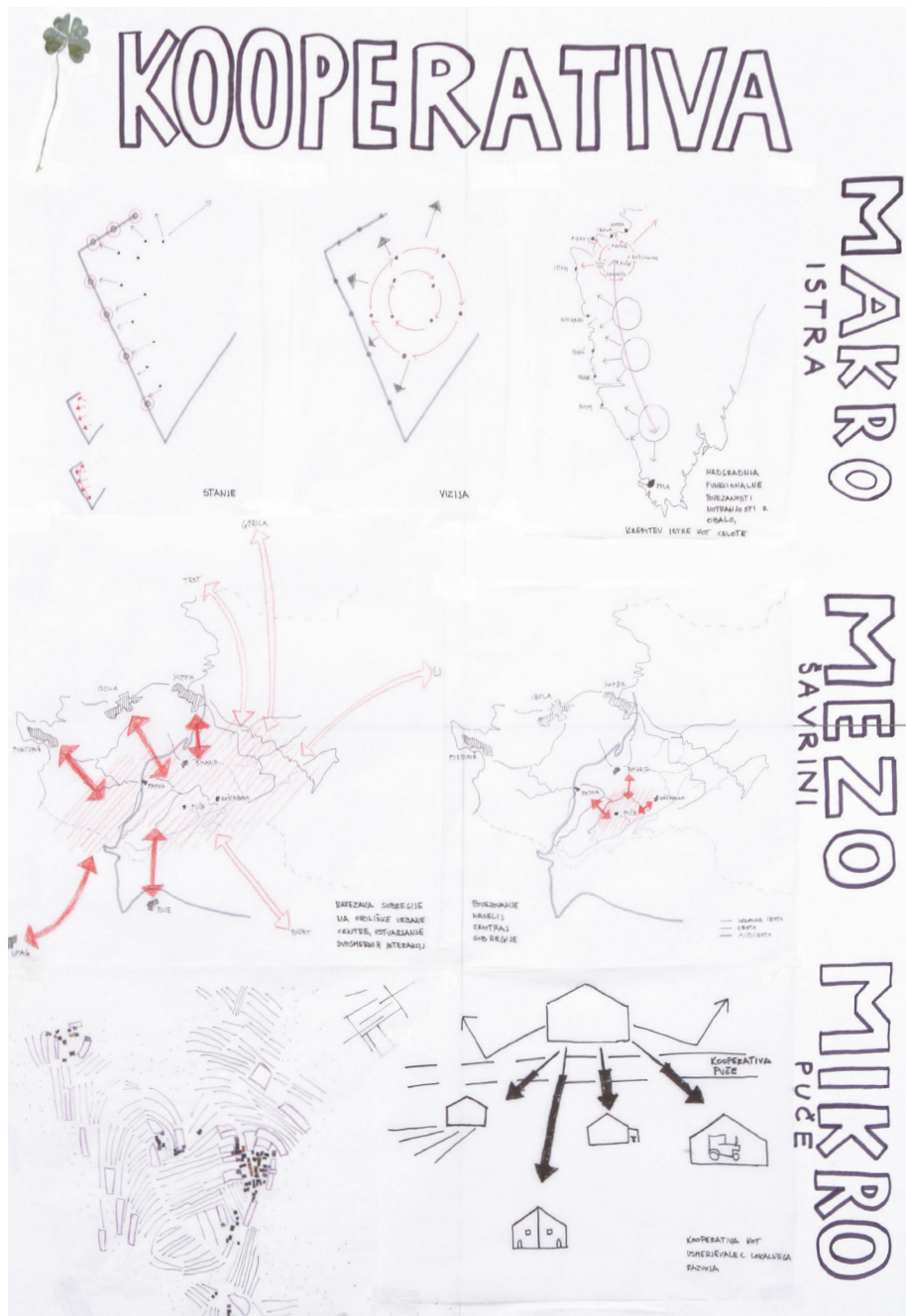
Katera vprašanja ostajajo odprta?

Med delom smo naleteli na mnogo vprašanj, ki zahtevajo širšo obravnavo in več časa, kot smo ga imeli na voljo. V tem poglavju jih predstavljamo kot smernice in vodilo za nadaljnje delo.

Kako napraviti naselje zanimivo za priseljevanje, kakšne naj bodo ali pa že so Puče, da se bodo ljudje priselili ravno tja in ne v sosednja naselja ali mesta? Da se ne bi zapletali v preobširna vprašanja, smo naše delo opravljali ob predpostavki, da ljudje želijo živeti v Pučah. Seveda je treba to idejo raziskati in ugotoviti, kdaj in kako bo temu res tako, če še ni. Na prvem mestu pa se je treba vprašati, zakaj so objekti sploh prazni.

Kako zagotoviti prebivalcem Puč kakovostno bivanje, s koriščenjem vsebin v regiji? Eden od pomembnih dejavnikov pri odločitvi za bivanje v Pučah je gotovo kakovost bivanja. Naj bo to učinkovita povezava s sosednjimi manjšimi in večjimi kraji prek javnega prevoza, aktivnost različnih društev in drugih prostočasnih dejavnosti v Pučah, vedno odprta kavarna v bližini ali pa pločnik ob cesti – vse to so lahko pomembni dejavniki, ki jih je smiselno proučiti.

Razvoj turizma. Ker smo se tej temi v glavnem izognili, je seveda ostala neraziskana. Na kakšen način se lahko turizem v Pučah in širše razvija, da bo optimalno vplival na razvoj naselij? Z razmišljanjem smo ugotovili, da kakovostno bivanje vodi v turizem, obratno pa to ni nujno.

Slika 10: Plakat izdelan na mednarodni delavnici Istra 2015

Čezmejno sodelovanje – sicer tako kooperativa kot polnjenje praznih objektov – lahko vključujeta čezmejno sodelovanje, a se podrobneje nismo ukvarjali s tem, saj vseh potrebnih informacij nismo imeli na voljo in bi morali, če bi želeli raziskati možnosti in trenutne odnose med naselji, ki jih loči meja, oditi na teren in govoriti z domačini.

Kakšno vlogo za Puče igra dolina reke Dragonje? To naravno bogastvo je v neposredni bližini Puč, a je relativno nepoznano in neizkoriščeno. Kaj lahko storimo v zvezi s tem, kako lahko povežemo Puče in ostalo regijo z Dragonjo?

Ugotavljamo torej, da smo se dotaknili zgolj površja kompleksne teme. Sodelovanje med različnimi strokami je bilo pogosto časovno potratno, a hkrati tudi zelo poučno. To poročilo predstavlja naše skupne rezultate, ki so plod intenzivnega skupinskega dela.

Viri

Geopedia, 2015. www.geopedia.si (3. 5. 2015).

SURS, 2015. Statistični portal Republike Slovenije. <http://www.stat.si/> (3. 5. 2015).

Padna: razpršenost - povezovanje

Špela Blatnik, Petra Cetin, Lara Gligič, Suzana Kužatko, Mateja Nosilac, Eva Primožič, Valentina Štivičič

V okviru mednarodne delavnice smo se v skupini ukvarjali s konceptom razvoja območja »od ožjega k širšemu«, s poudarkom na naselju Padna. V začetni fazi smo razpravljali o potencialih in prednostih območja ter oblikovali glavne teme, ki smo jih v naslednji fazi podrobneje razvili in grafično prikazali. Osredotočili smo se na trajnostno mobilnost, tematski park s čezmejnimi sodelovanjem in razpršeni hotel z enotno kartico (»skipass«). Postavili smo si tudi vprašanja, ki so nas vodila pri oblikovanju razvoja ožjega in širšega območja:

- katere so dejavnosti, po katerih je prepoznano posamezno naselje,
- kako izboljšati dostopnost in urediti promet za turiste in domačine,
- katere vrste turistov želimo pripeljati in kako jih dlje časa zadržati na obravnavanem območju,
- kaj storiti s tistimi, ki se ne želijo ukvarjati s turizmom, kako jim izboljšati kakovost življenja, katere dejavnosti jim lahko ponudimo,
- kako območje narediti privlačno za nove prebivalce – kako privabiti mlade, ki bi se na območje priselili za stalno, kakšno starostno strukturo želimo imeti v naseljih,
- kako zabrisati meje in povečati čezmejno sodelovanje med Slovenijo in Hrvaško.

V skladu s postavljenimi vprašanji smo se odločili za oblikovanje dveh vizij oziroma programskih shem: (a) razvoj turiz-

ma in (b) razvoj za lokalno prebivalstvo. V analizo in tematski park so vključena tako slovenska (Sv. Peter, Nova vas, Krkavče, Puče, Padna, Dragonja, Šmarje, Pomjan in Koštabona) kot hrvaška naselja (Momjan, Merišće, Kaštel, Skorušica, Brič (delno na slovenski strani), Brda, Marušići in Vrnjak).

Programska shema z alokalno prebivalstvo

Stanje: na območju predvidenega tematskega parka trenutno živi okoli 4000 prebivalcev. Značilen je visok indeks staranja, kar pomeni, da v naseljih primanjkuje mladega prebivalstva. Delež prebivalcev, starejših od 65 let, je v povprečju okoli 18 %. Naselja predstavljajo zaledje dveh večjih mest na priobalnem pasu. To sta Koper na slovenski strani in Umag na hrvaški strani. Povprečna gostota poselitve v teh dveh občinah je 155,2 preb/km² za Umag in 174,4 preb/km² za Koper (SI-STAT, 2015).

Vizija: glavni cilj je ožvitev naselij, izboljšanje kakovosti življenja lokalnim prebivalcem ter oblikovanje naselij, ki bodo privlačna za priseljevanje. Ker se prebivalstvo stara, je treba v naselja privabiti mlado prebivalstvo, ki bi si tu ustvarilo družino in s tem pripomoglo k izboljšanju starostne strukture prebivalstva. Delno to lahko dosežemo s subvencijami pri nakupu zemljišč in nepremičnin ter z odprtjem novih delovnih mest (razpršeni dom za upokojeence). S tem bi naselja ponovno oživili. Vizija je torej izboljšanje starostne strukture in povečanje prebivalstva za največ 20 %, kar bi dosegli v roku 10 let.

Za izboljšanje kakovosti življenja za lokalno prebivalstvo je treba:

- urediti in izboljšati dostopnost z javnimi prevoznimi sredstvi,
- urediti in izboljšati dostopnost za invalide in druge osebe z oviranostmi,
- izvajati prenos strokovnih znanj (o obrezovanju sadnih dreves, oljk, trt, ekološko kmetijstvo),
- uvajati medsebojno pomoč med naselji (pri obrezovanju trt in oljk, pobiranju pridelkov, obdelavi kmetijskih površin, zidavi tradicionalnih istrskih hiš), saj sodelovanje prebivalstva pripomore k povezovanju naselij, boljšim odnosom, hitrejšemu in učinkovitejšemu delu, uvedbi skupne mehanizacije večjih strojev, ki niso ves čas v uporabi,
- krepiti odnose znotraj naselij in med naselji s pomočjo kulturnih dogodkov, klubov, s čimer se oblikuje močna kulturna skupnost,
- s pomočjo občinskih programov spodbujati priseljevanje novih prebivalcev ali vračanje starih v naselja (pomoč pri nakupu zemljišč),
- oblikovati osrednji trg znotraj naselij za druženje, ekotržnice, različne dogodke, sejme,
- uvesti fitnes v naravi in trim steze, ki lahko služijo različnim starostnim skupinam,
- urediti otroška igrišča in urbano opremo.

Razpršeni dom za ostarele

Obravnavana naselja so obdana z naravo in imajo ugodno podnebje skozi celo leto, zato smo to območje prepoznali tudi kot potencialno lokacijo za dom za upokojence. Ciljna skupina so starejši prebivalci iz okoliških naselij, bližnjih večjih mest (Koper, Izola ...) ter morda tudi iz širšega območja regije ali celotne Slovenije. Zaradi majhnosti naselij in velikega števila praznih stanovanj smo se odločili, da se dom za upokojence oblikuje na enak način kot razpršeni hotel. Glede na primerjavo večjih domov za ostarele po Sloveniji in na potrebe v prostoru predvidevamo, da bo zadostovala kapa-

citeta doma s 100 ležišči. Koncept razpršenega doma sloni na preureditvi in zapolnitvi praznih in opuščenih objektov v naseljih. To pomeni, da bi v posameznem naselju vzpostavili objekte s kapaciteto okoli 25 postelj – odvisno od obstoječega stanovanjskega fonda, potreb in števila prebivalcev. Najprej se zapolnijo objekti v bližnjih naseljih Nova vas, Puče, Krkavče in Sv. Peter. Po potrebi se ponudba razširi še na druga naselja. Prednost razpršenega doma za upokojence je, da se v posameznih naseljih oblikuje skupnost, kjer starejši potrebujejo različno stopnjo pomoči. V enem naselju imamo tako starostnike, ki so še samostojni (samostojno kuhajo, obdelujejo vrtičke) in pridejo v dom zaradi želje po družbi in prijetnejšem okolju, v drugem naselju pa imamo starostnike, ki ne morejo več sami skrbeti zase in potrebujejo popolno oskrbo. Za prebivalce, ki ne želijo iti v dom, pa vseeno potrebujejo pomoč, se organizira zdravniško pomoč in drugo oskrbo na domu (npr. za merjenje sladkorja, krvnega tlaka). V sklopu razpršenega doma za upokojence se tako ustvari okvirno 25 novih delovnih mest (medicinske sestre, bolničarji, strežnice, fizioterapevt, zdravnik, kuharji, čistilke itn.), s katerimi želimo privabiti mlado prebivalstvo, ki bi se na ta območja naselilo tudi za stalno.

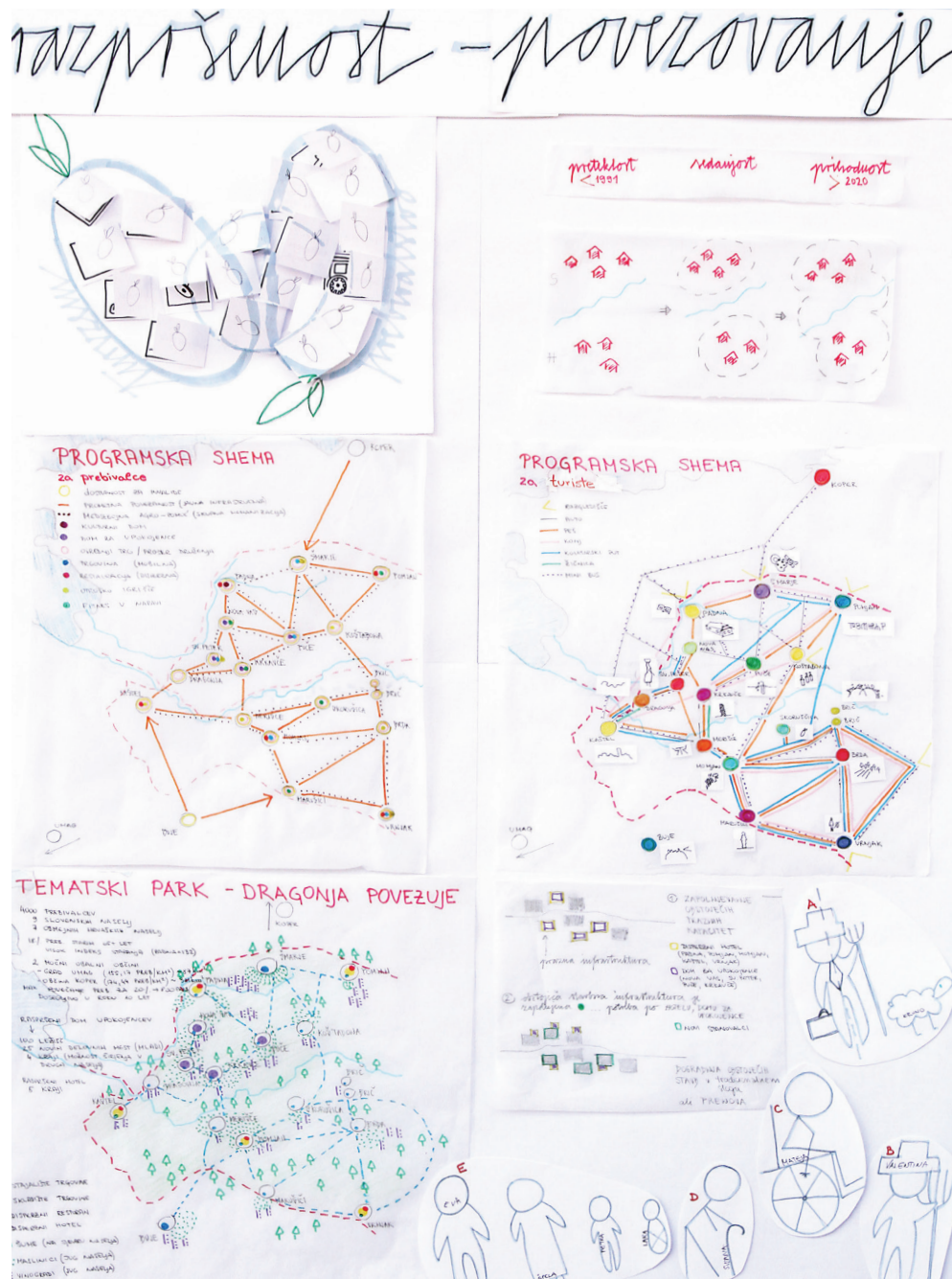
Programska shema za turizem

Območje je zaradi svojih naravnih in kulturnih znamenitosti ter bogate zgodovine primerno tudi za razvoj turizma. Ker s turistično infrastrukturo nismo želeli vplivati na podobo obravnavanega območja, smo se odločili za koncept trajnostne mobilnosti. Turisti lahko pustijo avtomobile na obrobju območja (v naselju Šmarje, kjer so urejena parkirišča), med vasmi pa prehajajo z mini busom (»shuttle bus«), peš, s kolesi in celo s konji. Po zgledu kartice »skipass« je koriščenje javnega prevoza ali katere druge trajnostne oblike prevoza cenejše, izbira alternativnega prometnega sredstva pa zniža tudi ceno nočitve. Za lažji dostop do naselij na območju se uredijo kolesarske poti, pešpoti in poti, primerne za konje.

V vsakem naselju želimo izpostaviti tisto značilnost, po kateri je naselje (lahko) najbolj prepoznavno. Tako smo na primer

v Padni izpostavili kulturno dejavnost (v naselju je obnovljen kulturni dom, kjer se odvijajo različni zanimivi dogodki) in oljke ter bledež (blitvo), s katerima so vaščani že v preteklosti oskrbovali Portorož in Piran. Slovensko ekstra deviško oljčno olje pa je dobilo že več priznanj za najboljše olje na svetu (Praznik olja in bledeža v Padni, 2015). V naselju Dragonja smo izpostavili pomen reke Dragonje, ki razmejuje dve državi, a obenem območji, ki imata veliko skupnega, povezuje v eno celoto. To idejo smo kasneje uporabili tudi pri oblikovanju zaključnega tematskega parka. Na hrvaški strani smo v naselju Kaštel izpostavili srednjeveško trdnjavo, pri Bujah pa mestno vzpetino, s katere se odpira lep razgled po okolici. Veliko zanimivosti najdemo tudi v drugih naseljih – izpostavimo naj vsaj njihovo bogato zgodovino, obsežne vinograde in oljčnike, turiste pa bi lahko pritegnila tudi istrska kulinarika.

Slovenijo in Hrvaško loči dolina reke Dragonje, ki ju je leta razdvajala. Državi smo želeli povezati tudi z izboljšano dostopnostjo, zato smo v naši viziji razvoja vzpostavili sistem dveh žižnic, s katerima bi olajšali prehajanje med obema stranema doline. Žičnica bi potekala med naseljema Dragonja in Kaštel ter med Krkavčami in Meriščem.

Slika 1: Plakat, izdelan na mednarodni delavnici Istra 2015

Razpršeni hotel

Razpršeni hotel je ena izmed oblik prenočitev, ki jih nudimo obiskovalcem, in predstavlja novost v turistični ponudbi na obravnavanem območju. Z razpršenim hotelom želimo popestriti turistično ponudbo ter ponuditi nekaj drugačnega, avtentičnega, po čemer bi lahko to območje zaslovelo. Vizija za prihodnost je razvoj turizma, povečanje števila turistov in prepoznavnosti območja. S tem konceptom razvoja turizma želimo turiste na območju zadržati dalj časa in jim predstaviti lepote Istre ter tudi povečati čezmejno povezovanje in sodelovanje med državama. Zavedamo se namreč pomena, ki ga ima turizem na razvoj območja.

Hotel smo umestili v pet naselij, tako na slovenski kot tudi na hrvaški strani – Padna, Pomjan, Kaštel, Momjan in Vrnjak. Z gradnjo novih objektov ne posegamo v grajeno okolje in ne uničujemo avtohtone arhitekture. Za razpršeni hotel velja, da se vzpostavi v zapuščenih objektih, ki se jih obnovi ali pa se v določenih objektih zagotovi dodatne sobe za turiste. S tem želimo vzpostaviti tudi stik z lokalnimi prebivalci. Ti lahko turistom pokažejo lokalne običaje, jih učijo peke in drugih tradicionalnih veščin ter z njimi raziskujejo znamenitosti. V okviru hotela pa se uredi tudi tako imenovane razpršene restavracije – turisti lahko vsak dan obišejo drugo in preizkušajo lokalne specialitete. S tem lahko turiste zadržimo dlje časa na območju in jim omogočimo raziskovanje širšega območja. Naselja so na robovih območja in dostopna z avtomobilom, turistom pa se ponudi tudi alternativne oblike prevoza, kar lahko zniža tudi stroške bivanja.

Zaključek

Pri oblikovanju dveh vizij – vizije razvoja turizma in vizije razvoja za lokalno prebivalstvo – smo upoštevali izhodišča, ki smo jih določili vnaprej: trajnostna mobilnost, tematski park s čezmejnimi sodelovanjem in razpršeni (disperzni) hotel z enotno kartico (»skipass«). Oblikovali smo torej dve

popolnoma različni viziji razvoja, kjer smo v enem primeru načrtno pozabili na lokalno prebivalstvo in v drugem na obiskovalce. Na koncu smo viziji združili in dobili vizijo razvoja območja, ki bi vključevala prebivalce in tudi turiste.

V svojem programu smo si tako zamislili razpršeni dom za ostarele, razpršeni hotel, tematski park, ureditev javnega prevoza in poti, nova delovna mesta in različne ukrepe, s katerimi bi omogočili priseljevanje novega prebivalstva na to območje. Predvsem v tematski park so vključena slovenska in hrvaška naselja, kar bi pripomoglo k povezovanju in boljšemu sodelovanju Slovenije in Hrvaške, ki ju je na tem območju dolga leta razdvajala reka Dragonja. Izvajanje predlaganih rešitev lahko pripomore k priseljevanju ljudi na to območje, oživitvi naselij, k izboljšanju turistične ponudbe, povečanju števila turistov in prepoznavnosti območja, ki je naravno in kulturno zelo pester.

Viri

Praznik olja in bledeža v Padni. Portorož. 2013. URL: <http://www.portoroz.si/si/dozivetja/pridreditve/dogodki/2014/05/03/792-Praznik-olja-in-bledeza-v-Padni> (pridobljeno: 14. 4. 2015).

SI-STAT podatkovni portal, 2015. Gostota naseljenosti in indeks feminitete, SURS, URL: <http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshow.asp> (pridobljeno: 14. 4. 2015).

Zemlja povezuje

Anita Ferlin, Tomislav Krnač, Irena Markovič, Gašper Okršlar, Ana Pljuščec, Maja Weisseisen

V okviru mednarodne delavnice Istra 2015 smo se študenti prostorskega načrtovanja s Fakultete za gradbeništvo in geodezijo ter študenti krajinske arhitekture z Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani skupaj z gosti s Fakultete za arhitekturo Univerze v Zagrebu ukvarjali s problematiko revitalizacije Istre. Razdelili smo se v štiri interdisciplinarne skupine in se osredotočili na vasi Puče in Padna. Pri tem smo uporabili dva različna pristopa. Naša skupina je uporabila pristop »od spodaj navzgor«, v okviru katerega smo obravnavali zemljišče, potencialno za razvoj kmetijstva in turizma v vasi Puče, za katerega smo oblikovali koncept razvoja prostora, in nato razmišljali o možnosti aplikacije koncepta na območje Istre).

Opis problematike, vhodni podatki in opažanja na terenu

V uvodnem delu delavnice so nam predstavniki lokalnega prebivalstva in organizacij predstavili svoje dejavnosti in vizije razvoja. Opazna je bila razlika v podajanju informacij med predstavnikom iz RRA in predstavniki lokalnega prebivalstva, saj se prvi ukvarja s strateškimi potezami v razvoju, medtem ko drugi gledajo ožjo sliko in so predloge skušali podati na podlagi lastnih izkušenj.

Vsem predstavnikom lokalnega prebivalstva je bilo skupno, da so prepoznali potencial območja in zemljišč v proizvodnem smislu. Izražene so bile želje po razvoju turizma in skrajšanju poti pridelkov, ki jih pridelujejo, a je žal prodaja v lokalnem okolju zelo težka.

Po predavanjih smo si lahko nekaj primerov, ki so nam jih gostje predstavili, ogledali tudi na terenu. Izkusili smo slabo prometno dostopnost naselij, saj so ta večinoma na slemenih in dostopna po ozkih, strmih in ovinkastih cestah. Tudi zemljišča, na katerih lokalno prebivalstvo živi in jih obdeluje, so pretežno na terenu v strmih nagibih. Pomembna je tudi njihova orientacija.

Glavna ugotovitev, ki smo jo izluščili iz videnega in slišane, je, da se notranjost Istre sooča z razvojnim zaostankom in manjšanjem števila prebivalstva. V senci Obale, katere razvoj temelji predvsem na turizmu, se poraja vprašanje, kaj bi lahko omogočilo razvoj zaledju in preprečilo praznjenje podeželja in izgubljanje lokalne identitete ter povečalo privlačnost območja.

Predlagana rešitev

Pri pripravi koncepta razvoja smo ugotovili, da lahko na podlagi lokalnih razmer oziroma danosti oblikujemo šest temeljnih izhodišč (slika 3). Ta so cene nepremičnin, možnosti za razvoj kmetijstva, pot hrane oziroma pridelkov, lokalne posebnosti, razmere na trgu dobrin in prisotnost vikendašev.

Cene nepremičnin

Med pripravo na delavnico smo pregledali tudi podatke o cenah nepremičnin na obravnavanem območju. Ugotovili smo, da so cene nepremičnin v povprečju razmeroma visoke. Stanovanjski fond, ki se prodaja, je razmeroma star, parcele

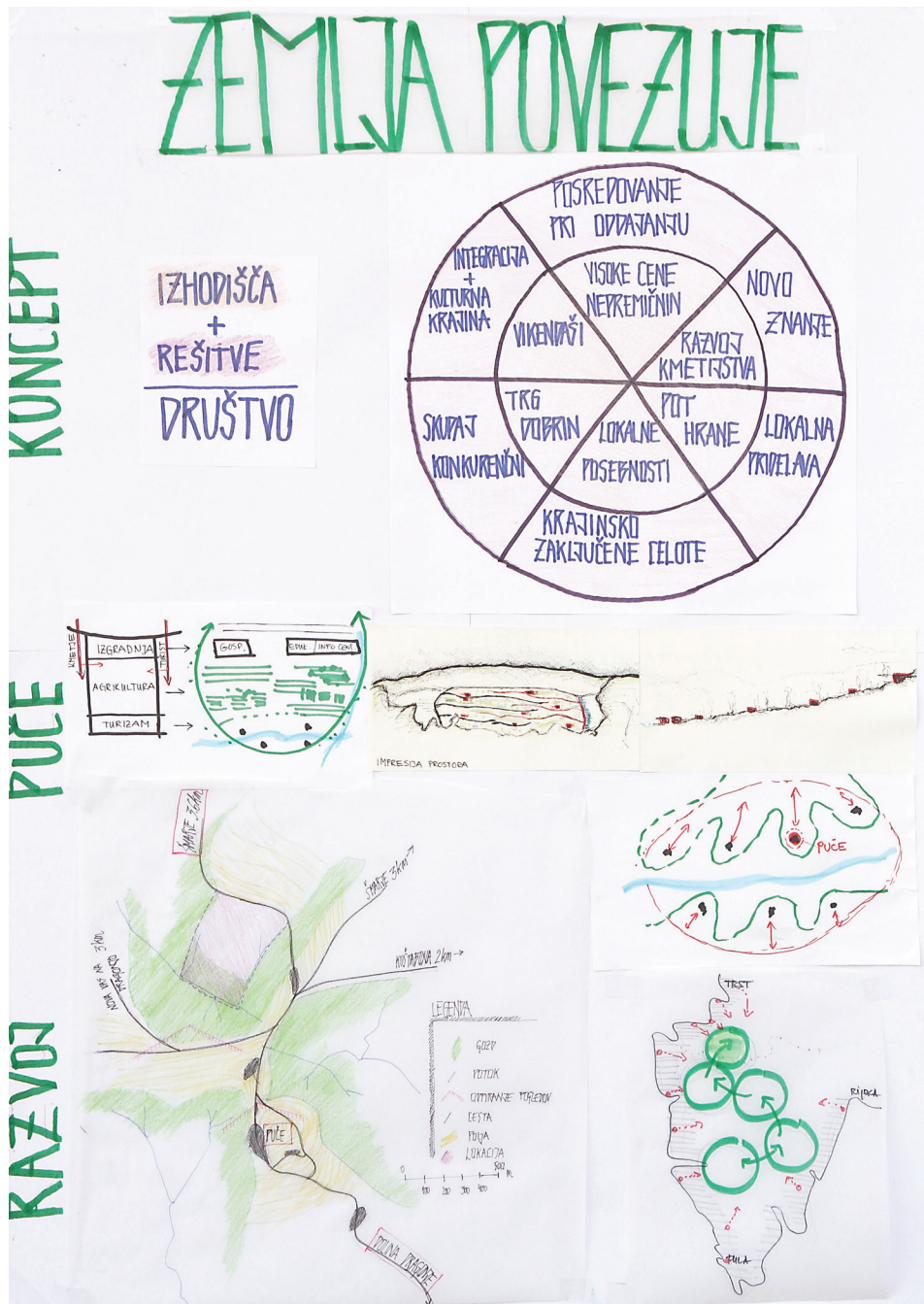
pa pogosto v celoti pozidane (vrstne hiše). Možen je nakup tako zazidljivih kot tudi nezazidljivih zemljišč, ki vključujejo tudi kmetijske površine, ki pa jih je malo za nakup ali pa so zelo drago ocenjena. Visoke cene nepremičnin onemogočajo nakup zemljišč za obdelavo in pridelovanje hrane, kar bi omogočalo samooskrbo ter vzbudilo zanimanje ljudi za delo in življenje v zaledju Istre. Primerna rešitev je najemanje zemljišč za obdelavo, vendar je sklepanje najemne pogodbe zapleteno in pogosto tudi drago. Smiselna bi bila uvedba entitete, ki bi skrbela za oglaševanje zemljišč na voljo za najem ter posredovala pri sklepanju najemne pogodbe.

Možnosti za razvoj kmetijstva

Posamezniki, ki želijo delovati na področju kmetijstva ne glede na velikost proizvodnje, potrebujejo svetovanje, ki jih usmerja pri izbiri pridelkov, fitofarmaceutskih sredstev ipd. Trenutno svetovanja izvajajo kmetijski svetovalci (KGZ, 2015). Pri promociji kmetijstva lahko z organizacijo delavnic, izmenjavo sadik, predavanji sodeluje lokalno prebivalstvo in tako širi zavest o smiselnosti lastne pridelave hrane (samooskrba) ter izobražuje posameznike.

Pot hrane oziroma pridelkov

Hrana, ki jo kupujemo v večini slovenskih trgovin in jemo v restavracijah, je pogosto uvožena iz tujine ali drugih območij Slovenije. S spodbuja-

Slika 1: Plakat, izdelan na mednarodni delavnici Istra 2015.

IZHODIŠČA + REŠITVE

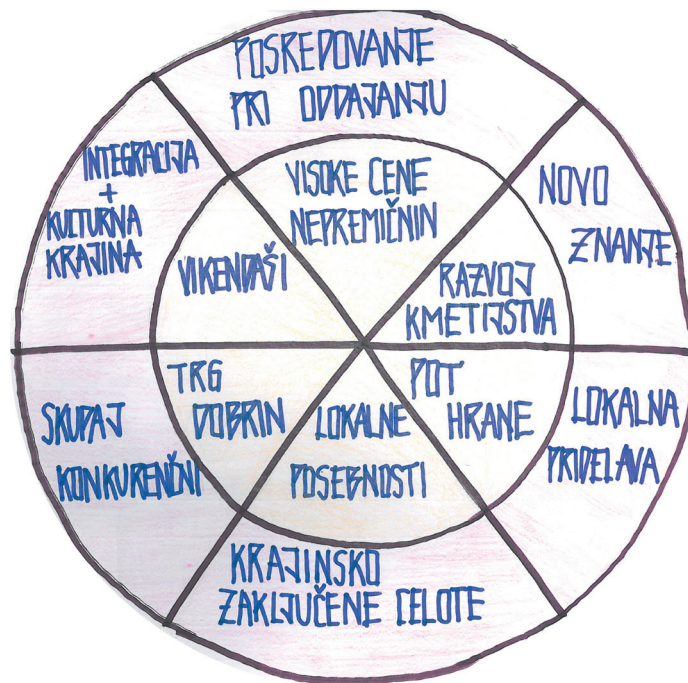
DRUŠTVO

Slika 2: Organizacijska oblika za vodenje dejavnosti na parceli.

njem lokalne pridelave lahko skrajšamo pot, ki jo mora hrana prepotovati od polja do krožnika. Tako manjšamo lasten ogljični odtis, hkrati pa uživamo hrano, ki je pridelana v domačem okolju. Ker so pridelki iz naše okolice, imamo lahko bistveno večji nadzor nad načinom pridelave in kakovostjo pridelkov.

Razmere na trgu dobrin

Med uvodnimi predavanji in terenskim delom je bilo večkrat izpostavljeno dejstvo, da mali pridelovalci hrane na trgu niso konkurenčni. Posamezniki zaradi narave poljedelstva težko zagotavljajo primerne količine in pravočasno dostavo, zato večji porabniki z njimi ne želijo sodelovati. Trenutno situacijo rešujejo z butično prodajo (sistem zabojčkov, plačilo vnaprej). Konkurenčnost na trgu bi lahko zagotovili z združevanjem pridelovalcev, ki bi skupaj nastopali na trgu in tako konkurirali večjim ponudnikom. Združevanje malih pridelovalcev nudi več prednosti, med katerimi zagotovo izstopa možnost optimizacije proizvodnje (vnaprejšnja delitev poljščin oziroma vrst, ki jih bo posameznik prideloval) in zagotavljanje primerne količine zelenega pridelka.

Slika 3: Shematični prikaz izhodišč (notranji krog) in njihove uporabe (zunanji krog).

Lokalne posebnosti

Glede na predhodne analize obravnavanega območja in terenskega ogleda lahko trdimo, da se zaledje Istre srečuje s številnimi lokalnimi posebnostmi in potenciali, ki so za vsako naselje edinstvene. Krajina ponuja pestro razporeditev njiv, oljčnikov, vinogradov, poselitve itd., in to želimo ohraniti. Ohranjanje pestre krajinske slike lahko dosežemo predvsem s trajnostno rabo naravnih virov in spodbujanjem tradicionalne obdelave.

Prisotnost vikendašev

Območje obalnega zaledja je med drugim zanimivo tudi za vikendaše, ki imajo v lasti objekt ali del objekta s pripadajočim zemljiščem. Ti se v lokalno okolje pogosto slabo vključujejo, saj so jim lokalni prebivalci nenaklonjeni. Razlog – po navedbah lokalnih prebivalcev – tiči v tem, da vikendaši ne prispe-

vajo pozitivno k življenju v naselju in so na lokacijah prisotni zgolj občasno. Res je, da v objekte vlagajo sredstva in jih obnavljajo, vendar pa v vaško življenje niso vključeni, zato so vasi prazne in ne zaživijo. Ukvarjanje s kmetijstvom kot dopolnilno dejavnostjo bi vikendaše lahko spodbudilo, da bi več časa preživeli na twm območju in se lažje vključili v socialno okolje.

Predlagana izvedba rešitev

Predlagane rešitve, ki temeljijo na šestih izhodiščih in se ukvarjajo predvsem s kmetijstvom, so kompleksne in se med seboj ne izključujejo. Temeljni element pristopa »od spodaj navzgor« pri reševanju obravnavane problematike je sodelovanje lokalnega prebivalstva. Poleg tega je predlaganim rešitvam skupna zahteva po združenju in oblikovanju pravne osebe, ki lahko nastopa na trgu dobrin. Kot sintezno rešitev predlagamo ustanovitev društva (slika 3), ki je namenjeno spodbujanju kmetijstva, povezovanju lokalnega prebivalstva in nastopanju na trgu kot pravna oseba. Člani društva se v okviru srečanj povezujejo, izmenjujejo izkušnje in dobrine, organizirajo izobraževanja ipd. Društvo se lahko ukvarja s posredništvom pri najemanju zemljišč in nudi pravno pomoč posameznikom, hkrati pa kot ponudnik dobrin nastopa na trgu.

Predlagamo, da je sedež društva na lokaciji (delno zazidljiva parcela v Pučah, površine 17 ha), kjer je mogoče zgraditi skupni objekt, ki služi izobraževanju, druženju in skladičenju orodja in drugih potrebščin. Nezazidljivi del parcele (večji del) je smiselno razdeliti na dva dela. Prvi je namenjen gojenju trajnic (npr. oljk), obdelujejo ga člani društva (lahko v okviru izobraževanj), dobiček od prodaje pridelkov pa se nameni delovanju društva. Drugi del je mogoče razdeliti na manjše parcele in oddati v najem začetnikom v kmetijstvu ali pa jih nameniti izobraževanju (praktično delo).

Zaradi razgibanosti terena, zahtevne dostopnosti in položaja naselij ocenjujemo, da je posamezna celica v mreži pridelovalcev omejena z največ petnajstminutno razdaljo (prevoz od doma do kmetijske parcele ali centra za izobraževanje in skladičenje). Ker je območje istrskega zaledja preveliko, predvidevamo oblikovanje novih celic v vaseh, ki so od

obravnavane lokacije bolj oddaljene. Seveda pa to ne pomeni, da so celice organizacijsko ali storitveno ločene. Med seboj se lahko dopolnjujejo, povezujejo, organizirajo se dogodki ipd. Veliko ločnico predstavlja reka Dragonja in mejni prehodi z Republiko Hrvaško (teh je na širšem obravnavanem območju šest). V primeru širitve koncepta bodo posamezne celice večinoma gravitirale proti domači državi – transnacionalne povezave ne bodo delovale tako dobro kot lokalne.

Zaključek

V okviru mednarodne delavnice smo se ukvarjali z naselji Brič, Koštabona, Krkavče, Pomjan, Puče in Šmarje, ki predstavljajo del istrskega zaledja. Zanimale so nas predvsem razvojne možnosti teh naselij. Podrobneje smo se ukvarjali z naseljem Puče oz. parcelo, ki je v neposredni bližini tega naselja, in oblikovali razvojni model, ki temelji na ustanovitvi pravne osebe (društva), z namenom povezovanja in boljšega delovanja celotne skupnosti. Predlagani model, ki smo ga v prejšnjem poglavju umestili na konkretno parcelo, je v osnovi zelo prilagodljiv in ga lahko vzpostavimo praktično kjer koli. Če bo društvo zaživelo in izpolnilo zastavljene cilje, bo povezovalo prebivalce v neposredni okolici in oblikovalo mrežo malih pridelovalcev, ki si bodo medsebojno pomagali (menjave, izobraževanja, delitev orodja ...) in skupaj nastopali na trgu kot konkurenčni ponudnik zdrave hrane.

Z našim modelom torej želimo doseči razvoj kmetijskega potenciala Istre, dvig v povezovanju med ljudmi (tudi čezmejno povezovanje), skrajšati pot hrane in ponuditi prostor za izobraževanje in vzgajanje kadra. Verjamemo, da je potencial velik, in to ne zgolj v turizmu. Pri tem ne smemo zanemariti kakovosti zemljišč, na katerih se odvija turizem, temveč moramo poiskati sinergijo med kmetijstvom in turizmom. Razvoja turizma torej ne izključujemo, vendar mu ne dajemo prednosti, saj verjamemo, da bi se ob drugih ustreznih razvojnih ukrepih turizem razvil sam od sebe.

Vir

KGZ, 2015, url: <http://www.kmetijskizavod-ng.si/o-zavodu/oddelki/kmetijsko-svetovanje/kss-koper>

Življenje v istrske vasi

Miha Bevcer, Vlasta Damjanovič, Katarina Čirič, Lara Gligič, Maria Kupryjaniuk, Ana Plavčak

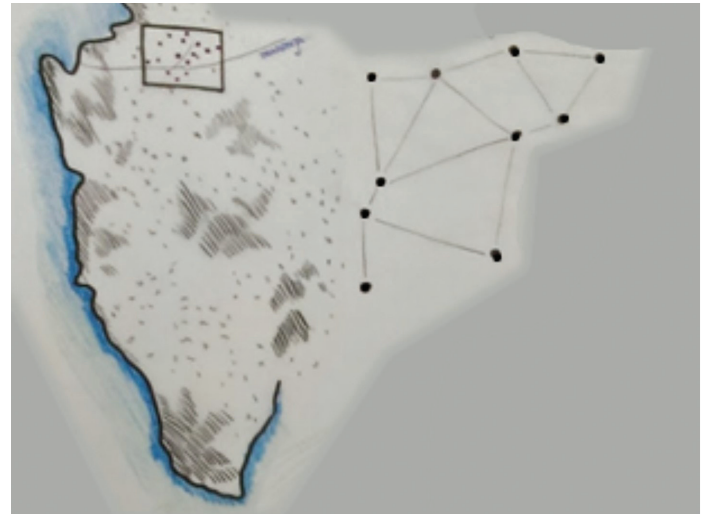
Po prebrani literaturi, terenskih ogledih in s skupinskim delom študentov različnih smeri smo prišli do zaključka, da je treba v istrske vasi vrniti življenje. Poleg lepih, a zapuščenih objektov in slabo vzdrževane infrastrukture se značilna kulturna krajina zarašča in s tem spreminja. Kot najprimernejši se izkaže koncept revitalizacije praznih hiš in neobdelanih zemljišč, ki po obnovi lahko služijo različnim namembnostim. V vas bi tako lahko privabili nove prebivalce (predvsem mlade) in jih usmerili v ukvarjanje z (eko)kmetijstvom, (tradicionalno) obrtjo in turizmom. Pri tem spodbujamo medgeneracijsko sodelovanje in izmenjavo znanj med vaščani, povečanje turističnih kapacitet in izboljšanje turistične ponudbe. S tem se izboljša tudi kakovost bivanja, ustvarijo nova delovna mesta in ohranja pestrost kulturne krajine.

Podrobneje smo se ukvarjali z naseljem Padna. Na razvojne rešitve smo morali najprej gledati širše in nato postopoma prehajati na ožje območje. Na podlagi takega metodološkega pristopa smo začeli z opazovanjem širšega območja Istre. V naslednjem koraku smo se spustili na raven okolice Padne, nazadnje pa smo se osredotočili na samo vas Padno in iskali endogene potenciale za prostorski razvoj naselja.

Pri tem smo oblikovali dva razvojna cilja: (a) vrnitev življenja v vas in (b) ohranjanje kulturne krajine in kulturne stavbne dediščine. V nadaljevanju smo oblikovali še štiri podcilje:

- povečati število prebivalcev, ki se ukvarjajo s kmetijstvom in/ali (tradicionalnimi) obrtmi,

- rešiti stanovanjske in zaposlitvene stiske mladih,
- povezovati prebivalce v Padni s prebivalci drugih naselij, omogočiti medgeneracijsko sodelovanje in izmenjavo znanj ter
- povečati turistične kapacitete in izboljšati turistično ponudbo.

Slika 1: Istra z mrežo naselij

Mreža naselij v Istri

Koncept prostorskega razvoja smo začeli razvijati s širšim pogledom na območje celotne Istro, torej tako na hrvaški kot na slovenski strani. Na podlagi analize naselij smo ugotovili,

Slika 2: Različni koncepti možnih počivališč.

da je v Istri dokaj pravilno razporejena mreža naselij (slika 1), ki predstavlja osnovo za njihovo medsebojno povezovanje in nadaljnji razvoj celotnega območja. Gre za mrežo naselij, ki se pojavljajo na slemenih, razdalje med njimi so približno enake, med njimi se pojavlja podobna naravna, znotraj njih pa podobna kulturna krajina. Z regionalne ravni smo v nadaljevanju prešli na ožje obravnavano območje, ki zajema vasi, ki obkrožajo vas Padna. Vsaka od izbranih vasi, razen vasi Padna, je znana po nekem dogodku, znamenitosti ipd. Kot primer naj na hrvaški strani izpostavimo vas Mojmjan, ki slovi po znameniti arhitekturi, na slovenski strani pa vas Koštabona, ki je privlačna zaradi razgledov na okolico in znamenitega Supotskega slapu.

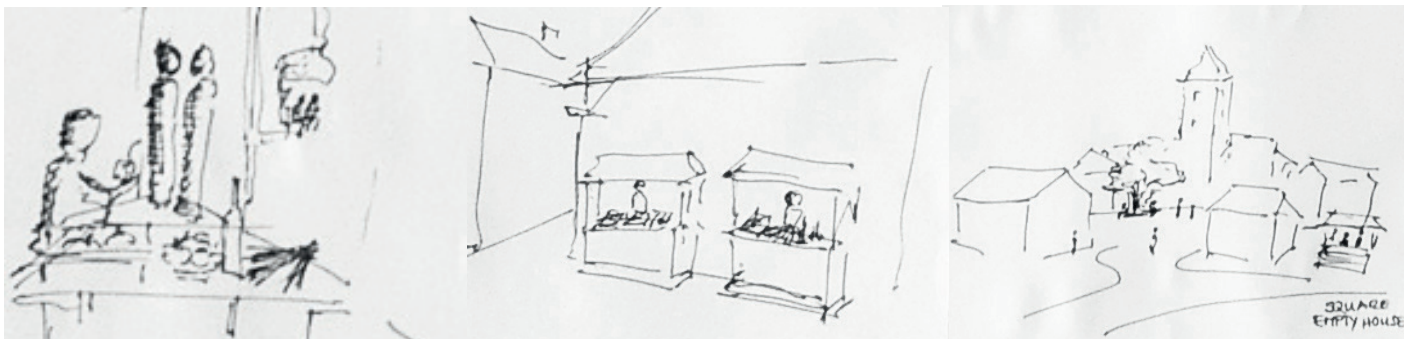
Povezovanje širšega okolja

Pri povezovanju širšega okolja si prizadevamo za preplet različnih poti in kulturne krajine, kar daje občutek pestrosti mimoidočemu, ki se giba skozi obravnavani prostor. Med sprehajanjem ali vožnjo bi tako ljudje uživali ob pogledu na oljčne nasade, gozdove, njive in vinograde. Spet drugje

bi zanimivost predstavljala kulturna dediščina Istre. Na tem območju je tudi nemalo pešpoti, kolesarskih, konjskih poti in cest, ki predstavljajo različne rekreacijske povezave, pri čemer je mogoče predvideti še dodatne poti, ki bodo izkoristile še ne dovolj izkoriščene potencialne območja. Na območju Padne lahko umestimo krožno pot, ki se tematsko navezuje na domače obrti, kmetijske in kulturne dejavnosti, tradicionalno kulinariko kot tudi kulturno dediščino. V krajino bi postavili več vodnjakov in kažunov, ki se pogosteje uporabljajo v južnem delu Istre (slika 2, slika 3).

- Kažuni so zanimivi zlasti zaradi suhe gradnje. V preteklosti so jih uporabljali za shranjevanje orodja oziroma bivanje ljudi med opravljanjem poljedelskih del, višje ležeče kažune pa so uporabljali za nadzor paše živine (Coloursofistria). Danes jih lahko uporabimo za namene gostinstva, turizma in rekreacije. Turistični potencial se kaže tudi v nočitvenih kapacitetah ter prodajalni spominikov in domače obrti. Prav tako bi lahko bili preurejeni v avtobusno postajo (Fabijanić, 2013).

Slika 3: Različni koncepti možnih počivališč Prikaz dogajanja v vasi tekom uličnega sejma.

- V širše območje se lahko vključijo tudi vodnjaki (šterne). Šterne bi lahko simbolično predstavljale vir življenja Istranov, saj je Istra eno večjih vododeficitarnih območij v Sloveniji. Z obnovljenimi šternami hkrati tudi vaščane spodbudimo k uporabi deževnice za zalivanje trat in vrtnin, s čimer pripomoremo k znižanju stroškov oskrbe z vodo (Primorske novice, 2012).

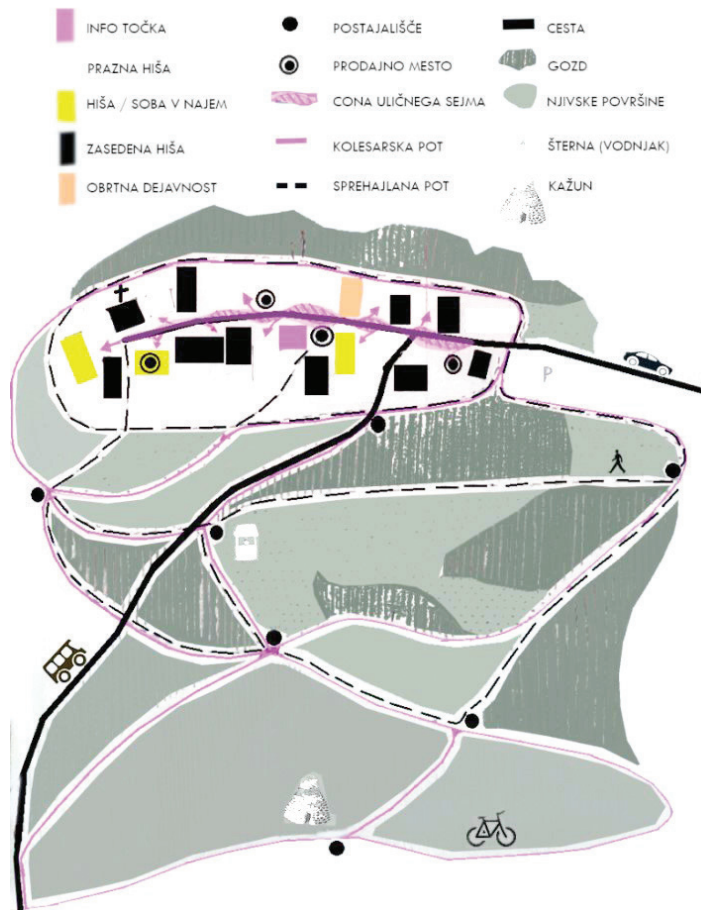
Na stiku različnih kmetijskih zemljišč in sprehajalnih poti je treba umestiti tudi počivališča. Poleg osnovne urbane opreme so potrebne še turistično-informacijske karte za lažjo orientacijo in seznanitev z okoliškimi naravnimi in kulturnimi znamenitostmi. Druge informacije popotniki prejmejo na informacijskih točkah (slika 3).

Za večjo prepoznavnost Padne v širšem prostoru poleg obstoječih tradicionalnih dogodkov potekajo še tedenski ulični sejmi (slika 3), katerih ponudba temelji na istrski kulinariki, izdelkih domače in umetne obrti ter izmenjavi znanj in izkušenj (delavnice, predstavitve).

Trajnostna mobilnost

Obalnemu zaledju primanjkuje pogostejših povezav, zato smo predstavili tri trajnostno naravnane rešitve, ki bi jih dodali k obstoječim načinom prevoza na širšem obravnavanem območju (slika 5):

- skupinska vožnja, t. i. prostofer. Gre za nudenje prevozov starejšim občanom, ki navadno ne želijo obremenjevati sorodnikov oziroma uporabljati plačljivih prevozov ali imajo celo v lasti avtomobil, ki ga le redko uporabljajo. S projektom bo izboljšana varnost starejših in drugih udeležencev v prometu, povečana cenovno dostopna mobilnost in socialna vključenost starejših. Najboljši prostoferji bodo ob tem deležni različnih nagrad (Prostofer, 2013);
- organizirani »shuttle« prevozi, ki na širšem območju zaradi prožnejše organizacijske oblike omogočajo pogostejše prevoze od obstoječih linij javnega potniškega prometa;
- električna kolesa, ki so varčna in okolju prijazna. Z njimi lahko vse generacije brez napora raziskujejo hribovita območja (Alpine Pearls).

Slika 4: Povezovanje širše krajine

Scenarij »napolnimo prazne hiše«

V mnogih istrskih vaseh najdemo prazne, zapuščene hiše, ki so pogosto v slabem stanju in predstavljajo enega večjih problemov, ki je posledica demografskega praznjenja obravnavanega območja. Hkrati se pojavljajo tudi neobdelane kmetijske površine, ki se praviloma zaraščajo. Predlagamo ustanovitev občinskega sklada, ki bi skrbel za odkup in obnovo opuščениh nepremičnin ter njihovo vrnitev v uporabo. V Padni je že devet opuščениh objektov v lasti Občine Piran.

Slika 5: Štirje modeli zapolnitve praznih objektov

Obnovitvena dela že potekajo. Eden od opuščeni objektov v samem središču vasi je že obnovljen in preurejen v turistično informacijsko točko. Obnovljen je tudi Kulturni dom Božidarja Jakca, ki je postal središče družabnih in kulturnih dogodkov, prireditev, predavanj, tečajev, sestankov in podobnega.

Pri iskanju novih prostorskih rešitev obalnega podeželja smo opuščene objekte prepoznali kot endogeni potencial razvoja in izpeljali štiri modele za njihovo ponovno uporabo (slika 6).

- Prazen objekt, ki nima pripadajočega obdelovalnega zemljišča, se lahko preuredi v apartma, ki ga lastniki oddajajo v najem. Če lastniki za to niso zainteresirani, občina pridobi lastništvo in izpelje prenovu objekta. Slednji se oddajajo v dolgoročni ali kratkoročni najem. V primeru dolgoročnega najema najemniki plačujejo najemnino, ki se zbira in služi ali za nadaljnjo obnovo te hiše, za morebitna popravila ali za obnovo občinskih objektov, infrastrukture ipd. Tako so zbrana sredstva namensko porabljena za nadaljnjo obnovo objektov in zemljišč ter razvoj naselja kot celote. V primeru kratkoročnega najema pa gre za oddajo apartmajev v turistične namene. V tem primeru lahko večina objektov zaživi, kar pomeni, da se ohranja kulturna krajina naselja, naselje postane prepoznavno v širšem okolju in turistična ponudba se lahko razvija.
- Drugi model obravnava opuščene objekte, ki jih je mogoče preurediti v družbeni center s pripadajočim trgov. Vsaka vas ima osrednji prostor, kjer stoji stavba s pripadajočo površino, ki lahko služi kot zbirališče ljudi in za organizacijo dogodkov, prireditev, razstav, ki so v širšem javnem interesu. Tudi tukaj je izhodišče lastništvo občine nad stavbo in omenjenim pripadajočim zemljiščem, trgov. Namen takega objekta je povezovanje skupnosti, vaščanov. Gre za center druženja, izmenjave znanja, tradicije, informacij ipd. in je pomembno medgeneracijsko stičišče. Z aktivnim sodelovanjem vaščanov, krajevne skupnosti in občine lahko družbeni center postane središče dogajanja ne samo za naselje, temveč za širše območje sosednjih naselij ali celo na ravni celotne regije.
- Tretji model obravnava objekte s pripadajočim kmetijskim zemljiščem, ki se jih oddaja za neprofitno najemnino. S tem spodbudimo zainteresirane prebivalce, ki sicer na obravnavanem območju oz. v Padni nimajo v lasti nepremični, da se začnejo ukvarjati s kmetijstvom in (tradicionalnimi) obrtni. Predvsem mladi lahko s tem rešijo svoj stanovanjski in zaposlitveni status, hkrati pa se v zapuščene objekte vrne življenje, kmetijska zemljišča so znova v uporabi in služijo samooskrbi in/ali prodaji na trgu, oživimo pa tudi obrtniška znanja, ki postanejo del turistične ponudbe.
- Četrti model zajema manjša kmetijska zemljišča, ki jih po neprofitni ceni damo v najem prebivalcem iz bližnje okolice, ki bi se radi lotili npr. pridelovanja sivke, gojenja oljk, vrtnin. S tem ukrepom neobdelana kmetijska zemljišča vrnemo v uporabo, poveča pa se tudi samooskrba

Zaključek

Območje Istre predstavlja sistem naselij in z njimi povezane kulturne krajine, ki gradijo edinstveno regionalno območje, ujeta med Alpami in Jadranskim morjem. Zato je smotrno spodbujanje povezovanja naselij na tem območju, saj je z lokalnega, regionalnega in tudi nacionalnega vidika pomembno ohranjanje in razvoj tradicionalnih arhitekturnih elementov, izvajanje kmetijske, obrtnih in gospodarskih dejavnosti, zagotavljanje trajne mobilnosti in zadovoljstvo lokalnih prebivalcev kot tudi turistov. Naselja je treba revitalizirati in vanje ponovno pripeljati prebivalce. Revitalizacija sloni na štirih modelih prenove objektov in kmetijskih površin, ki s sodelovanjem prebivalcev samih in ostalih deležnikov ožjega ter širšega prostora lahko spodbudijo nadaljnji razvoj območja. Rezultat tovrstnega sodelovanja bo kompakten prostor z ohranjeno naravno in kulturno dediščino ter prepoznavno identiteto.

Viri

Alpine pearls. URL: <http://www.alpine-pearls.com/si/prijazna-mobilnost/e-kolesa-in-e-vozila.html> (27. 4. 2015).

Coloursofistria. Velikanski vodnjanski kažuni. URL: <http://www.coloursofistria.com/si/destinacije/istra/o-istri/veliki-istrski-kazun-v-vodnjaku> (28. 4. 2015).

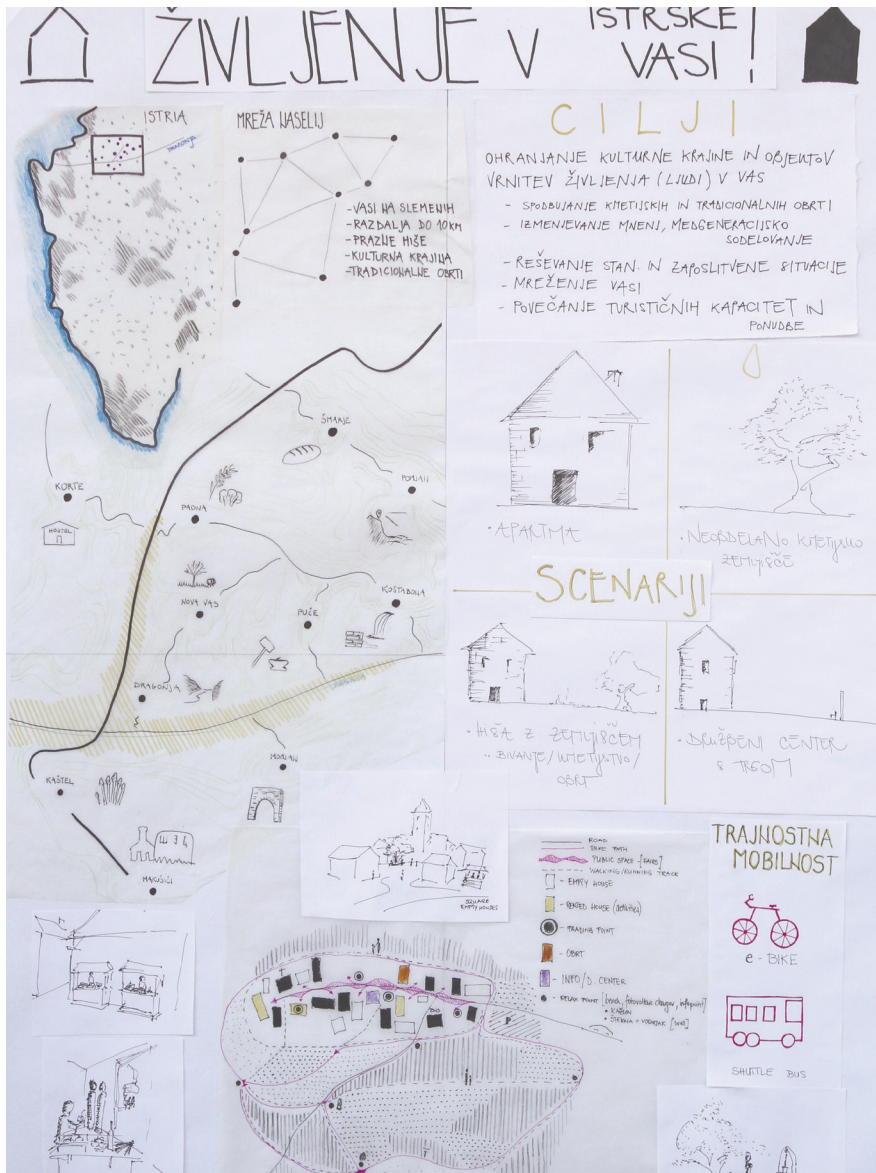
Creative bus sales. URL: http://www.creativebussales.com/images/buses_pg_imgs/bfs-index_img_1_shuttle.png (4. 5. 2015).

E-bike fast up the hill Električni bicikel, električno kolo. URL: https://www.youtube.com/watch?v=-ePe_O2NKYs (4. 5. 2015).

Fabijanić, S. Kažun kao prepoznatljiv element identiteta Istre. Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Rijeka 2013. URL: hrck.hr/file/196182 (28. 4. 2015).

Primorske novice. Obnovili bodo vodnjak na Šentjanah, 2012. URL: <http://www.primorske.si/Primorska/Istra/Obnovili-bodo-vodnjak-na-Sentjanah.aspx> (28. 4. 2015).

Prostofer. Prostofer. URL: http://www.prostofer.si/
http://www.prostofer.si/Media/Default/ImageGalleries/Naj%20PROSTOFER%202013/IMG_0066.JPG (27. 4. 2015).

Slika 6: Plakat, izdelan na mednarodni delavnici Istra 2015

PRISPEVKI ŠTUDENTOV

Prazne hiše

Miha Bevcer, UL FGG, Ljubljana

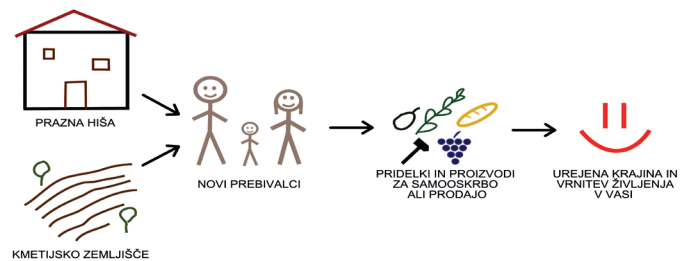
Za Istro so značilni zapuščeni zaselki in posamezne propadajoče hiše v vaseh. Vedno več je neobdelanih kmetijskih zemljišč oziroma zemljišč v zaraščanju. Občina si mora prizadevati za odkup teh nepremičnin, za njihovo obnovo in vrnitev v uporabo.

Za prazne hiše obstaja več scenarijev uporabe. V njih je mogoča ureditev turističnih apartmajev, več vasi pa ima v eni izmed hiš tudi že urejen prostor za kulturne in družabne dogodke.

Nekoliko težje izvedljiv in do zdaj še neuporabljen scenarij pa je, da prazne hiše s pripadajočimi kmetijskimi zemljišči ponudimo v neprofiten najem ljudem, ki bi se radi za nedoločen čas sem preselili, tu živeli in delali. Ukrep je v prvi vrsti namenjen mladim parom in družinam, ki tako rešijo svoj stanovanjski problem. V najem lahko ločeno ponudimo le kmetijska zemljišča.

Istra ima velik potencial za pridelavo vina, oljk, sivke, raznega sadja in vrtnin, v vsaki vasi pa najdemo značilne izdelke domače obrti. K ukvarjanju s kmetijstvom in obrtjo spodbujamo tudi nove prebivalce. Prek domačinov jim nudimo nasvete in izobraževanja ter jih aktivno vključimo v vaško življenje.

Z obnovo praznih hiš se ohranja kulturna dediščina in polepša videz vasi. V zapuščene hiše se vrne življenje, kmetijska zemljišča so znova v uporabi in služijo samooskrbi in/ali prodaji na trgu, vzdržuje se podoba krajine, tradicionalni izdelki domače obrti pa postanejo del vaše turistične ponudbe.

Slika 1: Vračanje življenja v zapuščene objekte

Revitalizacija istrske vasi

Tadej Bevk, UL BF, Ljubljana

Puče so prostorsko organizirane pragmatično. Stavbe so na vrhu griča, po pobočju se spuščajo obdelovalne površine, nižje lege prerašča gozd. To strukturo ima večina zalednih istrskih vasi, skupaj tvorijo prepoznavno istrsko krajino. Kljub temu, da je takšna razporeditev optimalna glede na klimatske pogoje, pa drobne obdelovalne površine niso primerne za sodobno tehnologijo, razpršenost in majhnost vasi dvigata stroške, želje prebivalcev pa niso nujno v skladu s karakterjem in opremljenostjo prostora. Posledica konflikta med stanjem in potrebami je praznjenje vasi in zaraščanje obdelovalnih površin. Obstajajo tudi nekateri pozitivni trendi kot je zavedanje o pomenu lokalno pridelane hrane, ki bi lahko ponovno osmislili obstoječo strukturo krajine. Problem nima nujno neposredno prostorskih rešitev, saj želimo obstoječim prostorskim strukturam pripisati novo vsebino. Predlog temelji na zagotavljanju ključnih vsebin, ki trenutno niso prisotne v vasi ali njeni bližini. Predlagamo oblikovanje stanovanjske kooperative. Prebivalci bi si na ta način s samoorganizacijo lahko zagotovili tiste vsebine, ki v vasi trenutno ne obstajajo. Kooperativa bi predstavljala razvojno telo v vasi, ki bi se prenesla tudi na višje nivoje (več vasi, območje, regija). Z umeščanjem javnih vsebin središče vasi bi podprli javni prostor. Oblikovali smo stanovanjsko politiko, ki izhaja iz navezanosti poslopja na obdelovalno površino, obenem pa predvidevamo sodobnejše oblike bivanja, ki na zemljišče niso vezane.

□ Nezasedeni objekti   ■ Zasedeni objekti

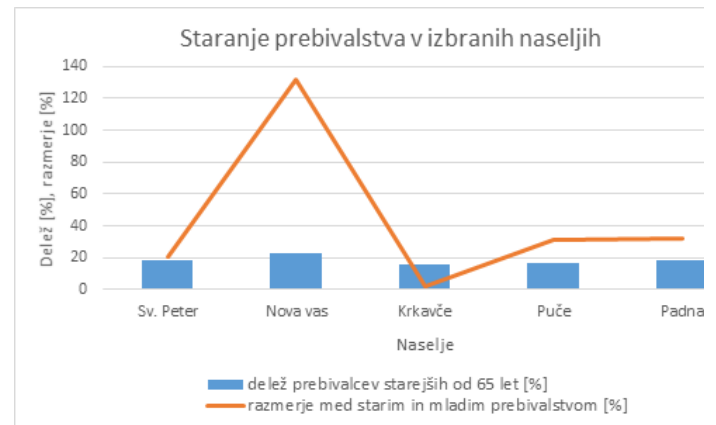
■ Vsebine javnega značaja   ■ Zasedeni objekti
■ Stanovanja, gospodarska poslopja

Slika 1: Shematska razporeditev novih vsebin

Razpršeni dom za ostarele

Špela Blatnik, UL FGG, Ljubljana

Staranje prebivalstva je proces, ki se mu ne moremo izogniti. Starostna struktura prebivalstva se spreminja, opazen je vse večji delež starostnikov, zato se je treba temu čim bolj prilagoditi in starejšim omogočiti mirno, udobno in prijetno življenje. Korak k temu je oblikovanje razpršenega doma za ostarele v mirnem in naravnem podeželskem okolju. Razpršeni dom za ostarele temelji na skupnostih z različno stopnjo pomoči (od minimalne pomoči do popolne oskrbe), ki so prvotno razporejene po štirih naseljih (Nova vas, Krkaveč, Puče in Sv. Peter). Glede na število ostarelih na obravnavanem območju je kapaciteta doma 100 postelj. Porazdelitev števila postelj po naseljih je odvisna od velikosti naselja ter od obstoječega stanovanjskega fonda, kjer se razpršeni dom umesti (preprečimo novogradnje). Z razpršenim domom za ostarele se ustvari tudi okoli 25 novih delovnih mest (negovalci, fizioterapevti, zdravnik, kuharji ...), ki so v prvi vrsti namenjena mlajšim osebam. S stalno naselitvijo mladih družin bi lahko v prihodnje izboljšali starostno strukturo in tako ponovno oživili naselja.

Slika 1: Grafični prikaz staranja prebivalstva v izbranih naseljih

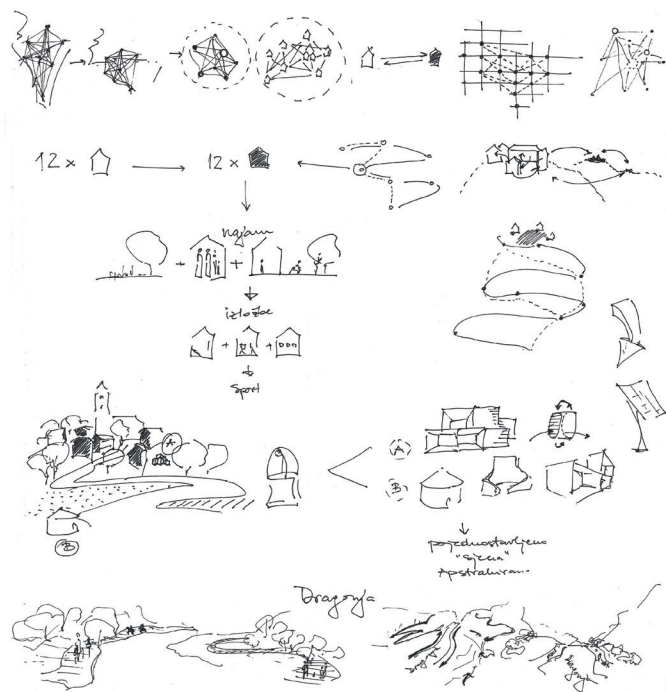
Infrastruktura oživljanja

Lara Brmbolić, Af, Sveučilište u Zagrebu

Istra se kao geografska cjelina sa svojim raznolikostima i obilježjima proteže kroz tri države. Međutim, granice koje Istru dijele na slovensku, hrvatsku i talijansku su samo političke, a spajaju ih zajednički običaji, prirodna bogatstva i kulturna baština. Koncept oživljavanja praznine obuhvaća, arhitekturu odnosno izgrađenu strukturu, ali i vanjski, neizgrađeni prostor - krajobraz. Rijeka Dragonja, hrvatsko-slovenska granica, umjesto razdjelnice postaje poveznica.

Poticaj za ovaj koncept su i brojne napuštene kuće istarskih sela koje su prepoznate kao prostorni potencijal. Povezuju se tematskim stazama, ovisno o obilježjima, u tematske podcjeline. Mreža se postupno širi doprinoseći održivom razvoju. Na primjeru mjesta Padna prikazuje se idealni oblik suradnje među zajednicama – sustav povezanih kuća i parcela s različitim disperziranim funkcijama (hotel/smještaj, sportski kamp, rehabilitacijski centar, ekološko-umjetnički kamp). Lokalne pješačke, biciklističke, jahačke i "trim" staze, prilagođene svim dobnim skupinama, predstavljaju poveznice područja prolazeći tematskim putevima kroz krajolik. Na križanjima dobivaju info punktove s dodatnim sadržajem.

Ovakav koncept unaprijeđuje uvjete života lokalnog stanovništva, uspostavlja suradnju kroz razne aktivnosti. Uvođenje novih sadržaja i sportsko-rekreacijskih površina umrežuje prostor na mikro i makro razini, što rezultira privlačenjem turista i novog stanovništva u zaleđe Istre.

Slika 1: Revival by connecting

Naravna in kulturna dediščina - KS Šmarje

Petra Cetin, UL FGG, Ljubljana

V slovenski Istri je oblika hiš in vasi nekoliko drugačna kot drugje v Sloveniji. To območje je bilo v zgodovini pod velikim italijanskim vplivom, zato se je izoblikoval tudi poseben slog hiš. Ulice v vaseh ljudje opišejo kot starinsko verzijo vrstnih hiš, ki zaznamuje gradnjo mest in naselij v Italiji. Ta posebni slog so zato obvarovali in danes predstavlja kulturno dediščino, ki jo najdemo v skoraj vseh vaseh na območju slovenske Istre. V kartah je kulturna dediščina prikazana po območjih, točke pa označujejo posebnosti. Slednje so lahko arhitekturno zanimive hiše, pokopališča, cerkve, spomeniki, arheološka najdišča, vodna zajetja, stare šole ... Torej vse, kar predstavlja zgodovino in sedanost ljudi na tem območju. Kulturna dediščina je za turiste zanimiva, a ne nujno tudi glavna znamenitost teh vasi. Znamenitost ni samo posebna arhitektura – to je namreč tisto, po čemer so vasi znane. V vasi Krkavče je na primer glavna znamenitost Krkavški kamen, monolit iz obdobja antike. Znamenitosti v vaseh so različne, bodisi cerkve, posebni izdelki, razgledi na okolico ... V slovenski Istri so tudi območja naravne dediščine. Največje je ob reki Dragonji. Z določanjem območij naravne dediščine zavarujemo posebne oblike naravnega okolja, h katerim prištevamo reke, stele, gozdove, jame in podobno.

Slika 1: Krkavški kamen

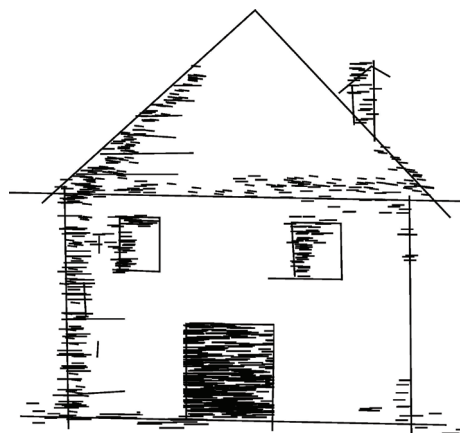
Prazne hiše

Katarina Čirič, UL FGG, Ljubljana

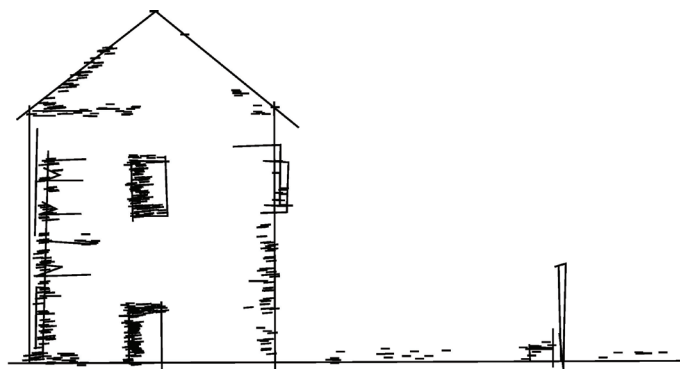
Z naslovom »Življenje v istrske vasi!« smo nakazali velik problem Istre. Gre za vasi, kjer živi malo ljudi, kjer so prazne hiše in kjer zemljišča čakajo na novo življenje. V nadaljevanju sta predstavljena dva možna scenarija razvoja praznih hiš. Glavno izhodišče obeh je lastništvo občine nad objekti, saj bi ta skrbela za širšo družbeno korist pri porabi sredstev, ki bi jih dobila od najemnin.

Prazna hiša, ki ji ne pripada večje obdelovalno zemljišče, lahko služi kot objekt za v najem. V prazne hiše se lahko naselijo ljudje, ki nameravajo v njih bivati dlje časa ali pa hišo najamejo le za čas sezone. V obeh primerih najemniki plačujejo najemnino, ki se zbira in služi ali za nadaljnjo obnovo teh hiš ali za obnovo občinskih objektov, infrastrukture, ipd. Drugi pomemben scenarij pa je prazna hiša kot družbeni center s pripadajočim trgov ali le kot zbirališče ljudi. Ta prostor bi služil organizaciji raznih dogodkov, prireditev in razstav, ki so v širšem družbenem interesu. Namen takega objekta je povezovanje skupnosti, vaščanov. Gre za center druženja, izmenjave znanja, tradicije, informacij ipd. Tak prostor je pomembno stičišče več generacij in služi predvsem povezovanju sokrajanov.

Prazna hiša tako ne pomeni vedno propada, lahko je priložnost za razvoj. Ob povezovanju vaščanov, krajevne skupnosti in občine lahko večina objektov zaživi. Naselje postane prepoznavno v širšem okolju, kar vodi v razvoj turistične ponudbe. Rezultat je kompakten prostor z ohranjeno naravno in kulturno dediščino ter prepoznavno noto.

Slika 1: Apartma

Slika 2: Družbeni center s trgov

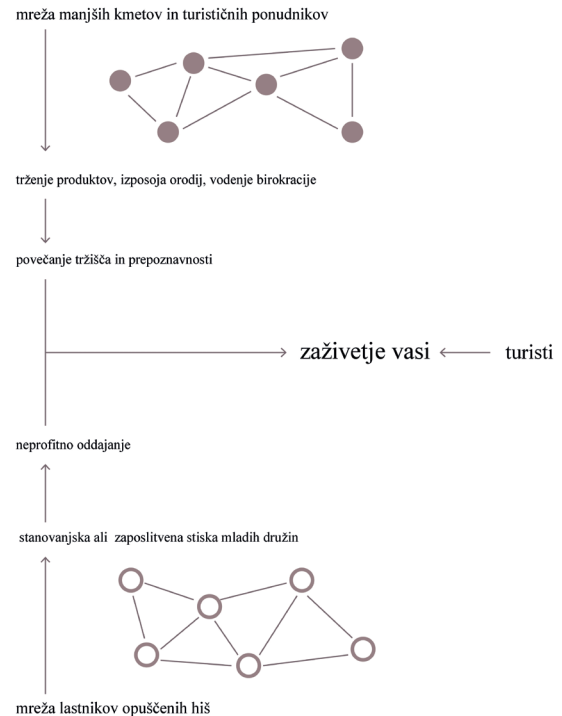
Življenje v istrske vasi

Vlasta Damjanovič, UL BF, Ljubljana

Na delavnici smo oblikovali prispevke k strategiji razvoja podeželja v slovenski Istri. Preko predavanj različnih deležnikov, terenskega ogleda in analiz smo ugotovili, da so si mnoge istrske vasi podobne. Strnjene vasi so razpršene na slemenih gričevij, obdane s kulturno krajino, imajo značilno arhitekturo oz. vidne sledi tradicionalnih obrti, vse pa imajo vedno večjo težavo z odseljevanjem prebivalcev in naraščajočim številom praznih hiš. Problematiko praznih hiš smo prepoznali tudi kot velik potencial in jo vzeli za izhodišče naše strategije.

Poglavitni cilji so ohranjanje kulturne krajine in stavb ter povrnitev prebivalstva v vasi z upadom. To bi izvedli s spodbujanjem kmetijstva in tradicionalnih obrti, medgeneracijskega sodelovanja, ki bi reševalo tudi stanovanjsko in zaposlitveno situacijo mladih. Z mreženjem naselij in skupno promocijo bi povečali turistično ponudbo in potrebo po kapacitetah.

Novo rabo praznih hiš smo tako predvideli s tremi scenariji. V njih je lahko turističen apartma, družbeni center s pripadajočim trgov, hiša z obdelovalnim zemljiščem pa se nameni bivanju družine, kmetijstvu, obrti. Ti scenariji bi bili izvedljivi na primeru vasi Padna, kjer ima občina v lasti kar nekaj praznih hiš. Čeprav si predstavniki občine želijo le turistične kapacitete, jim vseeno sugeriramo bolj trajnostne rešitve, ki bazirajo na izboljšanju kakovosti vasi s pomladitvijo, obujanjem tradicij, trajnostnim kmetovanjem in mobilnostjo, turizem pa ostane vzporedna dejavnost.

Slika 1: Strategija

Povezava Puče - idejna rešitev

Anita Ferlin, UL FGG, Ljubljana

Skica prikazuje povezavo med naseljem Puče in obravnavano parcelo, ki meri približno 17 ha. Prednost parcele je v tem, da je v enem kosu in posamezne parcele niso razdrobljene po celotnem naselju. Parcelo želimo izkoristiti tako, da bi se na njej ustvarilo društvo, ki bi delovalo tako na področju izobraževanja kot tudi oddaje zemlje v najem. S tem bi poskušali povečati privlačnost naselja za obstoječe prebivalce kot tudi prepričati nove, ki bi se v naselje preselili za stalno. Na parceli bodo skupne površine in površine v najem. Na skupnih površinah je predviden večnamenski objekt, ki ga bomo lahko izkoristili kot učni prostor in kot prostor za shranjevanje orodja in pridelkov, ter trajni nasadi, za katere bodo skrbeli vsi člani društva. Društvo je namenjeno domačinom in tudi vsem ostalim iz bližnje in daljne okolice, ki želijo osvežiti znanje in se tudi kaj novega naučiti. Lokacija parcele je na zelo dostopnem mestu, blizu naselja, in je torej za dostop do parcele že poskrbljeno. Prav tako ne bo težav s povezavo na električno in vodovodno omrežje, saj to omogočajo bližnje naselje Puče in bližnje obstoječe hiše/vikendi.

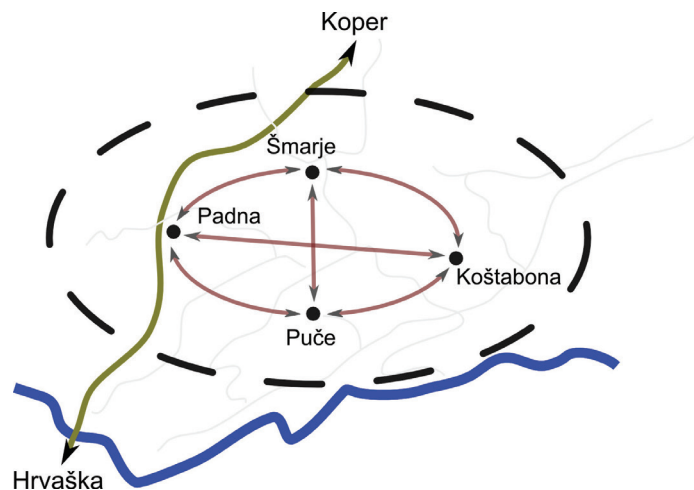

Slika 1: Skica povezave

Regionalni pogled na razvoj vasi v Šavrinih

Davor Grabar, UL FGG, Ljubljana

Šavrinsko gričevje je pretežno gričevnato območje skrajnega severozahodnega dela Istrskega polotoka. Na tem območju se precej na široko odpre reliefno drugačna pokrajina, kjer se vasice v gričevju nahajajo na grebenih nad strmimi dolinami. Zaradi specifičnosti območja je v zadnjem času opazen trend odseljavanja in praznjenja stanovanjskih objektov, zato je nujno treba podati smernice razvoja in nabor ukrepov, ki bodo prebivalce zadržali na tem območju in dodatno privlačili prebivalce od drugod. To bi dosegli s povezovanjem vseh vasi znotraj Šavrinskega gričevja, ki bi tvorile neko novo funkcionalno enoto. Vsaka vas bi prispevala tisto, kar je specifično zanjo, in bi tako ostalim vasem ponudila storitve, ki jih prej ni bilo ali pa je bil dostop do njih v večjih urbanih središčih preveč oddaljen. Poseben poudarek bi bil na kmetijstvu, ki je tukaj močno prisotno in dobro razvito. Razvoj kmetijstva bi temeljil na tradicionalnih in ekoloških tehnikah, ki bi jih podpirali raziskovalno-izobraževalni centri in centri za pomoč pri kmetovanju. Ti bi ponujali znanje, semena ter mehanizacijo za kmetijsko obdelavo. Eden temeljnih problemov kmetijstva so pridelovalne površine, ki so večinoma v lasti lokalnih skupnosti oz. države, pridelovalci pa jih lahko dobijo v najem, saj so predraga za odkup.

Slika 1: Model povezovanja

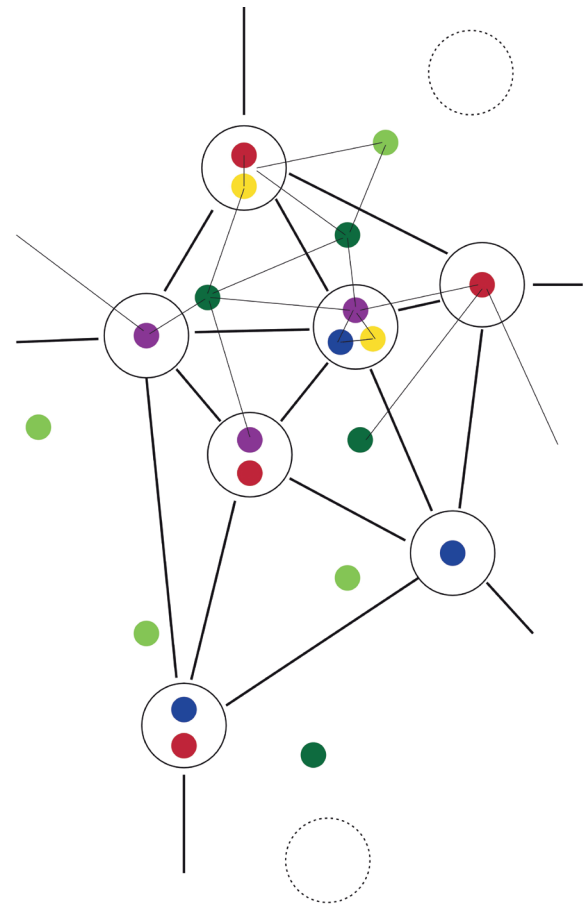
Razpršenost - povezovanje

Lara Giglić, UL BF, Ljubljana

Razpršenost – povezovanje ... kontradikcija kot koncept razvojnega programa podeželskih območij v notranjosti Istre, ki trenutno delujejo kot samostojne, med seboj nepovezane, včasih si celo konkurenčne entitete. Preko povezovanja med naselji, funkcionalnega in programskega, bi območje obalnega zaledja pridobilo na vrednosti ter privlačnosti, tako za lokalne prebivalce, kot turiste.

Naš predlog je oblikovanje tematskega parka, znotraj katerega so povezave vzpostavljene preko več-nivojske razpršenosti. Park presega državne meje in dolino reke Dragonje ne dojema kot bariero, temveč kot vezni člen med državama, če je o nacionalnosti tu sploh smiselno govoriti. Nivoji zajemajo lokalno prebivalstvo, ekonomijo, gospodarstvo, infrastrukturo, turistično ponudbo in obiskovalce. Odražajo se v obliki razpršenega hotela (sklop nastanitvenih kapacitet v okviru več naselij), razpršenega doma za upokojevce (v obstoječe vaško tkivo vpete sobe, stanovanja za upokojevce s spremljajočo skupno infrastrukturo, med katerimi se giblje medicinsko osebje), razpršene trgovine (potujoča trgovina z opredeljenimi postojankami v mreži naselij), razpršene restavracije (tržila bi se lahko kot kulinarično doživetje osrčja Istre, ki bi nudila obrok v dobesedni obliki več "hodnega" menija – vsako jed bi gostje pojedli na drugi lokaciji, v drugem naselju), kot tudi v že obstoječi razpršenosti naravnih gradnikov (vinogradov, oljčnikov, agrarnih površin) ter naselij samih.

Slovenska, hrvaška ali italijanska, ena je, ISTRA.

Slika 1: Shematični prikaz večnivojskega povezovanja razpršenih elementov

Zemlja povezuje

Tomislav Krnač, UL BF, Ljubljana

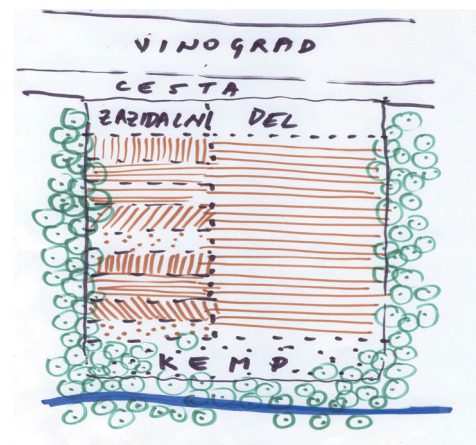
Skupina se je predvsem ukvarjala z parcelo velikosti približno 3ha, ki je ena izmed redkih ohranjenih parcel takšne velikosti na Istrskem podeželju. Parcela ima prisojno lego, kar omogoča kmetijstvo na le-tej. Glavna naloga, ki bi jo parcela „opravljala“ bi bilo povezovanje kmetov Istrskega zaledja, v društvo, ki bi kot tako bilo konkurenčnejše na trgu, ter bi ozaveščalo prebivalce o pomenu in lepoti Istrskega podeželja.

Oblikovanje parcele naj bi bilo takšno, da ohranja vse krajinske značilnosti Istrskega podeželja, ter bi se tako smiselno vključila v značilno kulturno krajino. Pri oblikovanju je potrebno upoštevati vse krajinske gradnike, ki so prisotni na in v bližnji okolici parcele. To so predsem kmetijske površine in njihova razporeditev v prostoru, gozdni klini, voda, relief, ter grajene strukture. Ker je parcela leži na delu kjer je kmetijstvo izrazito prisotno, je potrebno upoštevati vse značilnosti teh kmetijskih parcel, ki so tradicionalne za Istrsko podeželje. Tako je potrebno primerno izvesti terasiranje terena za oljčnik, izbirati avtohtone vrste sadja, trte ipd.

Idejna rešitev parcele temelji na misli, da zemlja povezuje, in sicer na način, da je parcela razdeljena na dva dela, en del parcele bi namenili oddaji manjših parcel, ljudem, ki nimajo svojih vrtov, in bi se radi povezali s skupnostjo. Parcele bi delovale kot skupinski vrt, dokler bi se v drugem delu gojila monokultura, katera bi prinesla več pridelka, mogoče za trženje. Vsi, ki bi najeli parcelo, bi tako imeli delež tudi v tej večji parceli. Tako bi lahko pridelovali hrano na svoji parceli, ter bi z delom parcele, ki jo delijo z ostalimi lahko ustvarjali dobiček.

Ker bi radi povezovali ljudje smo osmislili tudi delavnice izobraževalne dneve, kjer bi se ljudje učili ne le o pridelovanju hrane, ampak bi se delalo tudi na večanju zavesti o pomenu kulturne krajine, trajnosti, samovzdržnosti in naravi. Za ta namen smo osmislili izobraževalni center- objekt, ki je umeščen v zgornji del parcele. Razen izobraževalnega namena, objekt ima še funkcijo servisa za uporabnike vrtov, ter ima majhno predelovalnico za monokulturo ki se bo gojila in tržila.

Ker ne želimo da bi novi center bil zaprt za širšo javnost v vznožju parcele, ob stiku z vodo načrtujemo območje za kemp, kjer bi turisti lahko doživeli Istrsko naravo, ter se udeležili ali delavnic ali bi na svoji koži isprobali kako je to pridelovati lastno sadje in zelenjavo.

Slika 1: Izraba parcele

Summing up the workshop

Maria Kupryjaniuk, Warsaw University of Technology

During the workshop we touched upon many expansion opportunities for the selected area of Istria. We worked in an international group consisting of students from Croatia, Slovenia and Poland. The issue of our work was associated with the creation of a well-functioning grid of small towns.

Our idea was to combine, or rather not disconnect this area through the border. Istria is region located for both the Slovenian part as well as Croatian. Climatic conditions, characteristic way of building and lifestyle are similar. Therefore, it is not right to divide administratively into the parts this region. Good idea would be to use and to develop exist assets, to increase their potential and to locate those that have not yet exist in the area.

The most important issue of this article is to create a properly functioning network through the development of each of them and good connections between them. This situation can be observed both on a small example of Istria, as well as an example of the whole country or continent. The better the development of small centers and links between them, the greater the potential of the area.

Slika 1: Diagram of villages worthy of interest

Tematski park - Dragonja povezuje

Mateja Nosil, Af, Sveučilište u Zagrebu

Tematski park Dragonja povezuje povezuje naselja na brežuljcima slovenske i hrvatske Istre koja omogućavaju ostvarivanje koncepta raspršenosti pojedinih sadržaja (hoteli, starački domovi, restorani, igrališta, mobilne trgovine).

Na sjevernim padinama brežuljaka nalaze se šume, a na južnim maslinici i vinogradi. Predlaže se sadnja novih kultura (ružmarin, lovor...), uvođenje alternativnih oblika povezivanja te rekreacijski i rehabilitacijski turizam. Ostvaruju se različite prostorno-doživljajne sekvence, određene putevima te mjestima zadržavanja. Put i mjesto programirani su u skladu s obilježjima prostora (zatečeno stanje, klima, agrikultura, topografija i način korištenja).

Putevi pretpostavljaju uobičajene i alternativne načine kretanja te ispreplitanje staza i aktivnosti mještana i turista. Bili sami ili u društvu, šecemo li, vozimo se biciklom ili jašemo na različite načine doživljavamo prostor. Staze prolaze kroz polja vinograda, maslina i novih kultura te omogućavaju upoznavanje specifičnih mjesta, mirisa, atmosfera i osjećaja. Formiranjem i nizanjem mjesta zadržavanja naglašava se koncept kretanja, određuje njegova dinamika te potiču različiti osjećaji. Npr. za bicikle se postavljaju bumperi, kaskade, staze u boji, za konje prepreke, pojilišta, uz maslinike fontane za okrijepu izletnika i sl.

Rijeka Dragonja opskrbljena je novim programom. Plitka rijeka omogućava jahanje po samom toku, predviđaju se mostovi, prijelazi, solarna stabla za odmor, piknik povezivanje na WiFi...

Slika 1: Tematski park (Vitamini.hr, 2015)

Slika 2: Sprehajalna pot (prirejeno po Koper.si, 2015)

Puče - centar “agro” medicine

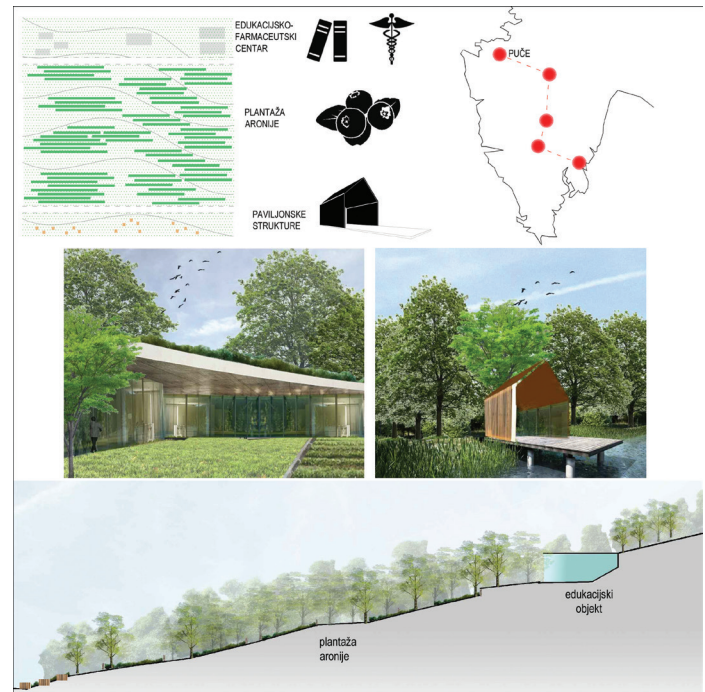
Irena Marković, Af, Sveučilište u Zagrebu

Naselja Slovenske Istre, osobito ona u zaleđu jako su slabo naseljena radi migracije stanovništva prema obalnim područjima. Upravo radi nedostatka stanovništva ta naselja ne mogu u potpunosti ostvariti postojeće potencijale i ponuditi nove sadržaje koji bi privukli novo stanovništvo. Jedno od tih naselja je i Puče. Glavni cilj je osmisliti drugačiji sadržaj koji će Puču dati novi i jedinstveni identitet.

Aronija je izuzetno prilagodljivo bobičasto voće koje se s uspjehom može uzgajati u područjima oštre kontinentalne klime te na tlima koja nisu pogodna za uzgoj drugih vrsta. Aronija se naziva i namirnicom budućnosti jer ima izrazito veliku ljekovitu moć za ljudski organizam, a tržište oblikuje proizvodima od aronije.

Puče ima potencijal sadnje plantaža aronije, a upravo jedna takva bi se i zasadila na zadanoj lokaciji. Kao popratni sadržaj plantaže izgradio bi se farmaceutsko-edukativni centar. Centar ima mogućnost razvijanja zdravstvenog turizma te može potencirati buduće doseljavanje novog stanovništva. Organizacijski na parceli bi se nalazili centar, gospodarski objekti i proizvodni a ostatak parcele je plantaža organizirana u gredice. Uz potok, koji se nalazi na samom dnu parcele, mogu se organizirati mali montažni paviljoni / privremeni kiosci.

Zahvaljujući takvom sadržaju, Puče može postati regionalni centar za istraživanje i liječenje i povezati se sa sličnim centrima u Hrvatskoj i Sloveniji.

Slika 1: Vizualizacija

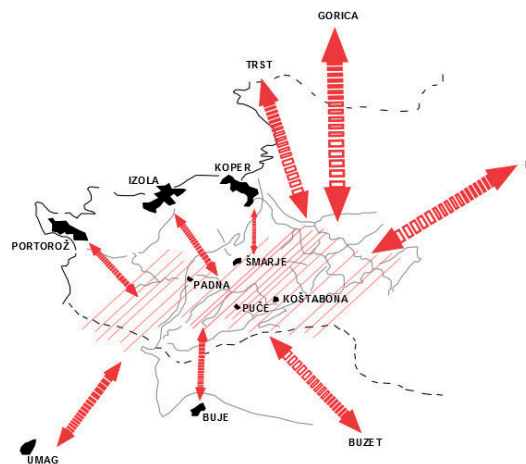

Kooperativa

Nika Matičič, UL FGG, Ljubljana

Koper, Izola, Portorož in Buje so zaledni kraji, ki so samozadostni in vir interakcij s sosednjimi, manjšimi krajevi. So točkasto razporejeni in ne kažejo linijskih povezav. Padna, Puče, Šmarje in Koštabona so manjša naselja znotraj zaledja in so odvisna od tako imenovanih zalednih krajev. Naša vizija je večje zaledne kraje obrniti proti krajem v notranjosti in jih tja usmerjati, saj bi to prispevalo k boljšemu razvoju obojih. Za začetek bi bilo treba z medsebojnim sodelovanjem združiti naselja znotraj zaledja. Ti bi postali vir interakcij, nato bi jih postopoma navezovali na večje kraje. Seveda pa bi delali tudi obratno, večje bi navezovali na manjše. To bi bil glavni povod dvosmernosti. S tem bi manjši postali prepoznavni in obiskani, krepil bi se lokalni duh in razvoj. Te kraje bi povezovali na podlagi kooperative, kjer bi bil glavni moto usluga za uslugo. Tako bi potekale različne interakcije tudi med prebivalci različnih profilov.

S tem bi še dodatno nadgradili funkcionalno povezanost notranjosti z Obalo in okrepili Istro kot celoto.

Slika 1: Shema povezovanja

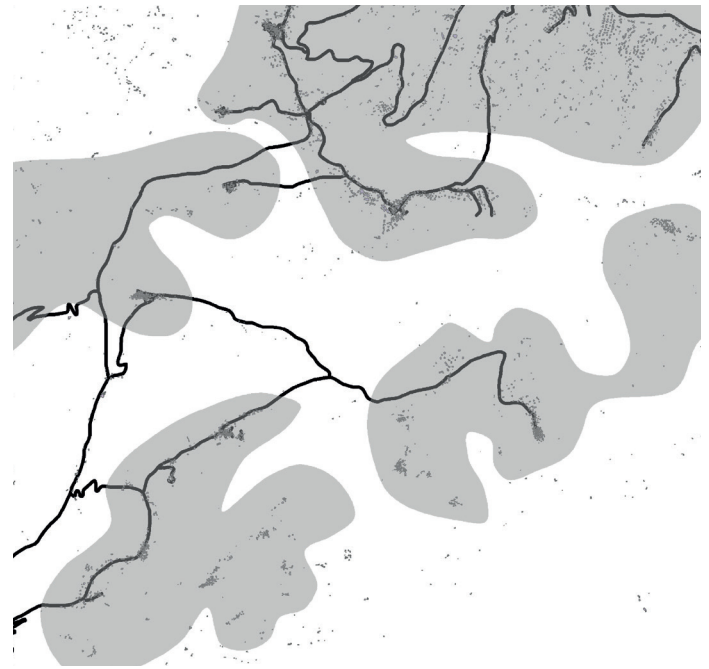
Puče - povezovanje naselij in mobilnost

Gašper Okršlar, UL FGG, Ljubljana

Obravnavano območje je glede dostopnosti dokaj specifično; gre za izrazito razgibano konfiguracijo terena, ki jo dopolnjuje razgibana mreža naselij. Ta imajo večinoma slemensko lego, povezana pa so z omrežjem dokaj ozkih cest, ki dosegajo naklone preko 10 %. Zaradi strmin so vzponi urejeni s serpentinami, kar otežuje dostop z večjimi vozili. Avtobusni prevozi so prisotni, vendar redki, namenjeni pa so predvsem povezavi z obalnimi pasom.

Koncept povezovanja malih pridelovalcev v konkurenčno in oskrbno zanesljivo entiteto (društvo) je v prvi vrsti namenjen prebivalcem posameznih vasi in v primeru širitve predvideva povezovanje sosednjih vasi. Zaradi specifik naselij in narave dela v kmetijstvu je vključevanje trajnostne mobilnosti v rešitev oteženo. Javni prevoz je sporen z ekonomskega vidika in z vidika dostopa do parcele, kolesarstvo pa je na območju prisotno predvsem kot oblika rekreacije in zaradi konfiguracije terena ni primerno kot primarna metoda mobilnosti. Možna rešitev je »carpooling«. Za enkratne dogodke z večjo udeležbo bi bilo smiselno organizirati prevoze, ki bi povezali naselja v mreži (tudi čezmejno) in ponudili možnost trajnostnega dostopa tudi zunanjim obiskovalcev.

Zaradi naštetih razlogov ocenjujemo, da je posamezna celica v mreži pridelovalcev omejena z maksimalno petnajstminutno razdaljo, zato predvidevamo oblikovanje novih celic v bolj oddaljenih vaseh, ki bodo med seboj povezane, povezave pa bodo verjetno bolje delovale na lokalni kot na čezmejni ravni.

Slika 1: Shema povezovanja

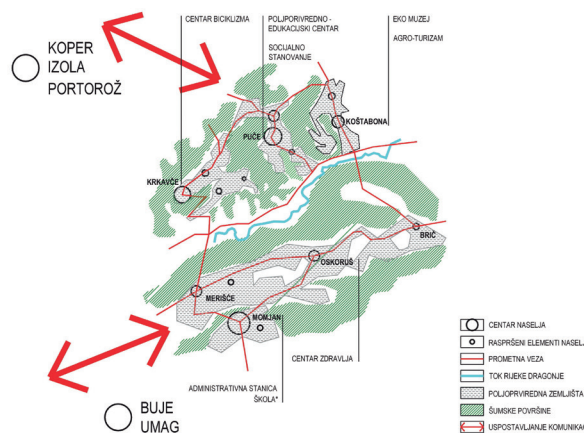
Puče - kooperativnost

Ana Oršiček, Af, Sveučilište u Zagrebu

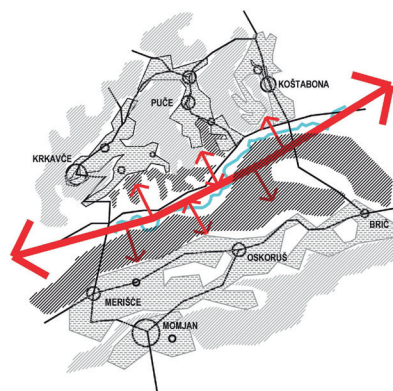
Pojačani razvoj obalnih gradova doveo je do propadanja naselja u zaleđu Istre. Cilj konceptijskog rješenja je aktiviranje procesa koji će potaknuti razvoj kontinentalnih naselja sjeverne Istre te stvoriti karakteristično područje s potencijalom uključivanja u turističku ponudu. Kao model revitalizacije predlaže se organiziranje poljoprivredne zadruge. Zadrugu čini mreža naselja povezana prema specifičnostima proizvodnje, koja distribucijom svojih proizvoda ostvaruje kružnu vezu između obale i njenog opslužujućeg područja stvarajući mu uvjete za život i rad.

Jedan od scenarija razvoja naselja Puče unutar zadruge je povezivanje s naseljima unutar pograničnog prostora Hrvatske i Slovenije u pojas između kojeg se proteže dolina rijeke Dragonje. Ideja se temelji na uvažavanju lokanih specifičnosti i njihovoj nadgradnji. Napušteni objekti unutar naselja prenamjenjuju se u objekte socijalnog stanovanja u zamjenu za obrađivanje zemlje kako bi se očuvao agrarni karakter i efikasnost. Dolina rijeke Dragonje omogućuje povezivanje pograničnog područja s izmjenom doživljaja krajolika u jedinstveni sustav koji živi na toj izmjeni i jača svijest lokalnog i novog stanovništva o jedinstvenosti teritorija unutarnje Istre.

Predloženi scenarij pridonio bi stvaranju prepoznatljivog područja Istre, očuvanju i nadogradnji njenog identiteta temeljenog na zajedničkoj povijesti i prirodnim karakteristikama te održivi razvoj pograničnog područja uz uspostavljenu vezu s obalom.

Slika 1: Prostorno povezivanje zadruge

Slika 2: Usustavljanje veza na temelju potencijala doline reke Dragonje

Povezovanje širšega prostora

Ana Plavčak, UL FGG, Ljubljana

Z Obale prehajamo na istrsko podeželje, kjer ne manjka slikovite kulturne krajine, razgibanega reliefa in vasic, oddaljenih od mestnih središč. Zato so avtobusni prevozi redki, to pa otežuje življenje vaščanov. Predstavili smo tri trajnostno naravnane rešitve. Na območju bi uvedli timsko vožnjo, t. i. Prostofer. Gre za posredovanje prevozov starejših občanov. Za širjenje turistične in lokalne ponudbe bi dodali še organizirane »shuttle« avtobuse kot tudi električna kolesa, ki so varčna, okolju prijazna in primerna za premagovanje hribovitih območij.

Pri povezovanju širšega okolja si prizadevamo za preplet različnih poti in kulturne krajine, kar mimoidočemu daje občutek pestrosti. Na stiku različnih kmetijskih zemljišč in sprehajalnih poti se odpira priložnost za umestitev počivališč. Poleg osnovne urbane opreme bi bila počivališča opremljena še s turistično-informacijsko karto za lažjo orientacijo. Druge informacije bi popotniki prejeli na info točkah v vsaki vasi.

Na območju Padne bi umestili krožno pot, ki bi se navezovala na domačo obrt, kmetijske in kulturne dejavnosti, tradicionalno kulinariko kot tudi kulturno dediščino. Menimo, da istrska dediščina ni dovolj promovirana. V krajino bi umestili več štern in kažunov, ki so redkejši v severni Istri. Za večjo prepoznavnost bi lahko poleg obstoječih tradicionalnih dogodkov tedensko izvajali še ulični sejem, kjer bi se prodajala istrska kulinarika, izdelki domače in umetnostne obrti ter izmenjavale izkušnje.

Slika 1: Kažun kot postajališče

Slika 2: Postajališče

Hemp meditation house

Ana Pljušec, Af, Sveučilište u Zagrebu

Jedan od glavnih problema ovog područja je depopulacija, velik broj napuštenih kuća i nedostatak gospodarskih djelatnosti koji bi privukli stanovništvo na trajno doseljenje.

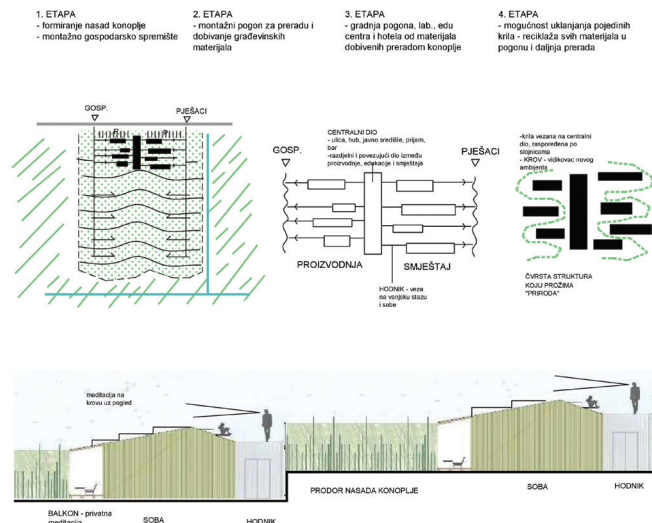
Cilj je uz postojeće brojne autohtone atrakcije osmisliti i ponuditi odmak od tradicije, jedinstvenost i inovativnost koja će afirmirati Puče kao centar i ishodište aktivnog turizma cijele regije. Istovremeno ideja je da taj novi program na sebe veže gospodarski oporavak područja, da uključuje i neke druge grane gospodarstva koje će ljudima omogućiti zaposlenje i smještaj za trajno doseljenje.

Okosnica koncepta je industrijska konoplja, biljka korov koja ne iziskuje nikakve posebne uvjete za uzgoj, nije ju potrebno tretirati, a preradom se dobivaju proizvodi visoke tržišne vrijednosti.

Osnovna ideja je na zadanoj lokaciji napraviti nasad industrijske konoplje te pogon za preradu (otvaranje novih radnih mjesta) koji bi uključivao i edukacijski centar.

Pogon za preradu može proizvesti gotovo sve potrebne građevinske materijale za izradu hotela i ostalih planiranih sadržaja (konopljin beton, krovna obloga i građa, termo izolacija, podovi, stolarija, namještaj). Na taj način prisutna je specifičnost izgradnje, s novim inovativnim ekološkim materijalima te uz jedinstven ambijent nasada konoplje dobiva se specifičnost turističke ponude.

Uz nasade i pogon planirani hotel teži suživotu s prirodom, privlači ekološki svjesne pustolove, potiče na rekreaciju i zdrav život.

Slika 1: Faze

Demografija in ciljne skupine

Eva Primožič, UL FGG, Ljubljana

Naš glavni cilj je bil oživitev naselij s priseljevanjem na obravnavanem območju. V analizo smo vključili slovenska in hrvaška naselja, ki predstavljajo zaledje dveh večjih mest na priobalnem pasu (Kopra in Umaga). Trenutno tukaj živi okoli 4000 prebivalcev. Značilen je visok indeks staranja, kar pomeni, da je v naseljih primanjkljaj mladega prebivalstva. Delež prebivalcev starejših od 65 let v povprečju znaša okoli 18 %. Povprečna starost v obravnavanih naseljih na slovenski strani je 43 let.

Maksimalno povečanje števila prebivalstva v naseljih je 20 %. 10 % in 20 % povečanje prebivalstva je za lažje razumevanje numerično predstavljeno v preglednici. Predvideno povečanje števila prebivalstva bi linearno naraščalo v minimalnem obdobju desetih let.

S povečanjem prebivalstva želimo v naseljih ohraniti oziroma vanje pripeljati naslednje ciljne skupine:

- kmete – preživljajo se izključno s kmetijstvom,
- polkmete – kmetijstvo kot dopolnilna dejavnost in zaposlitev v drugih sektorjih,
- mlade družine z otroki – nova delovna mesta bi predstavljal razpršen dom za ostarele in hotel,
- upokojence oziroma gibalno ovirane osebe – starostniki, ki na obravnavanem območju že živijo, in ljudje, ki bi se v sklopu naše vizije razvoja razpršenega doma za ostarele priselili v te kraje.

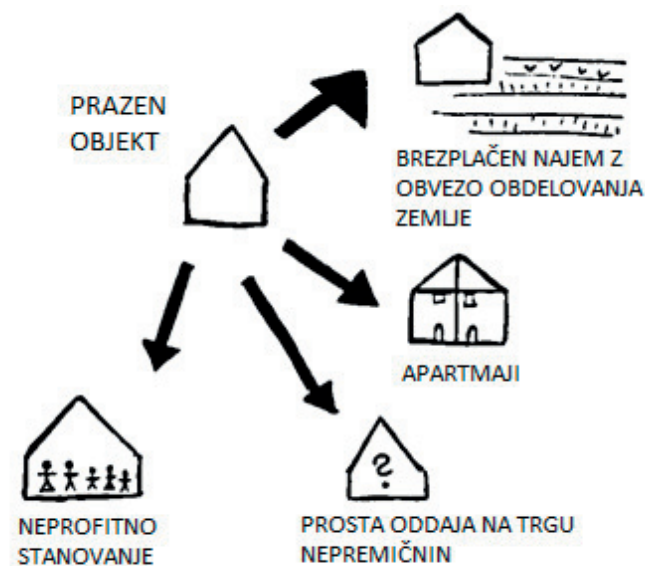
NASELJE	ŠTEVILO PREBIVALCEV	10 % POVEČANJE PREBIVALSTVA	20 % POVEČANJE PREBIVALSTVA
Sv. Peter (SI)	385	39	78
Nova vas nad Dragonjo (SI)	222	23	46
Krkavče (SI)	309	31	62
Puče (SI)	253	26	52
Padna (SI)	182	19	38
Dragonja (SI)	394	40	80
Šmarje (SI)	813	82	164
Pomjan (SI)	174	18	36
Koštabona (SI)	239	24	48
Brič (HR)	13	2	4
Momjan (HR)	283	29	58
Merišče (HR)	59	6	12
Kaštel (HR)	643	65	130
Brdo (HR)	13	2	4
Marušiči (HR)	167	17	34

Slika 1: Demografska slika slovenskih in hrvaških naselij

Potencial praznih objektov v Pučah

Irena Rojko, UL FGG, Ljubljana

Puče so podobno kot druga bližnja naselja zaznamovane z mnogimi praznimi objekti. Prazna sta dva od treh objektov v Pučah, prisoten je lastniški delež občine nad praznimi objekti. Število prebivalcev v Naselju stagnira, glavni trend razvoja pa kaže v smer turizma in kmetijstva, ki ne le ustvarja dohodek za prebivalce, temveč tudi ohranja značilno bogato kulturno krajino. Potencial praznih objektov je smiselno izkoristiti za priselitev novih prebivalcev v Puče. Ti naj bi imeli veselje do ukvarjanja s kmetijstvom in/ali turizmom. Nekateri možni načini zapolnitve objektov so: brezplačen najem objekta z obvezo obdelovanja zemlje, ureditev turističnih apartmajev, prosta oddaja objektov na nepremičninskem trgu in neprofitna stanovanja. Polnjenje praznih objektov mora potekati postopoma in premišljeno, v proces pa je treba vključiti prebivalce Puč. Ključno je njihovo razumevanje smiselnosti takega ravnanja, prepoznati pa morajo tudi koristi, ki jih bodo imeli od razvoja naselja sami. Prebivalci so največji potencial naselja.

Slika 1: Potencial praznih objektov

Resettlement policy

Robert Słowikowski, Warsaw University of Technology

The Istria Peninsula struggles with a problem of deserted places. As in many towns and villages there are still abandoned houses and areas owned by municipality, we proposed a tiered program of local cooperation and appointed four main directions of their management:

- Agricultural use

Retention and improvement of agricultural function in the area is necessary because of protection of traditional landscape and invigoration of local entrepreneurship, for instance in return of an assistance on the work, farmers may allow migrants to live with and learn them new skills.

- Renovation and sell

Some houses located in the most beneficial places should be renovated and then sold.

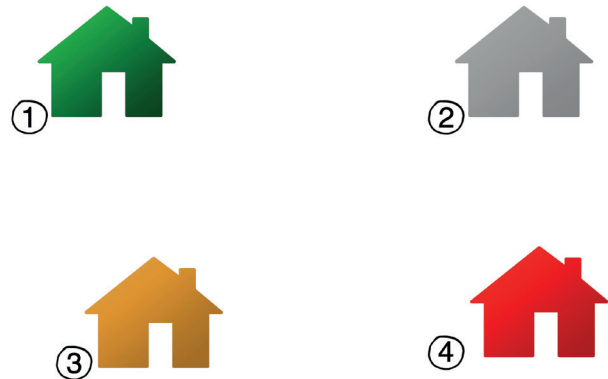
- Sale of houses for business purposes

Building in crucial locations should be destined for business purposes with tax reliefs. The whole area may be equipped with hotels, stores, workshops and other places of services.

- Sale of buildings in the rough

Some of the building located in the sidelines may be destined for any usage. Selling them in the rough will encourage many buyers to recreate them in various ways, but to prevent arising of space chaos there should be followed some restrictions concerning their look and shape.

The main purpose of that resettlement policy is to stimulate local entrepreneurship. Very important is to preserve a traditional character of the area and non-invasively attempt enrich it which can be reached with a plan of the entire area with its functional separation.

Slika 1: Resettlement policy

Dragonja povezuje

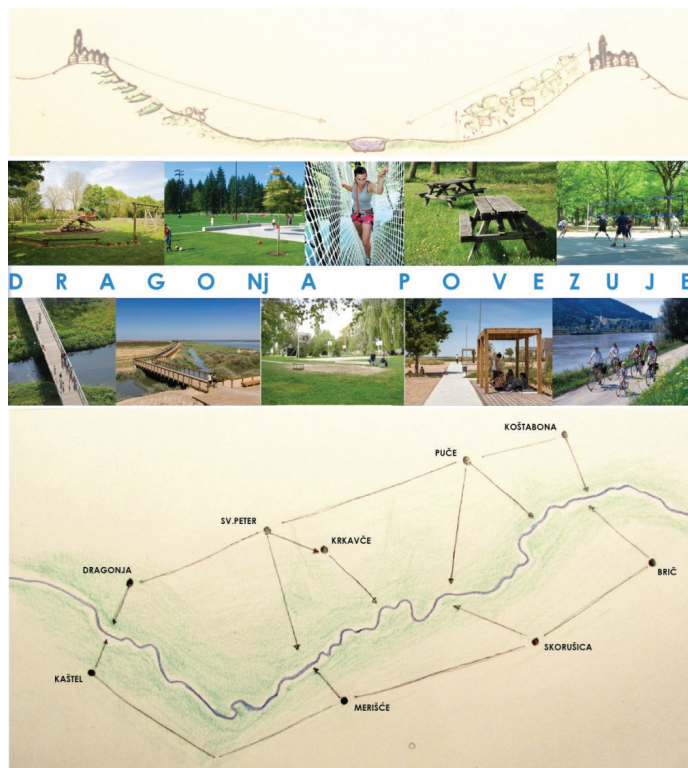
Valentina Štivičić, Af, Sveučilište u Zagrebu

Rijeka Dragonja, koja svojim tokom dugim 28km predstavlja granicu između Slovenije i Hrvatske, potencijalni je izletničko-rekreacijski centar ovog područja.

Pitanje jest: Kako pozitivno djelovati u prostoru pridonoseći kvaliteti života i ponude, a pritom ne narušiti njegovu glavnu značajku – prirodno bogatstvo?

Turizam ovoga područja zasniva se na prirodnim ljepotama i proizvodima, dakle bitno je djelovanjem u prostoru ne uništiti njegovu vrijednost. Radi razvoja potrebno je ostvariti bolju prometnu mrežu. Uvođenjem žičara omogućilo bi se premošćivanje većih visinskih razlika terena, a uređenjem biciklističkih, pješačkih i konjskih staza dopunila bi se turistička ponuda. Razna sportska igrališta, odmorišta i slični sadržaji smjestili bi se uz uređene šetnice i staze kao njihova proširenja postavljena točkasto u prostoru uz cijeli tok rijeke. Razvojem bi Dragonja postala glavna poveznica okolnih naselja, i kao takva, omogućila daljnji zajednički razvoj i suradnju lokalnog stanovništva te prekograničnu povezanost. Ponudom novog rekreacijskoga parka u sklopu doline rijeke Dragonje pridonijeli bi, ne samo turističkoj ponudi, već i kvaliteti te količini sadržaja za stanovnike kojima bi područje rijeke postalo mjesta sastanaka, opuštanja i druženja.

Nužno je prostor planirati uzimajući u obzir njegovu prirodnu određenost, izostavljajući teritorijalno-političke podjele jer tako donosimo utemeljenija i dugoročnija rješenja za krajolik i korisnike.

Slika 1: Dragonja povezuje

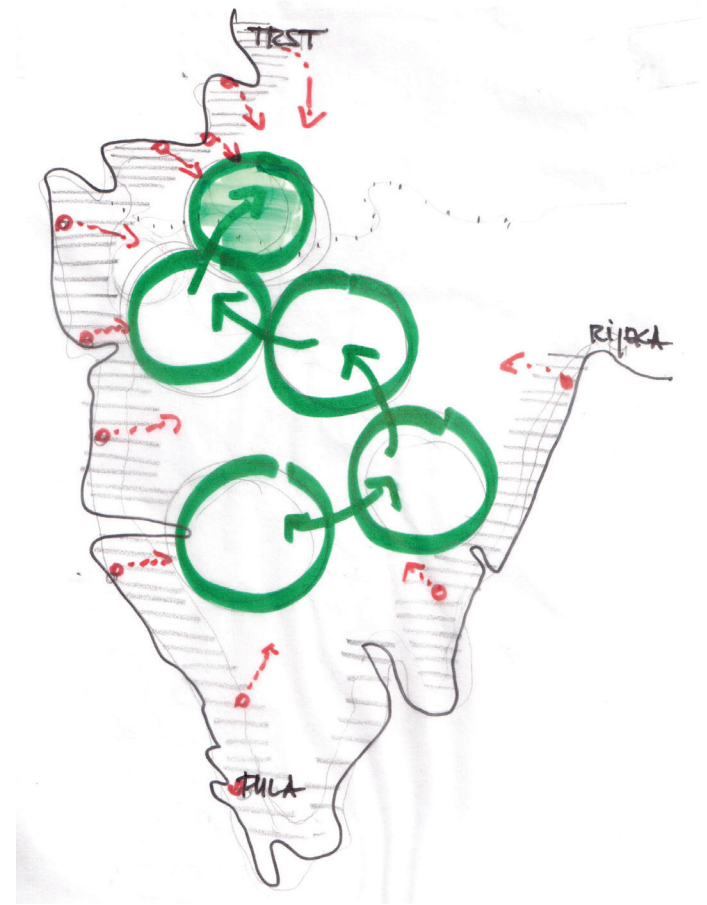
Puče: širitev ideje s parcele na regijo

Maja Weisseisen, UL FGG, Ljubljana

Naloga, s katero se je na delavnici spopadala naša skupina, je bila izdelava rešitve za ožje območje, ki smo jo na delavnici razširili in uporabili na širšem območju. V našem primeru je to pomenilo, da smo kot vhodni podatek za nalogo dobili točno določeno parcelo v Pučah v izmeri približno 17 ha. Rešitev smo razvili in vpeli v širše okolje. Zanimala so nas sovplivanja, ki se pojavijo ob takem posegu v naravo: razmerje etno park-okoliška naselja, razmerje etno park-regija.

Oblikovali smo model, ki predvideva usmeritev v kmetijstvo in izobraževanje, ter vrsto organiziranosti, ki bi lahko upravljala prostor in dejavnosti v njem. Ugotovljamo, da predlagani model lahko obstaja v simbiozi z ožjim območjem, ki ga obdaja. Sledil je prehod s parcele z ožjim območjem na širše območje, ker smo zasnovali naslednja dva koraka rešitve: prvi predlaga aplikacijo obstoječe rešitve na več mest po slovenski in hrvaški Istri, v drugem koraku pa predlagamo združevanje posameznih celic v večjo strukturo, ki bo lažje upravljala imetje in konkurirala na trgu.

Z našim modelom želimo doseči razvoj kmetijskega potenciala Istre, dvig v povezovanju med ljudmi (tudi čezmejno povezovanje), zmanjšati pot hrane in ponuditi prostor za izobraževanje in vzgajanje kadra. Verjamemo, da je potencial velik, in ne zgolj v turizmu. Če pa že razmišljamo o slednjem, pri tem ne smemo zanemariti kakovosti zemlje, na kateri se turizem odvija, temveč moramo poiskati sinergijo med kmetijstvom in turizmom.

Slika 1: Vpetost v regijo

Sklepna beseda

Maja Simoneti in Alma Zavodnik Lamovšek

Namen študentske delavnice je študente približati resničnim načrtovalskim problemom in preveriti sposobnost sodelovanja pri oblikovanju odgovorov na načrtovalska vprašanja v kratko odmerjenem času in pogojih dela na terenu.

Izhodiščna namera mednarodne delavnice, posvečene istrskemu podeželju, se je med pripravami razvila in pozornost delovnih skupin na terenu usmerila v celovito obravnavo razvojnega potenciala območja reke Dragonje, konkretno v kulturno krajino njenega zaledja in posebej v naselji Padna in Puče. Proučevanje aktualnih razvojnih vprašanj in iskanje problemov je po ogledu terena in razgovorih z domačini dobilo obrise dveh konkretnih nalog. Prvo posebej namera lokalne skupnosti, lastnice številnih objektov v Padni, da te objekte prenove in tako ustvari pristno ponudbo turističnih kapacitet, drugo pa ideja lokalne skupnosti v naselju Puče, da edino večjo zazidljivo parcelo v naselju uporabi za razvoj ekološko naravnane turistične ponudbe. Študentje, razdeljeni v štiri skupine, so nalogi obravnavali z dveh smeri, od zunaj navznoter – s širšega prostora proti ožjemu, konkretnemu kraju in načrtovanim posegom – in obratno.

Rezultati kažejo, da je delavnica uspela. Rešitve razkrivajo svež pogled na zadane naloge in izpostavljajo pomen ljudi za razvoj novih programov. Predlogi nedvoumno nagovarjajo predstavnike lokalne oblasti, da naj v pripravo novih razvojnih načrtov vključijo predvsem razmislek o prebivalcih, torej o ljudeh, ki v območju že prebivajo in delajo, in

tudi tistih, ki bi jih v istrska naselja pritegnila nova delovna mesta, dostopna stanovanja in drugi razvojni potenciali istrskega podeželja. Med njimi študentje vidijo tako upokojence kot mlade družine, kreativne posameznike kot potencialne pridelovalce in organizatorje prodaje kakovostne lokalne hrane, da gostincev in ponudnikov drugih storitev in proizvodov ne omenjamo. Možnosti za razvoj so študentje v svojih rešitvah namreč nedvoumno in idealistično – kot je komentirala ena od mentoric na delavnici – povezali z družbeno kohezijo, ki jo zagotavljajo prebivalci, zainteresirani za različne oblike sodelovanja, sovisnosti in povezovanja. Kapital, ki ga predstavljajo objekti in zemljišča, naj bi lokalne skupnosti premišljeno vlagale v razvoj človeškega kapitala ter sledile očitno prepričljivemu vzoru Šmarij. Kot smo izvedeli udeleženci delavnice, v Šmarjah verjamejo, da je za nadaljnji razvoj najbolj pomembno, da se v kraju dobro počutijo domačini. Če bo kraj živ in zanimiv za domačine, bodo prišli tudi turisti.

AVTORJI

Doc. dr. Alma Zavodnik Lamovšek je diplomirala na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani (1990) in študij nadaljevala na področju prostorskega planiranja na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo (UL FGG), kjer je leta 1997 magistrirala, leta 2007 pa doktorirala. Na UL FGG se je leta 1997 zaposlila na Katedri za prostorsko planiranje. Zanjnih nekaj let katedro tudi vodi, leta 2013 pa je na UL FGG prevzela še funkcijo prodekanje za študentske zadeve. Sodeluje v domačih in evropskih projektih (transnacionalni programi sodelovanja in program ESPON). Njeno strokovno in raziskovalno delo je usmerjeno predvsem v raziskovanje poselitvenih sistemov, rabe prostora ter regionalnega razvoja, kar je razvidno tudi iz objav v domačih in tujih revijah ter številnih monografskih publikacijah.

Izv. prof. dr. sc. Krunoslav Šmit diplomirao je 1996. na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Doktor je znanosti u području tehničkih znanosti, znanstveno polje arhitektura i urbanizam od 2006. godine. Na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu predaje kolegije: Urbanizam II (Stambena naselja), Turizam u urbanističkom i prostornom planiranju, i Suvremena urbana istraživanja. Autor/koautor je šest knjiga i jednog udžbenika. Voditelj je znanstvenog projekta Prostorni aspekti razvoja turizma u obalnom području jadranske Hrvatske (2013-2014). Dobitnik je 17 nagrada na urbanističko-arhitektonskim natjecanjima od kojih je šest prvih nagrada. Predstojnik je Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejsznu arhitekturu od 2014.

godine. Član je Hrvatskog povjerenstva za suradnju sa Organizacijom ujedinjenih naroda za prosvjetu, znanosti kulturu od 2014. godine.

Viš. pred. mag. Maja Simoneti je krajinska arhitektka, aktivna prostorska planerka in urbanistična načrtovalka v podjetju LUZ, d.d. (1987), sodelavka Inštituta za politike prostora – IPoP (2009) in predavateljica na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani (2015). Sodelovala je pri pripravi prostorske dokumentacije in različnih strokovnih nalog, tudi presoj vplivov na okolje, za potrebe izgradnje avtocestnega sistema Slovenije, strategije prostorskega razvoja Slovenije in prostorskega razvoja različnih občin. V mednarodnih projektih skupinah se je ukvarjala s prostorsko pismenostjo (R.A.V.E. Space) in razvojem krajine (Vital Landscapes). Raziskovalno se ukvarja z odprtim urbanim prostorom, zelenimi površinami, otroškimi igrišči, vrtničarstvom, tudi pokopališči. V magistrskem delu (1995) se je ukvarjala s participacijo prebivalcev pri urejanju mestnih zelenih površin in razvila posebno občutljivost za vključevanje javnosti v prostorsko načrtovanje, ki pomembno zaznamuje vse njeno delo. Trenutno se osredotoča na nove prakse upravljanja mestnih zelenih površin. O svojem delu poroča na konferencah in z objavami doma in v tujini.

Doc. dr. sc. Sanja Gašparović diplomirala je 1996. na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu gdje od 1998-99 pohađa i poslijediplomski znanstveni studija »Prostorno pla-

niranje, urbanizam i parkovna arhitektura« te 2009 stječe titulu doktora znanosti. Od 2000. godine zaposlena je na istom fakultetu gdje sudjeluje u nastavi vježbovnih kolegija Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu te predaje redovni kolegij Pejzažno planiranje. Sudjelovala je u pet domaćih i međunarodnih znanstvenih projekata. Planer je suradnik Zavoda za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu. Autorski i koautorski sudjeluje u brojnim stručnim radovima u rasponu od prostornih planova do arhitektonskih projekata. U svom stručnom i znanstvenom radu bavi se urbanizmom, prostornim i pejzažnim planiranjem.

V.asist. dr. sc. Lea Petrović Krajnik, diplomirala je 2003. godine na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu gdje je zaposlena od 2004. na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu u svojstvu znanstvene novakinje. U razdoblju 2006. - 2009. polaznica je poslijediplomskog znanstvenog doktorskog studija na Technische Universität u Grazu u Austriji gdje je doktorirala 2009. s disertacijom na temu „Impact of the World Exhibition on Urban and Regional Development“. Kao istraživač aktivno je sudjelovala u realizaciji dva međunarodna i pet domaćih znanstvenih projekata. Uz znanstveni i nastavni rad sudjeluje kao koautor i suradnik u izradi stručnih radova iz područja arhitekture, urbanizma i prostornog planiranja.

Asist. Gašper Mrak (1976) je bil rojen v Ljubljani. Leta 2005 je diplomiral na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani (UL FA). Po letu 2001 je delal na več arhitekturnih in oblikovalskih projektih. Od 2001 do 2011 je delal kot zunanji sodelavec v podjetju Delo-revije kot oblikovalec, tehnični in likovni urednik. Od leta 2010 je zaposlen kot asistent na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani (UL FGG), na Katedri za prostorsko planiranje. Kot asistent vodi vaje iz urbanizma in prostorskega načrtovanja na različnih študijskih programih UL FGG. V letu 2010 se je vpisal na doktorski študij arhitekture na UL FA. Tema doktorske naloge je prostorski razvoj turizma na slovenskem podeželju.

Slavko Mezek, dipl. ing. kraj. arh., je diplomiral na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani (1982). Po diplomi se je zaposlil v podjetju Investbiro Koper in sodeloval pri pripravi prostorskih načrtov. Kasneje je delal na Ministrstvu za okolje in prostor, Uradu RS za prostorsko načrtovanje (1993–2001). Sodeloval je pri pripravi strateških prostorskih načrtov države in obalne planske regije, vodil pripravo prostorskih izvedbenih načrtov nekaj projektov popotresne obnove v Posočju in sodeloval v mednarodnih programih tehničnega sodelovanja. Od leta 2004 dela v Regionalnem razvojnem centru v Kopru, kjer je vodil pripravo regionalnih razvojnih programov, program celostnega upravljanja obalnega območja in mnoge evropske projekte s področij prostorskega načrtovanja, morskega prostorskega načrtovanja, celostnega upravljanja obalnega območja, varstva okolja, upravljanja mestnih središč ipd.

Miha Bevc je univerzitetni diplomirani geograf, trenutno pa zaključuje tudi magistrski študij Prostorskega načrtovanja na Fakulteti za gradbeništvo Univerze v Ljubljani. V času študija je opravljal različna študentska dela s področij statistike, prometa, geodezije in geoinformatike. V letih 2014 in 2015 je sodeloval pri dveh projektih Po kreativni poti do praktičnega znanja (Izdelava testnega primera poročila za spremljanje prostorskega razvoja na lokalni ravni in Načrtovanje kolesarske in sprehajalne poti v Občini Šentrupert). Dnevno spremlja prostorsko načrtovanje v Sloveniji in tujini ter si aktivno prizadeva za večjo premišljenost in funkcionalnost prostorskih ureditev. Njegova področja zanimanja, katerim namerava posvetiti tudi magistrsko nalogo, so kartografija, geografski informacijski sistemi in načrtovanje kolesarskih poti.

Dipl. inž. kraj. arh. (UN) **Tadej Bevk** je po dokončani gimnaziji diplomiral na Oddelku za krajinsko arhitekturo biotehniške fakulteta univerze v Ljubljani (2013), trenutno pa dokončuje magistrski program na istem oddelku. Sodeluje na mednarodnih natečajih in delavnicah. 2013 je s skupino drugih študentov prejel prvo nagrado za mednarodni natečaj Green housing for the future, 2015 pa nagrado Editors Choice na natečaju za spominski park žrtvam sestreljenega letala MH17.

Špela Blatnik je z naslovom zaključne seminarske naloge Primerjava velikih poplav na Radenskem polju in Dobropolju (Struge) diplomirala na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani na Oddelku za geografijo (2013). Po uspešnem zaključku prve stopnje bolonjskega programa se je odločila za nadaljevanje na podiplomskem študiju. Znanje je želela dopolniti na področju urejanja prostora in urbanizma, zato je izbrala magistrski študij Prostorsko načrtovanje na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Praktične izkušnje, znanja, veščine in kompetence je pridobivala prek sodelovanja na posameznih projektih, ki so se izvajali v sklopu programa Po kreativni poti do praktičnega znanja. Leta 2014 je sodelovala pri projektu z naslovom Izdelava testnega primera poročila za spremljanje prostorskega razvoja na lokalni ravni, letos (2015) pa pri projektu Ocena stanja prehodnosti in predlogi izboljšav za vodne organizme na odseku Zgornje Save.

Lara Brmbolić rođena je u Puli 1994. godine gdje je završila srednjoškolsko obrazovanje u Gimnaziji. Trenutno pohađa VI. semestar preddiplomskog studija arhitekture i urbanizma na Arhitektonskom fakultetu u Sveučilišta u Zagrebu. Tijekom godina, pohađa mnoge umjetničke likovne radionice.

Petra Cetin je študentka tretjega letnika Tehničnega upravljanja nepremičnin na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Študentka se je odločila izdelati diplomsko nalogo s področja prostorskega načrtovanja. Sodelovanje pri delavnici je bila osnova za izdelavo diplomske naloge, ki prav tako obravnava razvoj podeželja v slovenski Istri.

Katarina Čirič, diplomirana geografinja, je diplomirala na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (2013), program Geografija. Znotraj programa se je izvajalo terensko delo in razni projekti. Eden od njih se je leta 2011 izvajal pri predmetu Humana ekologija z naslovom Sonaravna sanacija okoljskih bremen kot trajnostno razvojna priložnost Slovenije. Pri projektu so sodelovali tudi študentje in preko evidenčnih listov popisovali degradirana območja po občinah v Sloveniji. Ključna prostorska predmeta znotraj programa Geografija sta bila Regionalno planiranje in Urbana geografija, zaradi katerih jo je začelo zanimati prostorsko načrtovanje. Zato se je po končanem študiju vpisala na Fakulteto za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani, kjer je vpisala magistrski študij prostorskega načrtovanja, ki ga uspešno zaključuje. Med študijem je sodelovala tudi s podjetjem K & Z svetovanje, kjer je izdelala nekaj kartografskega gradiva.

Vlasta Damjanovič je diplomirala na Biotehniški fakulteti, smer krajinska arhitektura (2014), kjer sedaj nadaljuje s podiplomskim študijem. Je aktivna članica Študentskega sveta in Društva študentov krajinske arhitekture. Prakso je opravljala v podjetju LUZ, d.o.o. Udeležila se je raznih študentskih krajinsko arhitekturnih natečajev, sedaj pa sodeluje pri interdisciplinarnem projektu ArchLAB s študenti različnih članic Univerze v Ljubljani.

Anita Ferlin je diplomirala na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo univerze v Ljubljani (2013) in študij nadaljevala na področju prostorskega planiranja na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Študij prostorskega načrtovanja na ljubljanski univerzi zaključuje, saj ji do zaključka manjka magistrska naloga. Za študij geodezije in kasneje prostorskega načrtovanja se je odločila zaradi narave dela, saj jo tovrstno delo, kot kombinacija terenskega dela in dela v pisarni, zelo veseli. Nekaj izkušenj na tem področju je pridobila z delom prek študentskega servisa na Geodetski upravi RS in Geodetskem inštitutu Slovenije.

Davor Grabar je diplomiral na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani na Oddelku za Geografijo (2013), in sicer z diplomskim delom z naslovom Prostorski vidiki razvoja naselja Ptuj v času gospodarske krize. Trenutno je študent podiplomskega študija Prostorskega načrtovanja na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani.

Dipl. inž kraj arh. **Lara Gligić** je diplomirala leta 2014 na Oddelku za Krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, kjer študij trenutno nadaljuje na podiplomski stopnji. En semester se je preko Erasmus študentske izmenjave izobraževala na SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet v Alnarpu, Švedska. V času študija je prejela Priznanje fakultete ter 2 Pohvali fakultete za najboljšega študenta letnika. Redno se udeležuje raznovrstnih študentskih krajinsko arhitekturnih delavnic in natečajev.

Tomislav Krnač, študent 1. Letnika Msc krajinske arhitekture na oddelku za Krajinsko Arhitekturo, Biotehniške fakultete, Univerze v Ljubljani. Na svoji poti učenja pozkuša sagledati krajinsko arhitekturo v vseh njenih področjih in vlogah; od estetskih do načrtovalskih. Zanima se predvsem za sodoben in ustrzen način aplikacije krajinskoarhitekturnih praks v študentskih delih. Nekatera njegova študentska dela so bila izbrana za prezentacijo širši javnosti kot so ureditev promenade Fornače- Piran, ter Park Žiri. Svojo pot učenja je namenil podkrepiti z erasmus+ izmenjavo, ki jo bo opravljal v zimskem semestru 2015/16 v Munchnu.

Maria Kupryjaniuk je študentka na Fakulteti za geodeziju in kartografiju Univerze za tehnologiju v Varšavi. Njena študijska usmeritev je urbanistično planiranje. Trenutno je v okviru programa Erasmus+ na izmenjavi v Sloveniji, kjer opravlja predmet Prostorsko načrtovanje. Pripravnštvo je opravljala pri mestnem svetu Sochaczew na Fakulteti za arhitekturo in prostorsko načrtovanje. Od leta 2014 je delala za podjetji BAUU Architecture Urbanism in Warsaw Development Planning Office SA; pri slednjem je zadolžena za pripravo lokalnih načrtov upravljanja prostora v Varšavi in okolici. Opravila je več tečajev za uporabo programov, kot so: Autodesk AutoCAD, ArcGis, ArcView, EWMAPA, PHOTOSHOP, VisualBasic in Revit.

Suzana Kužatko je diplomirala na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (2013), smer geografija. Magistrski študij je zaradi želje po poglobljenem preučevanju prostora nadaljevala na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo, na smeri prostorsko načrtovanje. V prihodnosti želi delovati na področju nepremičnin in sodelovati pri izdelavi prostorskih načrtov.

Mateja Nosil, bacc. ing. arch. studentica je četrte godine Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Tijekom fakulteta radila je na mnogim idejnim studentskim projektima od kojih je najznačajniji 'Uređenje Zagrebačke ceste', kolegija Planiranje grada, Katedra za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu (2014.), za koji je dobila Pohvalu Vijeća Godišta. Iste godine radi u dva ureda, Rusan arhitektura i 3LHD gdje je radila na projektima izgradnje hotela Bellevue na Malom Lošinj i uređenja perivoja dvorca Kamensko (Rusan arhitektura) te urbanističko idejno rješenje Vodica, tehnički nacrti i izvedbeni projekt Zelenog paviljona Šumarskog fakulteta. Sudjelovala je u organiziranju Think space/ Past forward programa u Zagrebu 2012. godine, a 2013. radila je na projektu Džepni vodič arhitekture Zagreba 2013.

Irena Marković, bacc. ing. arch. 2010. godine upisuje Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Tijekom studija pokazuje interes za projektiranje i prostorno planiranje te u tim područjima ostvaruje svoje uspješnije projekte. Nakon završenog preddiplomskog studija radi u dva biroa: arh. ured „Zeleno-plavo“ (Zagreb) gdje radi na izradi maketa i projektne dokumentacije natječaja i projekta multimedijskog centra „Novi Dvori“ u Zaprešiću te u uredu ING-projekt (Otočac) gdje radi na vizualizacijama i izradi tehničke dokumentacije rekonstrukcije crkve sv. Georgija u Otočcu i izradi projektne dokumentacije za uređenje parka Doma HV-a u Otočcu. Osim rada u birou bavi se i fotografijom te pohađa kolegij fotografije na Studiju Dizajna u Zagrebu. Godine 2014. upisuje Diplomski studij na matičnom fakultetu u Zagrebu.

Nika Matičič, dipl. inž. kraj. arh. (UN), je diplomirala na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani (2012), smer krajinska arhitektura, s področja prostorskega razvoja Ribnice s podrobnejšimi ureditvami za izbrana ključna območja. Študij nadaljuje na področju prostorskega planiranja na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo (UL FGG), kjer končuje magistrsko stopnjo.

Gašper Okršlar, dipl. inž. gozd. (UN), je diplomiral na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani, smer gozdarstvo in obnovljivi gozdni viri. Med dodiplomskim študijem je praktične izkušnje pridobival na Gozdarskem inštitutu in Zavodu za gozdove Slovenije, po diplomi pa se je vpisal na študij Prostorskega načrtovanja, ki se izvaja na Fakulteti za gradbeništvo za geodezijo Univerze v Ljubljani. Trenutno sodeluje pri projektu Ocena stanja in predlogi izboljšav za prehodnost vodnih organizmov na Zgornji Savi ter mednarodni delavnici Young Planners 2015: E-Governance and Spatial Planning Decision-Making v organizaciji CEU ECTP. Pred tem je s prispevkom Evropsko podeželje pred izzivi razvoja – demografske spremembe in migracije sodeloval na delavnici ESPON on the Road, s prispevkom Public Participation in City Design Public Acceptance of Municipality's Energy Plan and The Project of District Heating in Šentrupert pa na delavnici Young Planners 2014: Spatial Planning and Energy.

Ana Oršiček, univ. bacc. arch, rođena je u Zagrebu. Trenutno je studentica Diplomskog studija arhitekture i urbanizma Sveučilišta u Zagrebu. Tijekom studentske stručne prakse (2014.) u birou Plan2m21, u Zagrebu, surađivala je na idejnim projektima na području stambene arhitekture. Među studentskim radovima, uz područje suvremenog stanovanja ističu se i projekti iz područja prostornog planiranja na katedri za Urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu.

Ana Plavčak je končala univerzitetni študij 1. bolonjske stopnje na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani (2013), smer krajinska arhitektura. Študij jo je naučil, kako analitično opredeliti in povezati oblikovanje ter načrtovanje okolja z varstvom narave. Ker je želela osvojeno znanje povezati še z ruralnim, regionalnim, infrastrukturnim, pravnim in ekonomskim znanjem, se je odločila za študij prostorskega načrtovanja (UL FGG). V času študija je sodelovala pri 14-dnevni intenzivni delavnici za Občino Ribnica – predlogi prostorskega načrtovanja (2011/2012). Izkušnje je pridobila tudi v Simbio Vrtnarstvu (pomoč pri urejanju zelenih javnih površin). Pripravljena je na nove izzive reševanja načrtovalskih, oblikovnih in razvojnovarstvenih problemov s pomočjo osvojenih interdisciplinarnih znanj.

Matej Plešej se je rodil leta 1989 v Brežicah. Leta 2008 je vpisal študij geografije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer je leta 2013 diplomiral z nalogo Vpliv kraja bivanja kandidatov na volitvah na njihov volilni uspeh. Istega leta je vpisal podiplomski študij prostorskega načrtovanja na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. V sklopu študija je sodeloval pri različnih raziskovalnih projektih, povezanih s prostorom. Temeljni področji njegovega zanimanja sta načrtovanje urbanih sistemov in geoinformatika.

Ana Pljuščec rođena u Zagrebu 1989. godine. Maturirala 2008. godine u XV. gimnaziji u Zagrebu, a 2013. godine završila sveučilišni preddiplomski studij Arhitekture i urbanizma također u Zagrebu. Trenutno izrađuje diplomski rad na temu Urbanističko arhitektonsko rješenje turističkog sklopa Skrad na katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu. E

Eva Primožič je univerzitetna diplomirana inženirka geodezije, trenutno pa zaključuje magistrski študij Geodezije in geoinformatike ter vzporedno še magistrski študij Prostorskega načrtovanja na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. V letih 2014 in 2015 je sodelovala pri dveh projektih Po kreativni poti do praktičnega znanja (Izdelava testnega primera poročila za spremljanje prostorskega razvoja na lokalni ravni in Načrtovanje kolesarske in sprehajalne poti v Občini Šentrupert). V času študija je nabirala delovne izkušnje na različnih področjih geodezije ter bila aktivna prostovoljka v več različnih organizacijah. Zanimata jo tako geodezija kot tudi prostorsko načrtovanje, še posebej področja kartografije, zemljiškega katastra, nepremičnin in komunalnega gospodarstva.

Irena Rojko je diplomirala na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani na področju geodezije (2012) in študij nadaljevala na isti fakulteti kot vzporedna študentka magistrskega študijskega programa Geodezija in geoinformatika in magistrskega študijskega programa Prostorsko načrtovanje. V času študija sodeluje na različnih projektih, še posebej jo zanima mednarodno povezovanje.

Robert Słowikowski je študent prostorskega načrtovanja na Univerzi za tehnologijo v Varšavi. Leta 2014 se je vpisal na magistrski program iste usmeritve na Univerzi v Ljubljani. Kot inženir aplikacij je vodil usposabljanja za uporabo programske opreme za grafično oblikovanje, računalniško podprto načrtovanje (CAD), informacijsko modeliranje zgradb (BIM) in GIS. V prostem času rad rešuje uganke in bere.

Valentina Štivičić rođena je 1992. u Požegi, studentica je 2. godine diplomskog studija na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Kao studentica radi u Oris Kući arhitekture i u arhitektonskim biroima. Na natječaju Isover Multi Comfort House 2014. godine s timom dobiva 3. nagradu na nacionalnoj razini za arhitektonsko rješenje Osnovne škole u Gaziatepu te sudjeluje na međunarodnoj razini natječaja u Bukureštu. Godine 2015. na istom natječaju dobitnica je 1. nagrade na nacionalnoj razini za urbanističko i arhitektonsko rješenje post-expo stanovanja u Astani i pozvana na međunarodnu razinu u Astanu.

Maja Weisseisen, dipl. ing. gr. (UN), je diplomirala na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo (2013), trenutno pa je študentka Prostorskega načrtovanja na isti fakulteti. Sodeluje pri projektu Ocena stanja in predlogi izboljšav za prehodnost vodnih organizmov na Zgornji Savi, ki poteka v sklopu razpisa Po kreativni poti do praktičnega znanja, in na mednarodni delavnici Young Planners 2015: E-Governance and Spatial Planning Decision-Making, v organizaciji CEU ECTP. Pred tem je sodelovala pri projektu Modeliranje stoječega vala za vodni šport (Po kreativni poti do praktičnega znanja) in delavnici Young Planners 2014: Spatial planning and Energy, s prispevkom Public Participation in City Design: Public Acceptance of Municipality's Energy Plan and The Project of District Heating in Šentrupert (CEU ECTP).

Razvojni potenciali podeželskih območij in celovita prenova vasi

Mednarodna študentska delavnica

Istra 2015

Urednica: Alma Zavodnik Lamovšek

Naslovnica: Ana Plavčak

Zadnja stran: Nika Matičič

Oblikovanje: Gašper Mrak, Gašper Okršlar

Jezikovni pregled za slovenski jezik: Mojca Vilfan

Jezikovni pregled za hrvaški jezik: Mirjana Ostoja

Tehnično urejanje in izvedba: Gašper Okršlar

Fotografije: Gašper Mrak (str. 48, 76, 114), Maja Simoneti (str. 6, 76)

Izdajatelj: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, zanjo prof. dr. Matjaž Mikoš, dekan

»Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007--2013, razvojne prioritete 3: Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja; prednostne usmeritve 3.3: Kakovost, konkurenčnost in odzivnost visokega šolstva.«

Tisk: Trajanus d. o. o.

Naklada: 50 izvodov, Ljubljana, junij 2015

Publikacija je brezplačna in prosto dostopna na <http://drugg.fgg.uni-lj.si/5162/>

ISBN 978-961-6884-27-3

Univerza v Ljubljani

REPUBLIKA SLOVENIJA
**MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT**

Naložba v vašo prihodnost
OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski sklad za regionalni razvoj

